

Handelingen van het
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL XCV VAN DE VERZAMELING

JAAR 1958

Aflevering 3-4

BRUGGE
"DE TEMPEL"

1958

Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Émulation"

Secretariaat : Komvest 22, Brugge.

Redactie : St-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening : Société d'Émulation Brugge, nr 107939,

Abonnement op de « Handelingen » : 150 fr. per jaar.

INHOUD

BIJDRAGEN

- J. NOTERDAEME, Jacob van Maerlant en het
„Leven van de H. Clara” 97-114
- J. DE SMET, De verbeurdverklaringen in het
Brugse Vrije na de slag bij Westrozebeke
(1382-1384) 115-136
- L. DEVLIEGHER, Oudheidkundig onderzoek van
de Sint-Pieterskerk te Oudenburg 137-162

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- J. VERTENEUIL, Le privilège de non-confiscation
des biens des bourgeois de Bruges et la légis-
lation de Charles-Quint contre l'hérésie
(1554-1555) 163-170
- A. SCHOUTEET, De pen van keizer Jozef II op de
Brugse Academie 171

BOEKBESPREKINGEN

- A. DEMEDTS, De abdij van Vlaandrens Westhoek.
De Onze Lieve Vrouwe-abdij van Sint-Sixtus
te Westvleteren (*P. Favorel*) 172
- G. MARLIER, Ambrosius Benson et la peinture
à Bruges au temps de Charles-Quint
(*A. Janssens de Bisthoven*) 172-175
- M. SENESAEL, De IJzerslag, 1914 (*J. De Smet*) 175-177
- G. MICHIELS, Historische schets en iconografie
van de Steen- en Zuidzandstraat en het
Simon Stevinplein (*J. Marechal*) 177
- BOEKENSCHOUW 178-208
- KRONIEK 209-211

Jacob van Maerlant en het „Leven van de H. Clara”

In het „Leven van Sint Franciscus” schrijft Jacob van Maerlant volgende verzen :

Maechden ooc camen daer mede
Ter eweliker salichede.
Van haren geselscepe was Clare
Deerste plant al openbare
Die gelijc der roose rooc
Ende gelijc der sterre ooc
Verre gaf uut haer scinen.
Dese es quite van aertscher pinen
Want die kerke alle jaer
Haren dach hout openbaer.
Dese was in onsen here
Francoise dochter met groter ere,
Ende moeder van armen vrouwen,
Die men mag besloten scouwen.
Die hare vite gerne hoort,
Van mi vint hise in Dietscher woort (v. 1771 vlg.).

De dichter heeft dus „in Dietscher woort” het „Leven van de H. Clara” geschreven, en dit vooraleer hij het „Leven van Sint Franciscus” vertaalde. Dat is daaromtrent alles wat wij in verband met dit werk weten. De Vita is immers verloren gegaan, en de dichter heeft na zijn vermelding ervan in zijn werk over Sint Franciscus, er nooit meer op gezinspeeld. Wij weten dus niet waar, noch in welke omstandigheden hij zijn Vita van Sint Clara heeft gedicht. Het is echter te vermoeden dat dit laatste werk bestemd was voor een Clarissenklooster. Laten wij naar Te Winkel luisteren : Dat werk is verloren gegaan, en over den tijd der vervaardiging weten wij niets; maar 't is niet onmogelijk, dat onze dichter het reeds te Maerlant geschreven heeft ter wille van de Clarissen, die daar in later tijd een klooster bezaten, dat

misschien reeds in of vóór Maerlant's tijd was gesticht ¹. „Misschien reeds was gesticht”, schrijft Te Winkel. Welnu, het eerste Clarissenklooster in Nederland kwam slechts in 1335-1349 tot stand ². Jacob van Maerlant kan dus de Vita niet hebben geschreven voor het Clarissenklooster te Maerlant op Voorne, om de eenvoudige reden dat er van een Clarissenklooster aldaar in zijn tijd geen spraak kan zijn. Wij voelen ons dus genoodzaakt naar een ander plaats uit te zien, een Clarissenklooster dat in Vlaanderen lag, in de nabijheid van het Maerlant in het Brugs Ambacht en van Damme. Slechts één klooster kan hiervoor in aanmerking komen : het Clarissenklooster te Brugge. Het is het oudste in Vlaanderen en het was, toen Jacob van Maerlant zijn „Leven van de H. Clara” schreef, het enige in de omgeving van Brugge.

Nog tijdens het leven van de H. Franciscus († 1226) kwamen zich de eerste Minderbroeders te Brugge vestigen. Omstreeks 1221 schonk een rijke poorter van de stad, Hendrik Ram, hun een stuk grond buiten de stadswallen gelegen, op het Wyc, alwaar later de Sint-Gillisparochie zou ontstaan en in 1240 de Sint-Gilliskerk werd opgericht. Veel jaren zouden zij er niet verblijven. In 1246 werd hun een uitgestrekt terrein op de Braamberg, in het midden van de stad gelegen, geschonken. De Minderbroeders bouwden er hun groot klooster, dat ruimte bood aan meer dan honderd kloosterlingen. Bij het bouwen van het nieuwe klooster werden zij mild gesteund : Margareta van Constantinopel wedijverde met haar zuster Joanna in bezorgdheid om het nieuwe gebouw, voor hetwelk ook Florentijnen en Bruggelingen zich zeer vrijgevig toonden ³.

¹ J. TE WINKEL, *Maerlant's Werken...* 2e druk, 's Gravenhage, 1892, blz. 69.

² P. HILDEBRAND, *Neerlandia Franciscana*, Izegem, 1919, blz. 68 : „En Hollande, le tout premier couvent du second ordre fut celui de Bois le Duc, érigé vers 1335-1349”.

³ C. LIEVENS, *Franciscaans Brugge vroeger en nu*, Brugge, 1952, blz. 8.

Omstreeks dezelfde tijd, rond 1250, was de maagd Ermentrudis zich komen vestigen in een kluis op de Sint-Baafsparochie. Deze parochie strekte zich in die tijden uit tot in de nabijheid van de kerk en het klooster van Sint-Andries. De kluis van Ermentrudis stond waarschijnlijk niet tussen de Boeverie- en Smedenpoort tegenaan de stad, zoals men gewoonlijk aanneemt, doch veel verder ten westen van de stad, op de grens van de twee parochies Sint-Baafs en Sint-Andries, op een plaats genaamd Rosendaele. Deze grond lag ten zuiden van de steenweg op Gistel en ten westen van het landgoed dat in 1610 als „Steenkin” bekend stond. In 1258-1259 stichtte Ermentrudis haar tweede klooster, te Sint-Jan bij Ieper, op een landgoed dat Rosendaele werd genaamd. De gelijkvormigheid van naam te Sint-Baafs en te Ieper kan bezwaarlijk aan het toeval worden toegeschreven, en staat waarschijnlijk in verband met de naam van de twee Clarissenkloosters, des te meer daar het klooster te Ieper ook genaamd werd „Monasterium Iprensis Urbanistarum in Bethleem” en Ermentrudis haar klooster van Sint-Baafs naar Brugge overbracht „in alium locum.. Betleem nominatum”⁴.

Ermentrudis en haar zusters waren, althans in 1256, volgelingen van de H. Clara. Dit blijkt uit een oorkonde door Prof. E. I. Strubbe uitgegeven⁵. In 1256 werd zij verzocht over te gaan tot een nieuwe stichting te Langemark, een „monasterium monialium inclusarum Ordinis Sancti Damiani”. Met de Orde van Sint-Damiaan werd de Orde van Sint-Clara bedoeld. In 1212 immers begonnen Sint Clara en haar eerste zusters hun nieuw leven in het klooster van San Damiano te Assisi.

Na enkele jaren verlieten Ermentrudis en haar zusters

⁴ A. HEYSSE, *Origo et Progressus Ordinis S. Clarae in Flandria*, in *Archivum Franciscanum Historicum*, jg. 1944, blz. 173 en 182.

⁵ E. I. STRUBBE, *De Clarissenabdij te Langemark*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, jg. 1950, blz. 182 en vlg.

het klooster te Sint-Baafs om zich te vestigen „juxta Brugas”, in het Wyc, dat de Minderbroeders hadden verlaten, op het terrein waarop de Paters Capucienen in 1866 hun nieuw klooster bouwden. Dit terrein had in 1866 een oppervlakte van twee hectaren. De Sinte-Clarastraat te Brugge dankt haar naam aan het vroegere Clarissenklooster. De zusters werden naar Brugge overgebracht in 1260⁶.

De omstandigheid dat de Minderbroeders hun klooster op het Wyc hadden opgezegd en zich in de stad hadden gevestigd, kan aanleiding hebben gegeven tot het overbrengen van het klooster te Sint-Baafs naar de parochie van Sint-Gillis. De Clarissen stonden vanzelfsprekend onder de leiding van de Minderbroeders. De afstand tussen het klooster op de Braamberg en Rosendaele was betrekkelijk groot, nagenoeg vier kilometer. De zusters zowel als de Minderbroeders zullen er de nadelen van hebben ondervonden. Het nieuw Clarissenklooster op Sint-Gillis lag op slechts één kilometer van de Braamberg. In 1260 lag het nog „juxta Brugas”, nabij Brugge. Enkel jaren nadien werd de Sint-Gillisparochie bij de stad Brugge ingelijfd. Minderbroeders en zusters zullen hebben ingezien, dat het overbrengen van hun klooster van Sint-Baafs naar Brugge veel voordelen bood⁷.

Andere factoren kunnen ook hun invloed hebben doen gelden. Het is niet uitgesloten, dat naast de Minderbroeders, ook een of ander rijke poorter van Brugge heeft bijgedragen om Ermentrudis naar de stad te lokken. Het is bekend hoe in de dertiende eeuw de adel en de rijke poorters met elkander wedijverden om de eer in de nabijheid van hun eigendom en verblijf een klooster te

⁶ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 174: „ipsae sorores translatae sunt anno 1260”.

⁷ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 183: de stichting van een Clarissenklooster te Langemark werd onder meer opgegeven „ob nimiam distantiam a civitate”, om reden van de te grote afstand van de stad (Leper).

stichten. De pastoor van Langemark verzocht Ermentrudis een klooster te stichten te Langemark en Margareta Boudravens zocht haar te overhalen om de abdij te stichten op haar eigendom bij Ieper. Beiden behoorden tot rijke poortersgeslachten van Ieper ⁸.

Wellicht hadden de zaken eenzelfde verloop te Brugge. Het ligt in de lijn van hetgeen wij elders zien gebeuren, dat een rijke poorter die op het Wyc woonde, geldelijk is tussengekomen om Ermentrudis te overtuigen haar kluis te Sint-Baafs te verlaten om zich in het Wyc te komen vestigen. Ridder Jan II van Gistel woonde in de nabijheid van het Clarissenklooster op het Wyc. Hij bezat er een groot herenhof, het Gistelhof genoemd. Hij was zeer rijk en de kloosters genegen. Toen hij in 1275 het Gistelhof verliet om zich in het centrum van de stad te vestigen, stond hij zijn hof af aan de Paters Augustijnen. Dit maakt het meer dan waarschijnlijk dat hij in goede betrekkingen had geleefd met de Minderbroeders, toen zij nog op het Wyc woonden. Zij waren zijn naaste geburen. Zij kunnen hem de wenk hebben gegeven zich aldaar te laten vervangen door de Clarissen. Ridder Jan van Gistel was een van de eerste en grootste weldoeners van het klooster. In 1266 heeft hij de Clarissen bijzonder begiftigd. Kan. A. Duclos schrijft: „Abbaye des Riches Claires.. dotée par Marguerite de Constantinople, en 1266, et par Jean de Ghistelles, le jeune, et son épouse, sur leur dôt matrimoniale, en la même année” ⁹. De gravin van Vlaanderen schonk in 1266 15 gemet moergrond aan het nieuwe klooster: „quinque bonaria mori nostri jacentis immediate juxta morum Fratrum Guillelmitorum versus occidentalem plagam”. Hieruit mag men echter niet besluiten dat het initiatief tot het verplaatsen van het klooster van haar is uitgegaan. Margareta van

⁸ E. I. STRUBBE, *a.w.*, blz. 187.

⁹ A. DUCLOS, *Bruges, histoire et souverains*, Brugge, 1910, blz. 182. Zie de tekst in Bijlage II.

Constantinopel steunde het stichten van de Clarissenkloosters in Vlaanderen. Het is kenschetsend dat ze de schenkingsoorkonde van Jan de Scotis voor het stichten van een nieuw klooster te Langemark, en ook deze van Margareta Boudravens voor het stichten van de Clarissenabdij bij Ieper heeft medegezegeld. Isabella van Luxemburg, vrouw van Gwijde van Dampierre, steunde en beschermde de Clarissenabdij te Werken. De gift van de 15 gemet moergrond kan dus niet worden ingeroepen als een bewijs van een speciale tussenkomst van de gravin, doch moet worden beschouwd in het licht van een algemeen verschijnsel: de gravin steunde de stichting van Clarissenkloosters in Vlaanderen. Ridder Jan van Gistel integendeel verschijnt niet als weldoener van de twee andere Clarissenkloosters. Er moet dus een bijzondere reden zijn geweest waarom hij als weldoener van het klooster van Ermentrudis te Brugge optrad.

Er was inderdaad hiertoe een bijzondere reden. Een lid van het geslacht van de heren van Gistel verbleef in het klooster van de Minderbroeders en werd er zelfs Minister Provinciae Franciae. Hij stond in 1286 nog aan het hoofd van de Provincie. Hij heette Niklaas van Gistel. Hij was een buitengewoon begaafd Minderbroeder. Hij nam daarbij nog een actief deel aan de uitbreiding van de Tweede Orde, deze van de Clarissen, in Vlaanderen. Het Clarissenklooster van Gentbrugge, dat in 1286 uit het Brugse klooster ontstond, werd door zijn toedoen gesticht¹⁰. Ook het klooster te Werken, insgelijks uit dit van Brugge in 1286 ontstaan en later naar Petegem overgebracht, kwam door zijn bemiddeling tot stand¹¹.

¹⁰ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 190: „Monasterium Gandense, quod inceptit D. Avesoete vanden Amede, fr. Nicolao Ministro”. — Nicolaus de Ghistella, Minister Provinciae Franciae”.

¹¹ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 196: „Monasterium in parochia de Werken opera praefati patris Ministri extrui coeptum est eodem anno 1286 ab Isabella Principe, conjuge Guidonis, comitis Flandriae”. Het klooster werd door dezelfde Isabella van Luxemburg overgebracht naast haar

Broeder Nikolaas van Gistel stierf in 1288. Wanneer rekening wordt gehouden met de hoge bedieningen die hij toen reeds had uitgeoefend, staat het vast dat hij reeds Minderbroeder was toen Ermentrudis haar klooster van Sint-Baafs naar Brugge overbracht¹². Wellicht was hij niet vreemd aan de overbrenging ervan, des te meer daar het klooster tot stand kwam in de nabijheid van het hof van de Heren van Gistel.

Er is echter nog meer. In de lijst van de eerste abdisen van het Clarissenklooster te Brugge komt de naam voor van Domina Catharina van Ghistele. Het is niet geweten in welke orde zij elkander opvolgden. Catharina van Gistel verliet echter het Brugse klooster in 1286 om dit van Gentbrugge te helpen stichten¹³. Ze was dus reeds abdis te Brugge vóór 1286, en werd het waarschijnlijk tussen 1270 en 1280. Ze stierf te Gentbrugge op 31 juli 1319. Haar geboortjaar moet ongeveer hebben samengevallen met dit van ridder Jan II van Gistel. Zij was zijn naaste bloedverwante en mogelijks zijn zuster. Het moet ons dus niet verwonderen dat deze ridder in 1266 als bijzonder weldoener van de Clarissen te Brugge is opgetreden.

---

woning te Petegem. Ze stierf in 1298 en werd in het koor van het klooster begraven. — Ook het Clarissenklooster te Sint-Omaars kwam onder zijn bestuur tot stand: „Monasterium Audomarense ante illud tempus et ante alia coeptum est aedificari a sorore Maria Florens, dum praefatus Pater Nicolaus adhuc esset Custos Flandriae, sed illud posterius intrarunt, anno videlicet 1288, VI idus Augusti, quo eodem anno ille P. Nicolaus obiit VI nonas octobris”. Ibidem, blz. 200.

¹² A. HEYSSE, *Necrologium conventuum Brugensium*, in *Analecta Franciscana*, tom. VIII, blz. 52: „Anno Dni 1288 obitus R.P. Fr. Nicolai de Ghistella, quondam dominus legum, postea minister Franciae et primus penitenciarius domini pape”. Er waren nog twee andere leden van dit geslacht in het klooster te Brugge binnengetreden. Zie Ibidem, blz. 13: „Anno Dni 1283 obitus Fr. Roberti de Ghistella”, en blz. 45: „Anno Dni 1282 obitus Fr. Simonis de Ghistella”.

¹³ A. HEYSSE, *Origo et Progressus...*, blz. 177: „Domina Catharina van Ghistele, hic abbatissa, quae fuit una fundatrix monasterii Gandensis. Obit anno 1319 Julii 31”.

*
* *
*

Jacob van Maerlant heeft zijn Sint Franciscus Leven gedicht voor de Minderbroeders van het klooster te Utrecht, op hun verzoek. Hij heeft het „Leven van de H. Clara” geschreven voor een Clarissenklooster, nl. voor dit te Brugge. Wie heeft er hem daartoe verzocht? Het ligt voor de hand dat de Minderbroeders van het grote klooster op de Braamberg hiervoor het eerst in aanmerking komen. Zij waren immers belast met de geestelijke leiding van de Clarissen te Brugge. In 1265 namen Ermentrudis en haar zusters de Regel aan van Paus Urbanus IV¹⁴. Van dan af werden zij Urbanisten of Rijke Claren. Ze werden Urbanisten genoemd omdat zij de Regel van Paus Urbanus volgden, en Rijke Claren omdat zij in het bezit mochten blijven van hun onroerende goederen. Het jaar 1265 was dus een beslissend jaar in de geschiedenis van het Brugse klooster. Van dan af was het wenselijk dat het Leven van de H. Clara, bestemd om te worden voorgelezen in het klooster aan de zusters, zou worden ter hand gesteld.

Het wordt meer dan waarschijnlijk dat de Minderbroeders van de Braamberg, ja zelfs Niklaas van Gistel, hun overste, Jacob van Maerlant hebben verzocht de Vita van de H. Clara te vertalen. De dichter was, wanneer hij zich te Damme vestigde, reeds gewonnen voor het ideaal van armoede en onthechting, waarvan de H. Franciscus en de Minderbroeders de vaandeldragers waren. Reeds in zijn Rijmbijbel, die hij op 31 maart 1271 vol-

¹⁴ A. HEYSSE, *Origo et Progressus...*, blz. 175: „Hoc constat ex documento authentico asservato Bruxellis in Archivo Provinciae S. Joseph in Belgio: Noverint universi quod nos abbatissa et conventus Ordinis S. Clare iuxta Brugas, accepimus omnes, nulla nostrum excepta, Regulam dni Urbani pape quarti, et professe sumus eandem, non coacte per Fratres, sed preprimis voluntarie. In cuius rei testimonium presenti scripto sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno Dni M^o CC^o sexagesimo quinto, die iovis post oct. apostol. Petri et Pauli”.

tooide, had hij de Orde van de Minderbroeders on-dubbelzinnig geprezen. Hij schreef er immers :

Na dese regle so dede
 Francoys sine regle maken
 So hi best conste gheraken.. Vs. 22786-22788.

Het is opvallend dat de dichter niet steeds dezelfde houding aanneemt tegenover de abdijen of kloosters die in de omtrek van Brugge lagen of er bezittingen hadden. De ene keurt hij volledig goed, andere beoordeelt hij zeer scherp, en nog andere vermeldt hij zonder meer. Zijn houding tegenover de Cisterciënsers bv. is totaal verschillend met deze tegenover de Minderbroeders. Over de grauwe monniken, de Cisterciënsers, schrijft hij in zeer ongunstige zin. Waarom? Hij heeft hier twee Cisterciënserabdijen in het zicht : deze van Ter Doest en deze van Vaucelles. Hij kende deze abdijen van dichtbij.

De abdij van Ter Doest lag op een uur afstand van Damme. Deze had veel bezittingen in Zeeland en in Voorne, zowel in Oost- als in Westvoorne. Op de zoute schorren, die ze aldaar had ingedijkt, hield de abdij grote kudden schapen. De wol werd over zee naar Damme gebracht. Ze werd aldus een grote mededingster van de ridders van Roden en van deze van Gistel, die hun wol uit Engeland betrokken. De monniken waren kooplieden geworden die zee en land doorkruisten. Rijke poorters werden in de abdij begraven, en de monniken van Ter Doest, zo schrijft de dichter, bekommerden zich niet veel om de armen.

De abdij van Vaucelles lag ver af van Damme, doch ze was de dichter niet onbekend. Te Damme zelf en in de omgeving had de abdij veel eigendommen aangekocht, en dat juist in de tweede helft van de dertiende eeuw, toen Jacob van Maerlant te Damme verbleef. In 1255 kocht ze 28 hectaren en 81 ca moergrond te Knokke, om er de hofstede de Grote Keuvel op te richten. In 1260 kocht ze 28 ha. 83 ca. moergrond te Westkapelle bij

Knokke, waarop de Kleine Keuvel werd gebouwd. In 1275 kocht ze nog 28 ha. 82 ca. moergrond te Lapscheure-Moerkerke. Intussen had ze in 1263 te Damme zelf, en dan nog wel op de hoek van de Koornmarkt en de Sint-Jacobstraat, dus op een welgelegen plaats voor de handel, een groot eigendom aangekocht, Cranenburg geheten, om haar hofsteden na te gaan, ze renderend te maken en handel te drijven. Te Damme zelf had de dichter vernomen dat de abdij van Vaucelles in 1286 het halsrecht had gekocht in de streek van Crèvecœur en Pézières¹⁵.

In het licht van deze gegevens moet men de volgende bittere kritiek op de Cisterciënsers beschouwen :

Hoe groot een snuedel hi was dese steven
 Entie ghone dies met hem bleven
 Dinken mi die vroede abten nu togen
 Die vu al dit te copene pogen
 Dat men hem doe boot omme niet
 Wie es er die nauweren coepman ziet
 Dan die grawe moenc ? jn weet wie.
 Dan die grawe moenc ? jn weet wie.
 Des gods huus goet, na dat ict zie
 Suls i eer borgen twee deels jaers
 Eer si goet coops ghelosen thaers
 Zee ende lant si dorlopen
 Omme copen ende vercopen
 Den riken gheven si sepulture
 Der aermer ebben si ghene cure

¹⁵ M. BRUCHET, *Archives Départementales du Nord, Répertoire Numérique, Série H, Fonds Benedictins et Cisterciens*, Rijsel, 1928, — p. 310, 28 H 81 : Domaine de Flandre „Grande Cuvelle” Westcappelle et Knocke. — 28 H 83, Domaine de Flandre, Petite Cuvelle à Westcappelle. — 28 H 82, Domaine de Flandre, Lapscheure. — 28 H 52, Jurisdiction et fourches patibulaires de Pézières. — 28 H 84, Domaine de Flandre, Damme, Maison de Cranembourg. Het is duidelijk dat Grande Cuvelle en Petite Cuvelle een slechte vertaling zijn van Grote en Kleine Keuvel. In het Registrum Decimationis uit 1330-1331 staat de abdij van Vaucelles getaxeerd voor het goed dat zij in het bisdom Doornik bezat : pro domo que vocatur tutula. Deze eigendom werd nooit geïdentificeerd. Tutula staat hier voor Cucula, en cucula is kovel. Door Tutula werd dus de Keuvel te Knokke bedoeld.

Ja die van vauchele of dit wel zit
 Hebben ghecocht galge ende pit
 Verghevet mi biddic lieve liede
 Dat ic die wearheide bediede. — Sp. Hist. IV. 3-28 vs. 53-70.

De dichter neemt hier een zeer scherpe en bittere houding aan tegenover de Cisterciënsers en noemt abt Stefanus, die hun Regel opstelde, spottend: een snul, een onnozelaar. De Cisterciënsers van Ter Doest en van Vaucelles waren, (ironisch gezegd) veel sluwder dan Stefanus: het gedrag van de monniken was immers gans in tegenstrijd met de Regel die hij had opgesteld.

Jacob van Maerlant was vriend van den huize in het klooster op de Braamberg. De betrekkingen tussen hem en de Minderbroeders aldaar waren zeer innig. Hij kende er meer dan een Minderbroeder en was ermede bevriend. Hij kende er vooral de Minderbroeder Hendrik de Coster, een familielid van de dichter, die er in 1304 overleed¹⁶. Nog meer, zijn genegenheid voor deze monniken strekte zich uit tot hun ordebroeders te Utrecht. De Onze-Lieve-Vrouwekerk, een hulpkerk van Sijsele, stond, zoals Sijsele zelf, onder het patronaat van het kapittel van Utrecht. Hieruit volgden noodzakelijk veel relaties tussen de Onze-Lieve-Vrouwparochie en Utrecht. Het klooster op de Braamberg lag op deze laatste parochie. Er waren dan ook veel betrekkingen tussen het klooster van de Minderbroeders op de Braam-

¹⁶ A. HEYSSE, *Necrologium...*, blz. 50: „Anno D. 1304 obitus Fr. Henrici Custodis”. Uit het *Necrologium* zelf blijkt zeer duidelijk dat er hier geen sprake is van de Custos of Gardiaan van de Provincie, maar wel van een Minderbroeder die de Costere heette. De eigennaam Hendrik komt meer dan eens in de familie de Costere te Houtave voor: Jan filius Heynrycx Costers hofstede... te Houtave, anno 1358. Oorkonde nr. 2403 bl. Rijksarch. Brugge. Ook in het obituarium van de kerk van Houtave, berustend in de pastorij aldaar, vindt men de eigennaam Hendrik verbonden met de Coster. Jacob van Maerlant ontmoette er wellicht menig Minderbroeder uit Damme, waaronder Niclaus de Dam, gestorven in 1311 (*ibidem*, blz. 24) en wellicht ook Rodowardus de Dam (*ibidem*, blz. 37).

berg en dit te Utrecht. Minderbroeders van het klooster te Brugge werden naar Utrecht over geplaatst. Willem van Brugge was er in 1263 Gardiaan ¹⁷.

Blijkens de proloog van Sint Franciscus Leven :

Jacop van Merlant wille hier af
Dichten dor der ghere bede,
Dies hem tUtrecht inde stede
Harde vriendelijke baden ¹⁸.

kan men besluiten dat de dichter het Franciscus-Leven vertaald heeft op verzoek van enige Minderbroeders die te Utrecht verbleven. De dichter was er door vriendschapsbanden mede verbonden. Het was niet zonder reden dat Jacob van Maerlant één onder hen „lieve gevadre” noemt :

Nu, broeder Alaerd, lieve gevadre
Desen rijm, die ic hier vergadre
Dor uwe ordine, bidt onsen here
Dat hise ter baten kere
Den dichters enten lesres mede,
Dat hi hem geve herten vrede. — vs. 81-86.

Kreeg de dichter van broeder Alaerd te Brugge geestelijke leiding? Was hij zijn geestelijke vader? Slechts één Minderbroeder wordt bij naam genoemd en deze wordt aangesproken als „lieve gevadre”. Men zal er meer dan louter vriendschap in zien. Indien Jacob priester was en bekommerd om zijn geestelijke vordering, dan kan „gevadre” meer betekenen dan vriend. Er dient ook rekening te worden gehouden met het feit dat de Minderbroeders te Utrecht, die Jacob hadden verzocht het Leven van Franciscus te vertalen, en onder hen in eerste rang broeder Alaerd, te voren in Brugge hadden verbleven. De dichter schrijft immers tot zijn vrienden-Minderbroeders te Utrecht :

Ende wi lieden, die ebben verloren
Die gone, die tsire ordine behoren vs. 10502-10503.

¹⁷ P. MAXIMILIANUS, *Sint Franciscus Leven*, deel II, 1954.

¹⁸ P. MAXIMILIANUS, a.w., deel I, blz. 37.

De dichter beklagt er zich om dat hij die Minderbroeders als het ware verloren heeft, dat hij ze niet meer kan bereiken, dat ze ver van hem vertrokken zijn. Ook Martijn, wie deze nu ook moge zijn, zal er zijn spijt over uitdrukken dat hij niet meer te Brugge verblijft, en aldus gescheiden is van zijn vriend Jacob :

Jacop, du woens in den Dam
 Ende ic tUtrecht; dies ben ic gram,
 Dat wi dus sijn verscheden. — Dander Martijn vs. 14-16.

Jacob van Maerlant was in het klooster op de Braamberg zo goed gekend, dat de Minderbroeders er zelfs zijn kopiïst kenden. Wanneer hij zijn werk naar Utrecht zond, dan vroeg hij erin dat de bevriende Minderbroeders aldaar zouden bidden voor Jacob en voor Janne die dit scrivet. Meer hoefde hij de kopiïst niet bekend te maken. Deze was hun voldoende bekend : de broeders wisten wie door Janne was bedoeld.

De vriendschapsbanden, die Jacob van Maerlant met de Minderbroeders verbonden, maken het waarschijnlijk dat het voorstel om het Leven van de H. Clara te vertalen van hen of van iemand onder hen is uitgegaan. Hieruit volgt echter niet dat Jacob dit groot werk onvergeld heeft ondernomen. Hij kan het Leven van de H. Clara op bestelling hebben geschreven. Men kan de veronderstelling voorop zetten dat de Minderbroeder, Minister Niklaas van Gistel, de dichter heeft verzocht de Vita te vertalen om het gedicht ter hand te stellen aan de abdis Catharina van Gistel en dat hij ridder Jan II van Gistel heeft gevraagd de dichter voor zijn werk te vergoeden. Jan II van Gistel was kamerheer van de graaf en woonde als een prins in zijn groot herenhuis op het Wyc, het Oud Gistelhof. Hij bleef er wonen tot in 1275, en vestigde zich toen in het centrum van de stad, in het Nieuw Gistelhof. Hij was gehuwd met de oudste dochter en erfdochter van Filips van de Woestine. Het geslacht van de Woestine hield de tol van Brugge in leen van de graaf,

en werd hierdoor zeer rijk. Door zijn huwelijk met Isabella van de Woestine kwam deze tol in handen van Jan van Ghistel. Het jaar 1266 was een wonderjaar voor de Brugse Clarissen, omdat toen een aanvang werd gemaakt met de bouw van een grote kerk, en de gravin en ook Jan II van Gistel in dit jaar het Clarissenklooster begiftigden. Werd het Leven van de H. Clara in dit jaar besteld? Dan zou echter de dichter twee grote werken in betrekkelijke korte tijd hebben geschreven. Hij eindigde immers zijn Rijmbijbel in het begin van 1271. Waarschijnlijk heeft dus de dichter de vertaling van de Vita slechts aangevangen nadat hij zijn Rijmbijbel had voltooid.

De familie de Coster was aan ridder Jan van Gistel bekend. De ridders van Gistel hadden bezittingen te Houtave¹⁹. In januari 1247 ontsloegen Jan I van Gistel (vader van de voorgaande ridder) en zijn vrouw de dochter van Giselinus van de leenhulde die zij hun schuldig was over 7 gemet grond die te Houtave lagen „juxta curtem monachorum”, in de nabijheid van de hofstede van de monniken²⁰. Hierbij was de abdij van Sint-Andries bedoeld, die te Houtave in het bezit was van een grote hofstede, het Middelhof, ten noorden van de kerk gelegen. De 7 gemet lagen aldaar in de nabijheid van twee Costerlanden en van de hofstede waar omstreeks 1300 Hendrik de Coster woonde²¹. Dit maakt het waarschijnlijk dat Adelisa een dochter was uit het geslacht de Coster, des te meer daar er rond dezelfde tijd een Giselinus de Coster ten noordoosten van de kerk van Houtave woonde²².

De ridders van Gistel hebben dus het geslacht de Coster te Houtave gekend en dan ook Jacob de Coster,

¹⁹ Rijksarchief Brugge, oork. nr. 5969 bl.

²⁰ Rijksarchief Brugge, oork. nr. 7399 bl.

²¹ Rijksarchief Brugge, oork. nr. 2403 bl.

²² Rijksarchief Brugge, Cart. A 93 Sint-Salvatorskerk, fol. 98.

de klerk van de ridders van Roden, en vooral deze laatsten. De ridders van Roden en deze van Gistel waren immers verwant met elkander. Gerardus I van Roden was gehuwd met Isabella van de Woestine, dochter van Filips van de Woestine, vermoedelijk de vader van de reeds vermelde Filips²³. De ridders van Roden en deze van Gistel woonden in de tweede helft van de dertiende eeuw te Brugge en dreven samen handel met Engeland van waaruit zij de wol betrokken. In 1272 verschijnen Jan II van Gistel en Gerardus van Roden onder de „septem magnatum Flandriae” in verband met het uitkeren van een zeker bedrag door de Vlaamse kooplieden aan de koning van Engeland²⁴. Jan II van Gistel moet de klerk van Gerardus van Roden hebben gekend.

Hij heeft hem ontmoet te Damme, de grote stapelplaats van overzeese goederen. De wol van Engeland werd langs Damme in Vlaanderen ingevoerd. Ook Damme was voor Jan van Gistel een bron van inkomsten. In 1272 verkochten Jan van Gistel en Isabella van de Woestine het recht van de Maelpennink op elk geladen wagen aan de schepenen en poorters van de stad Dam-

---

²³ Isabella van Gistel, dochter van Roger van Gistel, was gehuwd met Arnold van Cysoing. Gerardus van Roden en Hendrik van Voorne hadden elk een zuster van Arnold van Cysoing gehuwd. Anderzijds trad Jan III van Gistel in het huwelijk met Margareta van Durbuy, en Albrecht van Voorne met haar zuster Chatharina. Deze familiebetrekkingen zijn van het grootste belang voor wat betreft de bestellingen die Jacob van Maerlant, klerk van de heren van Roden, heeft verkregen.

²⁴ RYMER, *Foedera, conventiones, litterae*, etc., uitg. van 1727, deel II, blz. 111. Zie: T. DE LIMBURG-STIRUM, *Le Chambellan de Flandre*, Gent, 1868, I. Les Sires de Ghisteltes: De riches alliances avaient porté la fortune de la famille de Ghisteltes à un haut degré de splendeur, et les services qu'ils avaient rendus aux comtes de Flandre avaient donné aux sires de Ghisteltes une position puissante. Jean II de Ghisteltes, par suite de son mariage avec Isabelle, dame de la Woestine, va se trouver mêlé à l'histoire commerciale de la ville de Bruges, car tout le tonlieu de cette ville se trouva dans les mains du seigneur de Ghisteltes”.

me ²⁵. Het spreekt van zelf dat hij, in deze aangelegenheid, in betrekking gekomen is met de schepenklerk van de stad.

Wij kunnen besluiten. Het leven van de H. Clara werd, volgens het getuigenis van de dichter zelf, geschreven vóór het Leven van de H. Franciscus. Dit laatste werk heeft Jacob waarschijnlijk geschreven in 1276 ²⁶. Dit jaartal is de terminus ad quem voor de vertaling van het Leven van de H. Clara. De terminus a quo is 31 maart 1271, datum van de voltooiing van de Rijmbijbel. De Vita werd dus gedicht tussen 1271 en 1276. De dichter werd door de Minderbroeders van Brugge verzocht het Leven van de H. Clara te schrijven ²⁷, en de bestelling ervan werd gedaan door ridder Jan II van Gistel, waarschijnlijk ter gelegenheid van het verkiezen van Catharina van Gistel tot abdis van de Rijke Claren te Brugge.

J. NOTERDAEME

BIJLAGEN

I

1247, Januari. — *Ridder Jan van Gistel, Heilswinde, zijn moeder, en Isabella, zijn echtgenote, oorkonden dat zij Adelise en haar echtgenoot Johannes vrijstellen van alle leenverplichtingen wegens een grond, die het vrijbezit wordt van de Sint-Andriesabdij; bovendien verklaren beide laatsten af te zien van alle recht van vruchtgebruik op gemelde grond.*

Brugge, Rijksarchief, oorkonden nr. 7399 bl. Oorspronkelijk stuk op perkament.

²⁵ T. DE LIMBURG-STIRUM, *a.w.*, blz. 121.

²⁶ P. MAXIMILIANUS, *a.w.*, deel II, blz. 381.

²⁷ Wellicht heeft de Minderbroeder Minister Niklaas van Gistel aangedrongen bij Jan II van Gistel opdat deze het werk van de dichter zou bezoldigen.

Universis presentes litteras inspecturis Johannes de Ghistella miles, Heilsuindis mater ejus et Ysabella ipsius uxor, salutem in Domino. Universitati vestre significamus quod nos Adelise, filie Ghiselini, uxori Johannis dicti Walgerlinc, circiter septem mensuras terre arabilis iacentis in parochia de Houtawa iuxta curtem monachorum Sancti Andree ab omni iure feudali debito vel quacumque alia servitute in quibus nobis vel successoribus nostris tenentur seu tenere possent, quitamus et eisdem Johanni et Adelise eius uxori, homagium, si quid nobis de dicta terra debent aut deberent, remittimus et in presentia hominum nostrorum ad hoc specialiter evocatorum quitum clamamus, nichil iuris penitus nobis vel heredibus nostris reservantes, pro remedio animarum nostrarum et predecessorum nostrum concedentes ut ecclesia Sancti Andree iuxta Brugis predictam terram libere et quiete et absque ullo servitio nobis perpetrando inde in perpetuum ... valeat possidere. Ad hoc nos Heilsuindis et Ysabella, fide media et iuramento corporaliter prestito promittimus quod si aliquid iuris ratione dotis in dicta terra habuimus quod illud de cetero non reclamabimus. In cuius rei testimonium presentes litteras sigillorum nostrorum munimine fecimus roborari. Actum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto mense januario.

2

1266, Brugge. — *Ridder Jan van Gistel, de jonge, en zijn vrouw Elisabeth oorkonden dat zij renten ten bedrage van 45 pond 3 schelling en 3 denier op gronden te Gistel en elders aan de abdij van de Clarissen te Brugge voor de som van 562 pond vlaams hebben overgedragen.*

*Brugge, Bisdom, Archief van de Urbanisten.
Oorspronkelijk stuk op perkament.*

Universis presentes litteras inspecturis Johannes de Ghistella, miles, junior, et Elyzabeth eius uxor, salutem.

Noverint universi quod nos vendidimus et werpivimus secundum legem patrie iure proprietatis .. abatisse et sororibus Sancte Clare iuxta Brugis, quadraginta quinque libras tres solidos et tres denarios flandrensium annui redditus super certis pechiis terre assignati tam in parrochia de Ghistella quam in aliis parrochiis scilicet ..... Quos redditus taliter assignatos vendidimus predictis ... abatisse et sororibus cum pleno relevio atque coep, ab ipsis vel ab eorum successoribus libere perpetue

possidendos pro precio quingentarum ac sexaginta duarum librarum et quadraginta solidorum et septem denariorum, de quo precio nobis plenarie extitit satisfactum in parata pecunia, et quod precium erat verum precium et iustum dictorum redditum, promittentes eisdem .. abatisse et sororibus de dictis redditibus vel aliquo iure eorundem non movere litem vel controversiam ullam, sed ipsos redditus ab omni nomine universitate ecclesia seu persona ecclesiastica legitime defendere, auctorizare atque incalumpniatos tenere, et de dictis redditibus vel aliquo iure eorundem in aliqua aliam personam se donationem, venditionem vel obligationem aliquam non fecisse.

Et ut omnia et singula predicta inconvulsa et firma permaneant, presentes litteras sigillorum nostrorum munimine duximus roborandas.

Nos autem Johannes de Ghistella, miles, senior, dominus de Formizeles, et ego Elizabeth eius uxor, qui dictos redditus predictae Johanni iuniori, filio nostro, in subsidium sui matrimonii contulimus, predictam venditionem prout supra dictum est, laudamus et approbamus et in signum approbationis nostra sigilla presentibus litteris appendimus.

Hec acta fuerunt legitime Brugis in ecclesia beati Donatiani, coram Philippo de Poele, Lamberto Hamer, Woutermanno de Gandavo, Willelmo dicto Steenwardre, militibus, Reinverdo filio Godeleve, Weitino Balfel, Waltero Wevel et Boidino Broekre, scabinis officii Brugensis, anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo sexto.

De Verbeurdverklaringen in het Brugse Vrije en in de smalle steden aldaar na de slag bij Westrozebeke (1382-1384).

In 1936 publiceerde de huidige Algemene Rijksarchivaris, Prof. Dr. Et. Sabbe, een belangrijke studie over „Grondbezit en Landbouw. Economische en sociale toestanden in de Kastelenij Kortrijk op het einde der XIVe eeuw”¹. Steunende op een rekening van verbeurde goederen na de slag bij Westrozebeke in 1382, kon Professor Sabbe, op zeer merkwaardige wijze, de sociale en economische toestanden in de kastelenij Kortrijk in 1382 opmaken.

Ook voor het Brugse Vrije en de kleine steden binnen het Vrije gelegen wordt een register bewaard van verbeurdverklaringen na de slag bij Westrozebeke (27 november 1382). De opgaven uit het register zijn echter zeer kort en bondig opgesteld en bevatten veel minder gegevens dan het register over de kastelenij Kortrijk².

In het register over het Brugse Vrije vinden wij 50 verbeurdverklaringen ten laste van 48 personen te Aardenburg, die samen 3704 lb.16 sch.parisis opbrachten; 19 te Damme, opbrengst 2498 lb.12 sch.; één te Monikerede : 530 lb.6 sch.; 23 te Diksmuide ten laste

¹ *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*. Nieuwe reeks, deel XV, 1936, pp. 394-458.

² *Algemeen Rijksarchief te Brussel. Rekenkamer, reg. nr. 48987* : „Rekeninghe mer Goossyns Wilde, rudder, souuerain bailliu van Vlaenderen ... ontfanghers van den verbuerden goeden bin den Lande ende smalen steden van den Vryen, vtgedhaeden de Sluus... den V dach van december int jaer M.CCC.LXXXII bote den iij dach van meye int jaer M.CCC.III^{xx} ende iij, ghedaen te Ryssele.”

Over de verbeurdverklaringen te Brugge in 1382-1384, zie : *Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge*, Deel 84, 1947, pp. 3-48.

van 22 personen, opbrengst : 1012 lb.12 den.par.; 25 te Oudenburg, opbrengst : 1875 lb.12 sch.; en 8 te Gistel, opbrengst : 234 lb.parisis. Totaal voor de kleine steden : 9855 lb.7 sch.parisis.

In het Vrije zelf vinden wij de volgende verbeurdverklaringen :

Eén te Woumen, 64 lb.; 4 te Esen, 249 lb.17 sch.; 22 (20 personen) in Gistelambacht, 1245 lb., één in Bredenehoek, 24 lb.; 9 in 's Heer Woutermansambacht, 170 lb.13 sch.; 10 in Oostkerkeambacht, 604 lb.; één te Moerkerke, 27 lb.15 sch.; twee in Lissewegeambacht, 48 lb.; één te Houtave, 4 lb.; twee in het Kamerlingsambacht, 60 lb.; één te Merkem, 24 lb.; vier te Zarren, 113 lb.8 sch.; en één in IJzendijkeambacht, 12 lb.parisis³. Daarenboven werden nog 5 paarden van rovers en één van een vluchteling verkocht, 21 lb.; en ontvangen van het overschot van de pointingen door de opstandelingen in het Vrije opgelegd, 158 lb.9 sch.10 den. parisis. Het totaal van het Vrije beliep dus 2829 lb.6 sch.parisis.

Met negentien personen werd een compositie gesloten, 't is te zeggen : zij werden geamnestieerd mits het betalen van een forfaitaire som. Slechts veertien ervan betaalden hun boete geheel of gedeeltelijk. Dit bracht samen 14.760 lb.13 sch.10 den.parisis op.

³ De ambachten van het Brugse Vrije bevatten de volgende parochiën :

Gistelambacht : Bekegem, Ettelgem, Gistel, Moere, Roksem, St. Pieterskapelle, Westkerke, Zande en Zevokote.

Kamerlinksambacht : Leffinge, Mannekensvere, Middelkerke, Slijpe, Snaaskerke, Stene, Westende en Wilskerke.

Koekelareambacht : Bovekerke, Eernegem, Ichtegem en Koekelare.

Lissewegeambacht : Dudzele, Heist, Knokke, Koolkerke, Lissewege, Ramskapelle.

Oostkerkeambacht : Lapscheure, Moerkerke, Oostkerke, Ste Katerijne (Damme), Ste Anna-ter-Muiden en Westkapelle.

Woumenambacht : Esen, Klerken, en Woumen.

's Heer Woutermans ambacht : Bredene, Mariakerke, Oudenburghoek en Zandvoorde.

Zarrenambacht : Handzame en Zarren.

De uitgaven van de rekening tonen aan hoe de vier kommissarissen van de verbeurde goederen in het Brugse Vrije te werk zijn gegaan. Meestal gingen zij op reis met een gevolg van 24 paarden. De eerste reis begon op vrijdag 6 december 1382 uit Harelbeke naar Brugge, waar zij de 7de verbleven. Van 8 tot 10 waren zij te Aardenburg, van 11 tot 14 te Damme, van 15-16 te Brugge, van 16 tot 20 te Diksmuide, van 21 tot 25 te Oudenburg, 's avonds te Diksmuide, de volgende avond te Waasten en de 27 december te Rijsel. Deze eerste reis kostte 532 lb.5 sch.6 den.parisis.

De tweede reis begon uit Rijsel op 31 december. Op 1 januari 1383 waren zij te Diksmuide; op 2-3 te Brugge, op 4-11 te Sluis, op 12 te Brugge en te Oudenburg, op 13 te Diksmuide en te Ieper en op 15 januari te Rijsel. Deze tweede reis kostte 391 lb.11 sch.9 den.par.

Op 27 januari waren zij te Ieper terug, van 28-30 te Diksmuide, van 31 januari tot 1 februari te Brugge, van 2 tot 5 te Oudenburg, van 6 tot 8 februari te Brugge, van 9 tot 12 februari te Damme, van 13 tot 15 februari te Brugge, en van 16 tot 18 februari te Oudenburg. Kosten van de derde reis : 509 lb.13 sch.10 den.par.

Zij verbleven te Oudenburg van 19 tot 20 februari, op 21 waren zij te Brugge, van 22-27 te Diksmuide, van 28 februari tot 1 maart te Brugge, van 2 tot 4 maart te Diksmuide, van 5 tot 9 te Brugge, op 10 te Oudenburg en te Gistel, op 11 te Diksmuide en te Ieper, op 12 maart te Ieper en te Rijsel. Kosten van de vierde reis : 555 lb. 4 sch.11 den. parisis.

Voor de vijfde reis kwamen zij samen te Oostende op 23 maart en bleven aldaar twee dagen, van 26 tot 30 maart waren zij te Brugge, op 31 maart te Gistel, op 1 april te Oudenburg, op 2 april te Nieuwpoort, op 3-4 te Diksmuide en op 5 april te Rijsel. Kosten van deze reis : 243 lb.19 sch.4 den.parisis.

Totale som van de reiskosten : 2232 lb.15 sch.4 den. parisis.

Voor het zenden van boden naar de graaf en elders werd 20 lb.8 sch. verteerd. Voor het onthoofden van 41 personen, waaronder 38 opstandelingen en drie rovers : 117 lb.14 sch.6 den.par. Onder de terechtgestelde opstandelingen bevonden zich een voorman van de opstand, 4 beleders, een kapitein, 3 Gentse schippers die dienst deden als knapen van de baljuw van het water te Sluis en de beul van Brugge.

De totale uitgaven bedroegen 2.759 lb.8 sch.10 den. par.; de ontvangsten 14.760 lb.13 sch.10 den., maar er bleven nog 12.001 lb.5 sch.parisis te ontvangen.

Van degene waarvan het goed werd verbeurd verklaard waren er : Te Aardenburg, op 48 personen, 38 gesneuveld en 8 gevlucht. Te Damme op 19 personen, 8 gesneuveld, 8 gevlucht en één balling. Te Monikerede één gevlucht. Te Diksmuide op 22 personen 17 gevlucht en 3 onthoofd. Te Oudenburg op 25 personen, 24 gesneuveld. Te Gistel op 8 personen, 5 gesneuveld en één onthoofd.

In het Vrije vinden wij : Te Woumen één onthoofd, te Esen op 4 personen, 2 gesneuveld. In Gistelambacht op 20 personen, 9 gesneuveld. In Bredenehoek, één gesneuveld. In 's Heer Woutermansambacht, op 9 personen, 7 gesneuveld. In Oostkerkeambacht op 10 personen, 8 gesneuveld en één balling. Te Moerkerke een onthoofd. In Lissewegeambacht op 2 personen één gesneuveld. Te Houtave één gesneuveld. In het Kamerlinksambacht, één gesneuveld op twee personen. In Merkem één gesneuvelde. Te Zarren op 4 personen 3 gesneuveld. En in IJzendijkeambacht één onthoofd.

Onder de komposities die gesloten werden, vinden wij :

1° Wouter Bruussche, wettelijke schepen van het

Vrije, was in het land gebleven gedurende de opstand. Dit kostte hem 720 lb.⁴.

2° Gossin van den Bussche werd door de opstandelingen verplicht het ambt van kapitein van het Sijseelse te aanvaarden. Hij was een eenvoudig man en had niemand misdaan. Toch moest hij 600 lb. betalen⁵.

3° Jacob Volkarde was gedurende enkele weken kapitein geweest te Oudenburg. De Gentenaars hadden hem afgesteld omdat hij de opstand tegenwerkte. Kost : 240 lb.⁶.

4° Giles Gheline uit Diksmuide was in het leger van de graaf, toen deze te Komen achteruit geslagen werd. Met een brief naar Ieper gezonden, vertelde hij aldaar de nederlaag, en trok naar huis in plaats van het leger te vervoegen : 240 lb. Zijn makker Pieter Ingherave uit Diksmuide, was medegegaan tot Ieper. Hij was in het opstandig gebied gebleven, en werd er verplicht mede te gaan waar brand gesticht werd : 120 lb.⁷.

5° Maarten den Langhen, gevangen te Damme, had betrekkingen onderhouden met de hoofden van de opstandelingen, maar had weldra het opstandig gebied verlaten : 240 lb.⁸.

6° Jan Goedzeden uit Diksmuide was gevlucht als opstandeling. Daar hij geen misdaden begaan had, mocht hij terugkeren, mits het betalen van 200 lb.⁹.

7° Alard Moerman verving gedurende 7 weken de opstandige berijder van Oostburgambacht. Hij had reeds 48 lb. betaald en moest nog 120 lb. bijbetalen ¹⁰.

8° Jan Woestlande liep mede met de Gentenaars te

⁴ Rekenkamer, reg. nr. 48987, f° 40-1. Al de geldsommen zijn hier aangegeven in lb.parisis van 20 groten.

⁵ Ibidem, f° 40-3.

⁶ Ibid. f° 40 v°-1.

⁷ Ibid. f° 41-3 en 4.

⁸ Ibid. f° 40-2.

⁹ Ibid. f° 40 v°-4.

¹⁰ Ibid. f° 41-3.

Oostburg, om er een schuld te ontvangen van Pieter Scoemakers. Hij had deze laatste bedreigd „met ontheordoneerden woorden”. En alhoewel de vader en de goede vrienden van Jan gesneuveld waren aan de zijde van de graaf, moest hij toch 100 lb. betalen¹¹.

9° Jan Hebbin en Willem Martin van Gistel waren opgetreden als raadslieden van de ruwaard van Gistel. Zij moesten respektievelijk 100 en 80 lb. betalen¹².

10° Jan Bastin de jonge had samen met de kapitein van Diksmuide een vat wijn getapt en met deze laatste betrekkingen onderhouden : 72 lb.¹³.

11° Sente van den Bulke was gevlucht en mocht terugkeren mits 60 lb.¹⁴.

12° Als het echter om een edelman ging, werd door de vingers gezien, en was de kompositie veel lager. Willem zoon van ser Huughe van den Steene uit Aardenburg, speelde aldaar burgemeester gedurende de opstand. Door het voorspreken van de heren van het hof en van anderen, moest hij slechts 60 lb. betalen¹⁵.

13° Pieter den Corten van Hughevliete had de opstandige kapitein van zijn stad ingelicht dat de Gentenaars uit Oostburg vertrokken waren omdat het grafelijk leger in aantocht was. De kapitein trok dan ook weg. Pieter, die een arm man was, deed het om een mogelijk gevecht in zijn stad te voorkomen. Hij moest toch 36 lb. kompositie betalen¹⁶.

Ook voor de verbeurdverklaringen werden geen verzachtende omstandigheden in aanmerking genomen voor de gewone man.

Pieter Coudevels uit Gistel buiten, was gesneuveld

¹¹ Ibid. f° 41-2.

¹² F^o 41 v°-2-3.

¹³ F^o 40 v°-7.

¹⁴ F^o 40 v°-6.

¹⁵ F^o 41 v°-1.

¹⁶ F^o 41-1.

te Westrozebeke. Hij had 6 gemeten en twee lijnen leen geërfd van zijn vader, die op 3 mei 1382 gesneuveld was in het leger van de graaf op het Beverhoutsveld. De erfenis mocht niet naar de familie gaan, maar werd verbeurd verklaard en voor 72 lb. verkocht aan de broeder van Pieter¹⁷.

Het ergste geval was dit van Jan den Hert, die vroeger wegens opstand uit het graafschap Vlaanderen verbannen was. Zijn bezittingen: 2 gemeten en 250 roeden land, werden toen verbeurd verklaard en verkocht aan zijn vrouw en zijn kinderen. Na de nederlaag van de graaf op het Beverhoutsveld, was Jan teruggekeerd in het graafschap, en had te Oostkerke de leiding van zijn hofstede terug in handen genomen. Bij de terugkeer van de graaf, na de slag bij Westrozebeke, was hij opnieuw naar het buitenland gevlucht. Nu werden de 2 gemeten en 250 roeden, die vroeger reeds aan zijn vrouw en kinderen verkocht waren, voor de tweede maal verbeurd ten voordele van de graaf en opnieuw door de vrouw en de kinderen afgekocht voor 144 lb.¹⁸.

EKONOMISCHE EN SOCIALE TOESTAND VAN DE SLACHTOFFERS VAN DE REPRESSIE

A. *De Poorters.*

1° Hun Beroep.

Slechts voor enkele poorters kennen wij het beroep. Willem Lammins uit Aardenburg, woonde buiten de stad, alwaar hij vijf medestoven bezat. Daarin werden de wortels van de meekrappen, die rode kleurstof leverden voor de lakenververij, gedroogd. Hij bezat ook nog een medemolen, waar de gedroogde wortels van mee-

¹⁷ F^o 26-5.

¹⁸ F^o 31 v°-5. Een Brugse roede = 14,75 m², 1 lijn = 1475 m², 1 gemet = 4423,68 m².

krappen tot pulver werden gemalen. In magazijn had hij 37 balen mede. Daarenboven had hij bij zijn woning nog een eigen landbouwitbating met 9 koeien en 3 paarden. Zijn handel in mede had hem zeer vermogend gemaakt. Toen hij huwde bezat hij samen met zijn vrouw 6 gemeten land. Gedurende hun huwelijk hadden zij 41 gemeten land bijgekocht, wat hun grondbezit van Ha. 2.65.42 ca. gebracht had op Ha. 20.79.10 ca.¹⁹. Pieter Gossins uit Aardenburg dreef handel in eetwaren. Bij hem vond men 4 last of 40.000 haringen, 12 tonnen bier, en nog vreemd bier, waarschijnlijk uit Hamburg of Engeland, dat zich nog op zee bevond²⁰.

Jan Boele uit Damme was wijnhandelaar. Hij bezat veel ledige vaten en was zes vaten (6 × 704 liter) en één pijp (176 liter) wijn schuldig aan iemand²¹.

2° Hun Bezittingen.

De rijke poorter Willem Lammins uit Aardenburg bezat twee gemeubelde huizen en 47 gemeten land. Hij had geen schulden, maar een te goed van 600 lb.par. Bij hem vond men 49 lb. lopend geld. Het is dan niet te verwonderen dat de helft van zijn bezittingen aan zijn vrouw verkocht werden voor de grote som van 1875 lb.par.²².

De poorter Jan Riethane uit Damme daarentegen bezat vooral huizen, namelijk de helft van drie huizen, een hof met schuur, een huis, twee strooien huisjes en nog aandelen in andere huizen. Hij had ook geen schulden. De helft van zijn bezit werd verkocht aan zijn vrouw voor 1600 lb. Jan Riethane bewoonde een zeer groot huis, bestaande uit negen plaatsen, die allen rijk gemeubileerd waren²³.

¹⁹ F^o 1-1.

²⁰ F^o 5 v°-3.

²¹ F^o 8-7.

²² F^o 1-1.

²³ F^o 9 v°-1.

Buiten deze twee rijke poorters, waren er nog vijf andere die geen schulden hadden, terwijl de overige zeventien poorters onder een zware schuldenlast gebogen gingen.

De andere poorters van Aardenburg bezaten: De eerste een huis waarvan de helft verkocht werd voor 200 lb. 2° Twee huizen waarvan de helft 180 lb. opbracht. 3° Drie huizen, een van de huizen was in slechte staat en hij had veel schulden, zijne helft in de gemeenschap werd verkocht voor 84 lb. 4° Een huis en 72 lb. schulden, de helft werd verkocht voor 24 lb. 5° Een huis, twee kamers en 27 lb.4 sch. schulden, verkocht voor 24 lb. 6° Vier kamertjes en een huisje, 36 lb. schulden, verkocht voor 18 lb. 7° Een huis en 86 lb.8 sch., alles verkocht voor 18 lb.²⁴.

Buiten Jan Riethane hebben we de bezittingen van twee poorters van Damme. De eerste bezat een huis, een kamer en drie gemeten land in de watering van de Broek; zijn schulden beliepen zes vaten wijn en 60 lb.; zijn aandeel in het goed werd verkocht voor 150 lb. De tweede bezat de helft van twee huizen en een slachthuis. Hij had geen schulden en zijn aandeel bracht 144 lb. op²⁵.

Te Oudenburg werd het aandeel van een opstandeling, die geen schulden had, en wiens bezit bestond uit een huis, de helft van een huis, en 16 gemeten land, verkocht voor 240 lb., terwijl het aandeel van een ander opstandeling, die 258 lb. schulden had, alsook een huis belast met 50 lb. rente 's jaars, verkocht voor 200 lb. Daarentegen zien wij ook te Oudenburg een huis belast met 22 lb. rente per jaar, met nog een arm huisje erbij, verkocht voor slechts 12 lb., maar de bezitter had 45 lb. 12 sch. schulden²⁶.

²⁴ Fos 5 v°-3, 1 v°-2, 1-2, 3-3, 6 v°-7 en 5-2.

²⁵ Fos 8-6 en 8 v°-1.

²⁶ Fos 18 v°, 16 v°-4 en 16 v°-1.

B. De Landbouwers.

1° Grondbezit.

Van de 56 landbouwers in de rekening vermeld hadden er 47 land in bezit.

Te Aardenburg : 4 lijnen²⁷.

Te Gistel : 5 gemeten één lijn²⁸.

In Gistelambacht : 1° 28 gemeten, 2 lijnen en 50 roeden; 2° 24 1/2 gemeten; 3° 22 gemeten; 4° 20 gemeten; 5° 18 gemeten; 6° 14 gemeten; 7° 10 gemeten één lijn; 8° 10 gemeten 50 roeden; 9° 6 gemeten; 10° 5 gemeten; 11° 5 gemeten; 12° 4 1/2 gemeten; 13° 3 gemeten en 75 roeden; 14° 3 gemeten; 15° 2 gemeten 50 roeden; 16° 1 1/2 gemeten; 17° één gemet; 18° één gemet; 19° twee lijnen²⁹.

In Kamerlinksambacht : 3 gemeten, belast met een halve wage (of 90 pond van 0,464 kgr.) kaas erfelijke rente 's jaars ten voordele van de Tempeliers te Slijpe³⁰.

In Koekelareambacht : 1/2 gemet³¹.

In Lissewegeambacht : 5 gemeten³².

In Oostkerkeambacht : 1° 15 gemeten; 2° 4 gemeten; 3° 3 gemeten; 4° 2 1/2 gemeten; 5° 2 gemeten één lijn; 6° één gemet 2 lijnen; 7° 1 1/2 gemet; 8° 1/2 gemet; 9° 1/2 gemet³³.

In Oudenburg : 8 gemeten; en 6 gemeten³⁴.

In Woumenambacht : 7 gemeten³⁵.

In 's Heer Woutermansambacht : 1° 14 gemeten;

²⁷ F^o 4-3.

²⁸ F^o 20 v°-3.

²⁹ F^{os} 25-27.

³⁰ F^o 34-2.

³¹ F^o 26-1.

³² F^o 33-1.

³³ F^{os} 31-32.

³⁴ F^{os} 17-17 v°.

³⁵ F^o 23 v°-4.

2° 7 gemeten; 3° 3 gemeten; 4° 3 gemeten; 5° 2 gemeten; 6° één gemet; 7° 2 1/2 lijnen³⁶.

In Zarrenambacht : 1° 10 gemeten één lijn; 2° 5 1/2 gemeten; 3° 2 1/2 lijnen³⁷.

Te Merkem : 3 gemeten 2 lijnen³⁸.

Dit grondbezit was in 44 gevallen op 47 belast met schulden. De grootste schulden waren 860 lb.par. bezet op 28 gemeten 2 lijnen en 50 roeden in Gistelambacht; 624 lb., meer dan de waarde van het goed, bezet op 3 gemeten in 's Heer Woutermansambacht; de verkoop bracht echter nog 6 lb. op; en 528 lb. bezet op 4 gemeten in Oostkerkeambacht³⁹.

2° De Landbouwwitbatingen.

Van de veertig landbouwwitbatingen die in het register vermeld staan, zijn er 32 die eigen land bezitten.

Het grootste landbezit, 28 gemeten, lag in Gistelambacht en bestond uit vruchtbare poldergrond⁴⁰; twee van 22 gemeten, de ene in de zandstreek van Gistelambacht, en de andere in de zandstreek te Bekegem⁴¹. In de zandstreek te Westkerke lagen twee grote uitbatingen, respectievelijk van 20 en 18 gemeten⁴². Een uitbating van 14 gemeten lag in de polderstreek te Zandvoorde, en twee van tien gemeten in de zandstreek, te Roksem en te Zarren⁴³. Verder hebben we nog de volgende landelijke bezittingen : 8 gemeten poldergrond te Oudenburg; 7 gemeten poldergrond te Esen en te Bredene; 6 gemeten poldergrond te Oudenburg⁴⁴; tweemaal 5 gemeten poldergrond in Gistelambacht en in

³⁶ F^{os} 28-30.

³⁷ F^o 36.

³⁸ F^o 35.

³⁹ F^{os} 27-1, 29 v°-2 en 31 v°-3.

⁴⁰ F^o 27-1.

⁴¹ F^{os} 25 v°-2 en 25-1.

⁴² F^{os} 25-2 en 26-3.

⁴³ F^{os} 29-2, 26-2 en 36-1.

⁴⁴ F^{os} 17-4, 23 v°-4, 28 en 17 v°-5.

Lissewegeambacht; driemaal vijf gemeten zandgrond te Westkerke en in Gistelambacht⁴⁵. De andere landbouwuitbatingen waren kleiner : 4 1/2 gemeten zandgrond in Gistelambacht; 3 gemeten 2 lijnen zandgrond te Merkem; 3 gemeten zandgrond in Gistelambacht; 3 gemeten poldergrond in Gistelambacht, in Kamerlinksambacht, in 's Heer Woutermansambacht en te Zandvoorde⁴⁶; 2 1/2 gemeten poldergrond in Oostkerkeambacht; 2 gemeten poldergrond in 's Heer Woutermansambacht; anderhalf gemet poldergrond in Gistelambacht; tweemaal één gemet poldergrond in Gistelambacht en in 's Heer Woutermansambacht; 3 1/2 lijnen poldergrond in hetzelfde ambacht, 2 1/2 lijnen in Zarren, en een half gemet poldergrond in Oostkerkeambacht⁴⁷.

3° Landbouwprodukten.

In de inventarissen worden de volgende landbouwprodukten vermeld : koren, haver, vlas, bonen, vitsen en mede. In de polderstreek was het koren meestal tarwe, en in de zandstreek meestal rogge. Wij hebben slechts voor enkele polderuitbatingen de juiste oppervlakte van de bebouwde grond. Het is dus onmogelijk het procent vast te stellen van de onderscheidene landbouwvruchten. Hier en daar wordt een vermelding aangetroffen van winter- en zomerkoren. Dit geeft de indruk dat het drieslagstelsel werd toegepast, waarbij het eerste jaar winterkoren werd gezaaid, het tweede jaar zomerkoren of peulvruchten, en het derde jaar bleef het land braak liggen om te rusten daar men over geen meststof beschikte of het gebruik ervan niet kende⁴⁸.

De meeste gegevens vinden wij voor Gistelambacht, waar op een hofstede van 22 gemeten, 8 gemeten rogge

⁴⁵ F⁰⁸ 25 v⁰-3, 33-1, 26 v⁰-2 en 20 v⁰-3.

⁴⁶ F⁰⁸ 25-5, 35, 26 v⁰-5, 27-2, 34-2, 29 v⁰-2 en 29-4.

⁴⁷ F⁰⁸ 31-4, 29-3, 20-3, 26-4, 29 v⁰-3, 29-1, 36-3 en 31 v⁰-4.

⁴⁸ E. SABBE, *De Belgische Vlasnijverheid*. Deel I. Brugge, 1943, p. 318.

werden gezaaid. Op een klein gedoe van 3 gemeten vond men 2 gemeten tarwe; op een ander van 5 gemeten : één gemet rogge⁴⁹. Op een hofstede van 22 gemeten te Bekegem werden 4 gemeten rogge gezaaid. Te Roksem op 10 gemeten kwamen 3 gemeten rogge. Te Westkerke, op 18 gemeten, 4 gemeten tarwe en 3 gemeten rogge; en op 20 gemeten, 4 gemeten rogge⁵⁰. Twee landbouwuitbatingen van 5 gemeten ieder hadden de ene 3 gemeten tarwe en de andere drie gemeten rogge gezaaid. Te Oostkerke, op 7 lijnen land komt een lijn tarwe en 40 roeden mede. Te Zandvoorde (Oostende) op een oppervlakte van 14 gemeten werden 4 gemeten tarwe gezaaid, en op 3 gemeten land één gemet mede. Een smid uit Aardenburg bezat twee lijnen land, waarvan er één bezaaid was met jonge mede⁵¹.

In twee inventarissen van landbouwuitbatingen staat ook vermeld hoelang de voorraad wintervoeder moest strekken voor het vee. In Gistelambacht vinden wij : „forage ende stroe ten beesten tot meye”; en in de andere uit Bredene : „euene, vitsen ende stroe ten beesten bouf vorseyt tot meye”⁵². Waaruit wij mogen besluiten dat het vee niet vóór de maand mei in de weinige natuurlijke weiden of in het braakland werd te grazen geleid.

Een inwoner van Gistel bezat de helft van vijf biekorven : „de helt van v vaten bien”, en bij een timmerman uit Aardenburg werden 20 bonden omgezwingeld vlas gevonden : „xx ghebond onghezwinghelt vlas”⁵³.

4° De Veestapel.

Een landbouwer uit het 's Heer Woutermansambacht, wiens goed 6 lb. was geschat, bezat 4 paarden, 14 koeien,

⁴⁹ F^{os} 25 v°-2, 26 v°-5, 26-4.

⁵⁰ F^{os} 25-1, 26-2, 26-3 en 25-2.

⁵¹ F^{os} 25 v°-3, 26 v°-2, 31-2, 29-2, 29-4 en 5 v°-1.

⁵² F^{os} 27-1 en 29 v°-1.

⁵³ F^{os} 20 v°-1 en 2 v°-4.

6 vaarzen, 4 kalveren, 3 varkens, en 23 schapen. Op een landbouwbedrijf van Gistelambacht, dat 22 gemeten besloeg, had men 8 koeien, 7 vaarzen, 2 kalveren en 2 varkens. En in hetzelfde ambacht op een bedrijf van 29 gemeten, werden 8 koeien en 5 varkens gehouden. Te Zandvoorde op 14 gemeten : 7 koeien, 5 vaarzen, 2 kalveren, één paard, één veulen, 3 varkens en 20 schapen. Verder in het 's Heer Woutermansambacht vond men een bedrijf met één paard, 7 koeien, één schaap en één varken. Te Roksem 7 koeien en één varken. Te Oostkerke had een hofstede één paard, zes koeien en 5 kalveren. Men had nog een bedrijf met 5 koeien, 16 schapen en twee varkens te Bredene⁵⁴.

Verder 8 bedrijven met 4 koeien, vijf met 3 koeien, 8 met twee koeien en zes met één koe.

Onder de landbouwwitbatingen van de poorters en de ambachtlieden hield een poorter te Aardenburg 9 koeien en 3 paarden; een brouwer te Aardenburg 4 koeien, 6 merriën en 4 varkens; een scheerder uit Oudenburg 5 koeien, een schoenmaker uit Aardenburg één paard, 4 koeien en één kalf. Verder hielden twee ambachtlieden twee koeien, en drie één koe; en een wever uit Aardenburg 18 schapen⁵⁵.

5° Landbouwgereedschap.

Slechts weinig landbouwgereedschap wordt in de inventarissen vermeld, namelijk in acht gevallen. Soms was dit gereedschap in onverdeeldheid en behoorde aan twee bezitters. Bouden Broukers uit Gistelambacht bezat een zole of zware wielploeg en een paardentuig voor wagens. Jan Macsaerds uit hetzelfde ambacht bezat een zole en de helft van een wagen. Michiel Capoen ook aldaar een wagen, een zole, een egge met al het paardentuig dat ertoe behoorde. Diederic Moens uit Lapscheure bezat

⁵⁴ F⁰⁸ 29 v⁰-2, 25 v⁰-2, 27, 25-1, 29-2, 29-3, 31-3 en 28.

⁵⁵ F⁰⁸ 1-1, 2 v⁰-3, 16-1, 5-7 en 5-5.

de helft van een wagen en een ploeg met toebehoorten. Jan filius Pieters uit Lapscheure een ploeg en een wagen; Jan Cant uit Lissewegeambacht de helft van een wagen, en de helft van een ploeg; Karstiaen filius Jans filius Clais uit Oostkerkeambacht bezat de helft van een ploeg en van een wagen en Jacob Ondancx uit Gistelambacht een wagen en een ploeg⁵⁶.

C. *De Ambachtslieden.*

1° Hun Bezit.

Onder de rijkste ambachtslieden vinden wij een moleenaar uit Aardenburg, wiens aandeel in het echtelijk bezit verkocht werd voor 180 lb. Hij had geen schulden en bezat een huis, een korenmolen op de vesting en de helft van een ander korenmolen. Een pijlmaker uit Oudenburg had slechts 27 lb. schuld, maar hij bezat een huis en 5 gemeten één lijn land; alles werd verkocht voor 200 lb. Een wagenmaker uit Oudenburg bezat 2 1/2 huizen en 8 gemeten land, zijn schulden bedroegen 324 lb. en zijn aandeel werd verkocht voor 300 lb. Onder de drie smeden uit Aardenburg was er één die veel schulden had. Hij bezat 2 vervallen huizen en zijn aandeel in de gemeenschap werd verkocht voor 100 lb.⁵⁷

In de rekening komen 22 wevers voor. Slechts twee schijnen welstellend te zijn, namelijk één te Aardenburg, wiens bezit voor 96 lb. werd verkocht. Hij had geen schulden en bezat een huis. Een ander wever uit Diksmuide had 181 lb. 4 sch. schuld. Hij bezat ook een huis en zijn aandeel werd verkocht voor 100 lb.

Een linnenwever uit Aardenburg was zeer welstellend. Hij had geen schulden, maar buiten zijn huis bezat hij een medestooft en een grote voorraad mede. Een deel van de mede werd verkocht voor 126 lb. Wat het overige

⁵⁶ F^{os} 25 v°-2, 26-4, 27-2, 31 v°-4, 31 v°-3, 33-1, 31-4 en 26-3.

⁵⁷ F^{os} 3 v°-1, 17-2, 16-5 en 1 v°-1.

van zijn bezittingen opbracht staat niet vermeld in de rekening. Een wever uit Aardenburg, wiens aandeel verkocht werd voor 100 lb., had geen schulden. Hij bezat een huis, een gemet leengrond, alsook een koe en een kalf⁵⁸.

De andere ambachtslieden waren min rijk. Sommigen hadden grote schulden. Een schoenmaker uit Oudenburg, wiens goed verkocht werd voor 24 lb. bezat een huis, maar hij had 348 lb. schulden. Een wever uit Aardenburg bezat ook een huis; zijn schulden echter beliepen 384 lb., zijn aandeel werd verkocht voor 24 lb. Een scheerder uit Oudenburg, die ook een huis bezat met een gemet land, zag zijn aandeel verkopen voor slechts 18 lb., omdat hij 109 lb. 10 sch. parisis schulden had⁵⁹.

2° Het Ambachtsgereedschap.

De linnenwaver Wouter filius Pieters filius Willems uit Aardenburg, bezat een medestroof met toebehoorten en had een voorraad van 17 balen mede, 50 vaten groene en roze mede. Om zijn medestroof te doen branden bezat hij 7 hoed (7 × 171,43 liter) kolen en drie last (30.000 stuk) turf.

Twee personen waren deelgenoten in een slachthuis: de poorter Willem filius Wouters uit Damme bezat de helft van een slachthuis, en de vleeshouwer Pieter filius Meeus uit Aardenburg bezat een klein slachthuis in de Vleeshouwersstraat aldaar.

De twee brouwers Cornelis Quaetjocx te Aardenburg en Pieter Ysebrand te Damme bezaten het „braualaeem”, dat niet gedetailleerd werd, de eerste bezat daarenboven 100 hoed mout en haver. De molenaar Pieter Moyaerds uit Aardenburg bezat een korenmolen op de vesting, dus een windmolen, en de helft van een ander molen⁶⁰.

⁵⁸ F^{os} 6-4, 12 v°-1, 3 v°-3 en 4-2.

⁵⁹ F^{os} 16-3, 3-5 en 16-1.

⁶⁰ F^o 3 v°-3, 8 v°-1, 3 v°-2, 2 v°-3, 8 v°-2 en 3 v°-1.

De pijlmaker Jan van der Muelne uit Oudenburg bezat „j hoop hesschins houts daer men peylen af maect”. De wagenmaker Jan Volkaerd uit Oudenburg „Item wiele, assen, wulghin speeken ende alsuc houd ende allame als den waghmakers toebehoort”. Van de kuiper Arnout Thoroud uit Oudenburg wordt vermeld : „Jtem hout ende ander allame den cupemakers toebehorende”. Voor de smeden vinden wij bij Pieter van Bonendike uit Aardenburg : „Jtem de smesse metten allame daertoe horende, j slypsteen,... xx hoed smede colen”; bij Pieter Blankaerd uit Aardenburg : „de allame van eere smesse, v^c (500) yzers onghewrocht, lettelt meer of min”, en bij Jan Hisebouds, ook uit Aardenburg : „iij^c yzers, xij hoed smedecolen, iij balghe... iij^c fasselen”. Bij de ketellapper Lamsin Volmaere uit Damme „j lettelt loods oud ende nieuwe, ij yserin hanghelen, hameren, tanghen ende ander dinc daer mede men ketele boet”⁶¹.

De schoenmaker Willem Ruebins uit Oudenburg bezat „lxx paer leesten”. De huidevetters Jacob Smeids en Jacob sMoors uit Aardenburg, bezaten respektievelijk „xvj hude, ij waghens scorsen” en „x dekere (10 × 10) leders onbereet ende de scortse daer bi om te bereedene”.

De vleeshouwer Jacop sHammers uit Aardenburg bezat „haexe ende cloof messe zulke als ten ambochte behoort”⁶².

In de inventarissen van het goed van de wevers vinden wij o.m. : „ij tonnen olien, j 1/2 hoed raepsaeds, j waghe roeds, j stier cort wit ende j ander laken, in wullen vij steene”. — „j ghetauwe”. — „x steene grouwer wullen, jtem in wullen ende in gaerne tot vj lakenen, jtem j laken, jtem iij stic van lakenen de grootte van vij lakenen, jtem noch j gheheel laken ende noch j blaue liggheende in de vulrie, jtem ij scolakene”. — „ij stic

⁶¹ F^{os} 17-2, 16-5, 16 v°-3, 1 v°-1, 5 v°-1, 2-3 en 9-4.

⁶² F^{os} 16-3, 2-4, 4-4, en 2-2.

wullins lakens, elc van x ellen, j stic van vj ellen, j dwale van v ellen". — „j weue ghetauwe,... iij steenen witter wullen,... j schierlaken af ghesneden van den ghetauwe, noch j stic van vij ellen, scortsen,... Jtem noch v steen schiers onder in wullen ende in gaerne". — „tgaren teenen lakene van vij reken, x steen witter wullen". — „j zac met wullen, met ij ketenen ende met wulline garne". — „j scrode ghetauwe, reepen ende houten". — „ij graseine lakene wesende jnt ghewant. Jtem xij dar- delinghe lakene te spinne ende te kemne, j moreit laken, jtem ij blauwe lakens derde linghe... xij lb. wullen". — „j weueghetauwe". — „j weueghetauwe,... xvij ellen Yperslaken ende ix ellen eluerdinghs van xvij groten de elle". — „j weueghetauwe,... iij ywichte wullen". — „j weueghetauwe". — „ij stic lakens van iij ellen lanc v lb. stripelgarens, j zestendeel (6 pond van 0,464 kgr.) was ... j stickins lynwaets van vi ellen, j grau stickelkin wullin lakens van v ellen, j stic gheminghs lakens van x ellen, ... j webbekin onder in wullen ende in gaerne, ... j elle wits lakens, ... j ghetauwe"⁶³.

Een linnenwever uit Oudenburg bezat „ij linen weue ghetauwe". Een scheerder uit Oudenburg „Jtem de allame van den scerambochte". De visser Boudin Moe- naerds uit Heist bezat „j ghedeel harinc ghewands"⁶⁴.

D. *Meubilair*.

In de opgaven van de meubels vinden wij, buiten het gewone huisgerief, bedden en toebehoorten, banken, potten en ketels, die in bijna al de inventarissen voor- komen. Slechts enkele zetels, drievoeten en stoelen wor- den vermeld. De gewone zitgelegenheden waren de banken, en lisen of banken met kasten eronder. Daardoor

⁶³ Aardenburg: f°s 2 v°-1, 2 v°-5, 3-5, 5-6, 5 v°-2, 6-2, 6-4; Damme: f° 10-2; Diksmuide: f°s 12 v°-1, 13-4, 13 v°-1, 13 v°-5; Oudenburg: f° 17 v°-1; Gistel: f° 20-4.

⁶⁴ F^{os} 17 v°-2, 16-1, 32-2.

komen in de meeste inventarissen, nevens de oorkussens ook talrijke zitkussens voor.

Hier en daar worden „scrinen” vermeld, 't is te zeggen gewone kisten, en ook enkele lisen. Deze laatsten, evenals de gewone banken, waren zeer dikwijls bedekt met een bankkleed.

Viermaal komt een „forchier” voor, 't is te zeggen een met ijzer beslagen kist, voorzien van een zwaar slot, die dienst deed als brandkast.

In die tijd was de „tafel” een gewoon tafelblad, dat rustte op twee schragen, en dat altijd met deze laatste vermeld wordt. De tafels op poten, zoals wij die nu kennen, heetten „vonttafel”. Zij waren tamelijk zeldzaam.

In de keukens vond men veel tinwerk, het edel metaal voor het eetgerief uit die tijd, namelijk tinnen schotels, flessen en borden. Ook komen er koperen ketels voor, visspanen en draaispitten.

Voor de verlichting vinden wij slechts één kroonluchter en enkele metalen kandelaars. De aarden olie-lampjes waren niet kostelijk genoeg om in de inventarissen opgenomen te worden.

Eenmaal wordt een „waefferyser” vermeld, namelijk bij een wever uit Gistel⁶⁵.

De rijkste meubilering bezat de poorter Jan Riethane uit Damme, die met andere opstandelingen naar Gent gevlucht was. Zijn aandeel in de gemeenschap werd aan zijn vrouw verkocht voor 1600 lb. In hun huis waren negen gemeubileerde plaatsen : de kamer voor man en vrouw, de voorkamer, de „upperste camer bachten”, de „andere camer bachten”, de „camer onder”, de voorraadkamer (spende), de keuken met de kast voor het vaatwerk (scaperade), „noch in een camer bachten”, en eindelijk de „zale voren”⁶⁶.

⁶⁵ Fo 20-4.

⁶⁶ Zie bijlage I.

Onder het meubilair worden enkele kostelijke voorwerpen vermeld, die hier afzonderlijk opgegeven worden.

De brouwer Cornelis Quaetjocx uit Aardenburg, bezat o.m. zes zilveren lepels, alsook een wapenrusting: „j panchier, j huve, j paer pipen”, 't is te zeggen een pantser, een helm en een paar scheenplaten⁶⁷.

De landbouwer Boudin sBroukers uit Gistelambacht bezat vier zilveren schalen⁶⁸. De molenaar Pieter Moyaerds uit Aardenburg bezat een metalen borstplaat. De smid Pieter van Bonendike uit Aardenburg bezat o.m. „j ziden slabbaert, j caproen met zeluerin cnoppen, ... j beckeneel, j borstplate”⁶⁹.

Onder de bezittingen van de kleermaker Pieter Landmeters uit Aardenburg vinden wij „j hoghen yserin candelare, j oedelyc panchier”, een slecht pantser en 3 koperen maten. De wever Jan Coolmans uit Aardenburg bezat een zilveren mes, een paternoster en „j caproen met amausen” (een hoofddekseel met geëmailleerde platen of knopen); en de wever Clais Biscop uit Dixmude een gedraaide lisbank, „j ghedrayede lys”⁷⁰.

Er werden slechts drie prijzen gevonden. 1° Te Aardenburg: „eerst ij husekine weerd zynde ontrent ij lb. groten” of 24 lb. parisis. 2° Nog aldaar „Jtem de heelt van naeldekins muelne of iij lb. groten daer ouer”, 36 lb. parisis. 3° „j cleen husekin staende an de plaetse te Dixmude dat coste xv lb. lichter munten”⁷¹.

J. DE SMET

⁶⁷ F^o 2 v°-3.

⁶⁸ F^o 25 v°-2.

⁶⁹ F^{os} 3 v°-1 en 1 v°-1.

⁷⁰ F^{os} 4 v°-1, 6-2 en 13-5.

⁷¹ F^{os} 2-3, 3 v°-1 en 13-5.

BIJLAGEN

1. *Inventaris van de bezittingen van Jan Riethane te Damme.*

Van joncvrouwen Kathelinen Jans Riethanen wive, de welke Jan es in Ghend ghevloon contrarie mijn heere. Van zinen goede hier naer volghende alsoot tsinen huus bescreven was. Erst de heltsceede van 3 husen staende deen bi den anderen. Item 1 graenge metten eestre inde Hutstrate, 2 stroyen huse ende 1 huus staende inde Paerdstrate, ende noch zekere deele die zij hebben an anderen huse bin den Damme, Item in haerlieder camere 1 groot bedde metten omhanghe, 2 cleene bedden, 13 paer lijnlakene, 3 orcussine, 1 coetse, 1 zetel, 1 scrine, 1 lijs, 1 tafle, 2 scraghen, 2 cofre, 1 drechoir, 3 banccleederen, 12 cussine, 8 stic onder frox ende rox hem toebehoende, 1 brander. Item in de voorcamere 1 cleen bedde metten coetsen, 4 banccleederen, 2 dousinen cussine. 3 paer lijnlakene, 1 zetel, 1 tafle, 2 scraghen, 1 groot cofer, 1 brander. Item in de upperste camer bachten, 4 bedden met datter toebehoort, 6 cussine, 1 banccleet, 1 brander, 4 tanghen. Item noch in eene andere camer bachten 4 middelbedden, 5 saergen, 5 banccleederen, 2 dousinen cussine, 6 cussine, 1 banccleet, 5 orcussene, 2 scrinen, 1 zetel, 1 lijs, noch 1 scrine, scraghen, 1 contoir, 1 badecupe, 1 brander, 5 tenin vierendel. Item in eene camer onder 2 middel bedden, 6 paer lijnlakene, 8 cussine, 1 saerge, 5 dwalen, 3 scrinen. Item in de spende 7 flasschen, 8 vierendeel, 2 handvate, 1 cruutmortier. Inde scaperade ende in de kuekene 64 stic onder scotelen ende saussieren, 6 potte, 10 sticken onder pannen ende beckene, 3 staelysers, 1 wender, 1 candelare, 3 spete ende ander cuekenallaem. Item noch in 1 camer bachten 4 bedden met datter toebehoort, 1 scrijnkin, 3 banccleederen, 6 cussene, 1 keminel, 1 tanghe, 1 crone, 5 candelaers. Item in de zale voren, 3 lise, 1 drechoir, 1 banc, 3 taflen, 12 oedelike cussine, 1 lavoir, 2 haexe, 6 scave, 1 hertshoren, 1 wapentonne. Item der vrouwe cleederen: 2 faelgen, 1 graeu mantel, 2 frox ghevoedert, 6 stix onder frox ende rox. Item 100 lb. par. tsaers die Jan heeft tsinen live op de proostie van Watene. Aldit af ghelost ende verdingt bider vorseider joncvrouwen Kathelinen, met baten ende ombaten van allen insculde ende uutsculden omme 1600 lb.

(Rekenkamer, reg. nr. 48.987, f° 9 v°)

2. *Inventaris van de bezittingen van Jan Coudevels te Gistel.*

Van Catelinen weduwe Jan f. Jans Coudevels, tharen bouf ende tharer kinder bouf, vander arve ende catelen die bleven

naer de doot vanden vorseiden Janne, twelk was 5 1/2 linen commende van sinen weghe, 18 ghemete commende van haren weghe, 9 ghemete cooplants ghecocht met harer moeder gronde, 12 ghemete tarwen up tland, de 10 ghemete tseynsland zijnde, 1 1/2 ghemet meeden, 2 parde, 2 volc, 8 coen, 4 veersen, 4 calvere, 50 onder scape ende lammere, 3 varkin, 11 bedden ghestoffeert, 16 zittcussene, 4 orcussene, 4 scoonlakene, 3 dwalen, 2 tafflen 2 par scraghen, 2 lijsen, 40 sticx tenins, 3 beckene, 2 hantvate, 3 mottaline potte, 3 ketele, 15 spint tarwen, 1500 tarwen te dorsscene, forage ende stroe ten beesten tot meye, 2 flesscen, 2 vierendele, 2 mottalin candelars, 2 scrinen, 6 zestendeel vlaemscer wullen. Ende voort in insculden omtrent 20 lb. gro. lettcl meer of min, jeghen dwelke hi ende de weduwe vorseit sculdich waren, also zoe ende de kinder overbrochten bi den partijen, metgaders goeden lieden die orconden datse warachtich waren, also zire over hilden in hare beste meer dan 1100 lb.par., ende mids desen haren ende haren kinderen, vercocht mins heeren deel van al den goede vorseit metten laste van den schulden vorseit omme 24 lb.

(Rekenkamer, reg. nr. 48.987, f° 27)

3. *Inventaris van het magazijn en van het timmermansgerief van Pieter Dinte uit Aardenburg.*

... Eerst 64 drach zwinghelen, 17 jocstocken, 18 paer goreel clippele, 94 hoosvate ende scuppen, 7 coppelen ende coe bueghelen ende zwijnsbueghelen, 800 scaepbueghelen ende lambueghelen, 6 grepe, 40 vleisroeden, 7 plouch voete, 18 vlasswinghelen, 8 vlegle, 50 nieuroeden, 32 haex, clive ende hamer stale, 7 spade houte, 2 clederen, 1 heyke, 1 caproen, 2 coussen, 2 aexen, 3 snidemesse, 6 navighers, 3 spikelbore, 1 saghe, 4 scaven, 1 wetsteen. Hierup hi sculdich was 34 sch. 6 den. groten. Vercocht myns heeren recht metten laste om 12 lb.

(Rekenkamer, reg. nr. 48.987, f° 4 v°)

GLOSSARIUM

Caproen : hoofddeksel.
Crone : kroonluchter.
Faelge : sluier, mantel.
Froc : overkleed.
Haex : bijl.
Heyke, hoyke : huik.
Keminel : haardplaat.
Koetse : ligbed.
Lis : bank met kasten.
Navigher : avegeer.

Scaperade : kast voor vaatwerk.
Scrine : kist of kast.
Spete : braadspit.
Spint : 42,86 liter.
Staelyser : haardijzer waarop de potten geplaatst worden.
Vleisroede : stok van de dorsvlegel.
Zestendeel of steen : zes pond gewicht.

Oudheidkundig onderzoek van de Sint-Pieterskerk te Oudenburg

Het bewoningscentrum van Oudenburg¹ ligt op een hoge zandopduiking aan de rand van de kustvlakte, veilig voor de overstromingen van de zee. De kern van de gemeente bevindt zich nu ongeveer 7 m. boven de zeespiegel. De Sint-Pieterskerk werd gebouwd ten oosten van de dorpskern; in het kadaster staat het terrein bekend onder S^{1e} B, nr. 387^t.

Verschillende historische gegevens maakten het bestaan van een Romeins castellum te Oudenburg zeer waarschijnlijk. Vooreerst wijst de naam Aldenburg (866) op een oude versterking die reeds bestond vóór de Noormanneninvallen, en dus Romeins moest zijn². Vervolgens wordt in een geschrift over de Sint-Pieterskerk³,

¹ Prov. West-Vlaanderen, arr. Oostende. — Dit onderzoek werd uitgevoerd door de *Dienst voor Opgravingen* van het Kon. Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel.

² M. GYSSELING, *Toponymie van Oudenburg*, blz. 53-54, 61-68. Brussel, 1950.

³ Deze kroniek staat op fo. 47 v-49 v van het hs. 11 B 1 uit het Bisschoppelijk archief te Brugge; het hs. werd omstreeks 1300 geschreven. Het „tractatus”, zoals schrijver zijn werkje noemt, werd waarschijnlijk tussen 1081-1084 opgesteld, aangezien het verhaal van de schenking van de S. Pieterskerk aan S. Arnulfus (1084) een latere interpolatie is, ontleend aan de *Vita S. Arnulfi* (Cfr. G. MEERSSEMAN, *Kritische bemerkingen over enige bronnen der biographie en cultusgeschiedenis van Sint-Arnulf* († 1087), in *Album English*, blz. 304-308. Brugge, 1952). De schrijver van het „tractatus”, een clericus van de S. Pieterskerk, verhaalt o.a. feiten die hij te Oudenburg tussen 1056 en 1081 meemaakte. Mgr. J.-B. MALOU gaf in 1840 het „tractatus” uit onder de titel „Chronicon Aldenburgense auctore anonymo” in *Chronicon monasterii Aldenburgensis*, blz. 17-36; latere uitgaven (o.m. in *MG. SS. XV*, 2, blz. 867-872) of uittreksels volgen die editie. Met L. Danhieux, archivaris-paleograaf op het Rijksarchief te Brugge,

uit het laatste kwart van de elfde eeuw, door een naamloze ooggetuige een beschrijving gegeven van de zware omheiningsmuren en van het sierlijk vaatwerk dat toen gevonden werd, en waarvan in de gegeven omstandigheden het Romeins karakter niet twijfelachtig is. Eindelijk scheen het waarschijnlijk dat het vierzijdig grondplan van de gemeente op de vorm van dit castellum terugging. Over het lot van die versterking na de Germaanse invallen is niets bekend, eerst tijdens de invallen der Noormannen blijkt ze weer dienst gedaan te hebben⁴.

Volgens de plaatselijke overlevering heeft de H. Ursmarus, bisschop-abt van Lobbes († 713), te Oudenburg een houten kerkje ter ere van S. Pieter opgericht en zou hij ook de bouw van de O.L.V. kerk hebben ondernomen⁵. Toen de S. Pieterskerk erg vervallen geraakt was, begon men in 1056 de bouw van een nieuwe kerk⁶.

---

hebben we deze tekstuitgave met het hs. vergeleken en op verschillende plaatsen verbeterd. De uittreksels die we in voetnota geven, zijn volgens het hs. gepagineerd.

⁴ M. GYSSELING, *o.c.* blz. 56-57.

⁵ „Ab oriente namque hujus urbis, ut prefati sumus, unam in honore S. Petri apostoli ecclesiam ligno conditam consecravit, ibique idoneam clericorum congregationem delegavit. Nam principale altare et presbiterium, ac nonnulla pars templi beati Petri constructum est modo in eodem loco atrii, in quo ecclesia lignea a beato Ursmaro edificata fuit temporibus antiquis, et ab ipso sanctificata et benedicta... Alteram vero ecclesiam beatus Ursmarus ab aquilone hujus urbis in honore sancte ac perpetue Virginis Marie edificavit, congruamque inibi clericorum societatem similiter constituit”. (Tractatus, fo. 48).

⁶ „Basilica ligno condita sub tempore Dagoberti regis Francorum, ac ipsius licentia a beato Ursmaro in honore beati Petri apostoli edificata, ut superius dictum est, diuturna stabilitate viguit, longa etate senuit, proluxa vetustate corrui, ac demum post plurima annorum curricula cives Aldenburgenses novam ecclesiam in honore beati Petri apostoli omniumque apostolorum edificare ceperunt. Anno autem Domini M^oL^m°VI° ceptum est opus prefati templi beati Petri apostoli, sicut habetur plenius in principio hujus tractatus; et ceptum est in eodem loco, quo prius, de lapidibus, sicut manifestum per miracula, que fiebant dum templum operabatur, quod sub brevitate enarrare aggrediamur”. (Tractatus, fo. 48 v.).

Het blijkt dat het bouwmateriaal uit de overblijvende muren van de Romeinse vesting werd gehaald, en Doornikse steen voor de muren en de zuilen diende, terwijl Boulognesteen aan de kapitelen werd verwerkt ⁷. Enkele mirakelen die tijdens en na het optrekken van de kerk gebeurden, werden in het „tractatus” opgetekend, waardoor kostbare inlichtingen over de bouw verschaft worden ⁸.

Ongeveer vijf jaar na het begin der werken was het koor voltooid en met stro bedekt; tussen de balken hingen de klokken. De oostelijke vieringsdoorgang werd met stro en takken gedicht, om zo het koor nog vóór de winter te beveiligen tegen regen, hagel en sneeuw ⁹. Één der clerici van de kerk, een zekere Lisgerus, werkte op de stelling in het koor; hij trok onvoorzichtig aan een takje, viel daarbij achterover, maar kwam niet op de grond

⁷ „Murus [van het Romeins castellum] vero tam fortis ac firmissimus extitit, ut arietibus destrui non posset, nisi prius lapides fundamenti extracti penitus auferrentur. Ut autem legentibus scrupulum dubietatis de predictae urbis firmissima constructione penitus auferam, ipse qui istum tractatum composui et primitus scripsi, murum destruere oculis meis vidi, et supradictum sancti Petri apostoli templum ex ipsis lapidibus edificare procul dubio cernere merui. Verum columpne et parietes Tornacensibus lapidibus sunt constructe, capita quoque columpnarum Bononiensibus lapidibus adornata interseruntur. Nam antea, Balduini Insulani temporibus, comitis totius Flandrie, edificentia Brugensis urbis magna ex parte ex lapidibus istis constructa dinoscuntur. Quia postquam comes Ernardus Barbatus Bruggiam edificare cepit, muros hujus urbis destruere et lapides Bruggensibus tribuere in urbis edificium fecit, quatenus hac destructa, augmentaretur illa constructa”. (Tractatus, fo. 49 v.).

⁸ Deze mirakelverhalen werden door Dr. M. Gys seling vertaald en van kommentaar voorzien in zijn artikel *Nota's, aan de hand van mirakelen, over den bouw van een kerk te Oudenburg in de XIe eeuw, in Oostvlaamsche Zanten*, XVIII, 1943, blz. 111-115.

⁹ „Arcus ante presbiterium” betekent de oostelijke vieringsboog, ook genoemd de triomfboog, en niet de absis vóór het koor zoals Gys seling vertaald (*Nota's...* blz. 111, 114). We kunnen ons moeilijk voorstellen dat het koor zou voltooid zijn, uitgezonderd de absis, die men met stro en hout zou afsluiten. De opgraving heeft ten andere uitgewezen dat er geen romaanse absis bestaan heeft.

terecht, zoals zijn metgezel aan de andere kant van de afsluiting vreesde, maar op het juk van de grote klok ¹⁰.

Enkele tijd later was een metselaar met zijn helpers op de zuidkant van de kerk aan het werk; zijn helper plaatste op zeker ogenblik zulke zware vracht stenen op de stelling, dat deze begaf en mortel en stenen met veel gedruis neervielen. De twee werklieden echter, kwamen ongedeerd in een verafgelegen venster terecht ¹¹.

Vijf-zes jaar nadien, bij het luiden van de morgenklok, raakte koster Sygerus met de koord een grote en zware

¹⁰ „Post inicium constructionis ipsius templi circiter quintum annum, quando presbiterium perfectum esset, et culmo coopertum, atque inter trabes ante principale altare campane pependissent, arcum ante presbiterium a terra usque ad summum virgis sepire, ac culmo dependente cooperire ad pluviam et grandinem atque nivem depellendam ante hyemis tempora clerici procurabant. Quadam vero die quidam juvenis clericus valde simplex et devotus, nomine Lisgerus, nimis intente huic operi astare, manibusque cooperare diligenter atque hyalariter studium impendebat. Cum autem in superioribus partibus ejusdem arcus ex utraque parte machinamentum constructum esset, Lisgerus interius, aliusque exterius contra eum in predicto machinamento stetit, qui culmen tortis virgunculis ad parietem ligare studebat, quem virgis conseptum ante predixi, virgulas vero intrinsecus per parietem immittere festinabat. Lisgerus eas sagaciter firmare intus ad parietem contendebat, cumque hec per longum temporis spacium contendebant, ut fecissent, incaute unam de viminibus Lisgerus extrahens, retrorsum de prescripto machinamento cum ipso cecidit, non deorsum ad terram, ut alius magno pavore perterritus estimabat, qui foris stans virgulam intus immiserat; sed inter secundam et tertiam trabem, super jugum maxime campane, absque ulla corporis lesione, leniter in uno latere lapsus est”. (Tractatus, fo. 48 v.).

¹¹ „Subsequenti autem tempore, cum edes templi edificabantur in septentrionali climate, bituminis artifex cum suis in meridiano latere operabatur. Quadam vero die, puer qui ei lapides et cementum porrigebat, tam grave pondus lapidum machinamento, in quo stabant superposuit, ut vim tante molis ferre non prevaleret, sed fracto omni machinamento lapides et cementum cum magno sonitu super terram corruerunt. Ipse autem et puer in unam ferestram ejusdem macerie sine ullo corporis detrimento inopinate devenerunt, que eis non prope, sed tam longe abfuit, ut si super terram starent, saltando vix tantum spacium attingerent, quod ad jussum omnipotentis Dei per merita S. Petri apostoli actum intelligit qui divina providentia disponi omnia fideliter credit”. (Tractatus, fo. 48 v.).

plank van de zoldering boven de viering, waardoor die plank naar beneden viel en hem tussen de schouderbladen trof, zonder dat hij enig letsel opliep ¹². Een andere keer gebeurde het dat, tijdens het luiden, de kleine klok met veel lawaai op de zoldering van de toren viel ¹³; men dacht dat zoldering en klok gebroken waren, doch een jongen, die op bevel van de koster naar boven geklommen was ¹⁴, vond de klok onbeschadigd op de zoldering staande ¹⁵.

Nadat de kerk op 1 mei 1070 door Radbod, bisschop van Doornik-Noyon was ingewijd ¹⁶, deed zich op het einde van 1081 een wonderbaar geval voor. Een hevige

¹² „Post hec vero transactis quinque vel sex annorum curriculis, quadam die custos ipsius templi Sygerus nomine, dum matitunis horis ultimam campanam ad excitandam in circuitu fidelium multitudinem fiducialiter resonabat, corda qua ipsam campanam movebat, magnam ac gravissimam plancam alti solarii eiusdem turris, super quam campana pendebant, incaute tetigit, que mox ei inter scapulas cum horribili sonitu cecidit; ita ut illi qui illic in choro astabant, ei omnia membra confracta autumarent”. (Tractatus, fo. 48 v.).

¹³ „Tectum turris” betekent waarschijnlijk de zoldering van het stenen gedeelte van de toren, waarboven zich de klokkenverdieping verhief. In de Vita S. Arnulfi staat „supra tectum turris, in qua stabat campanarium” (mirakelverhaal van 1081).

¹⁴ Het beklimmen van de toren schijnt niet zo eenvoudig geweest te zijn; aangezien er geen traptorentje was, zal men een verdraagbare ladder aangewend hebben.

¹⁵ „Alio igitur tempore, festivitate sancti Andree apostoli, dum secundum signum ad matitunam ydem Sygerus resonabat, clavus, in qua nola pependit, casu elapsus est, atque ipsa super tectum turris, que lignis abietibus cooperta fuerat, magno strepitu cecidit, ita ut ipse et aliqui, qui astabant, tectum ruptum fuisse, nolamque per partes divisam fuisse non dubitabant. Ipso autem die quemdam puerum scandere fecit, partesque confracte nolle colligere expetiit. Ascendens ergo puer super tectum prefate turris, nolam ibi stantem ita sanam et incolumem repperit, ut in ea nullius fracture vestigia inveniri potuissent. (Tractatus, fo. 48 v.).

¹⁶ „Consecrata est autem ecclesia sancti Petri apostoli omniumque apostolorum, prima die mensis maij feria v, a Ratbodone Noviomensi et Tornacensi episcopo, anno Domini M^oLXX^mo, indictione VIII, regnante Philippo rege Francorum anno X, atque Wilelmo rege Anglorum anno VII”. (Tractatus, fo. 49 v.).

stormwind deed het klokkentorentje oostwaarts boven het koor overhellen, doch op Nieuwjaarsmorgen kwam het op wonderbare wijze terug overeind ¹⁷.

In 1084 schonk Cono, op aanraden van zijn vrouw Hazeca, de S. Pieterskerk die hij van de graaf in leen hield, aan hem terug; bisschop Radbod, die ze van de graaf ontving, gaf ze aan S. Arnulfus († 1087). In 1090 wordt de kerk door Cono definitief aan de bisschop geschonken, om als bidplaats voor een klooster te dienen ¹⁸; toch schijnt de kerk nog enkele tijd door clerici, en niet door monniken, bediend te zijn geworden ¹⁹.

In de uitgegeven oorkonden en in de XVe eeuwse abdijkroniek komen weinig gegevens voor over de verdere bouwgeschiedenis van de kloosterkerk. In 1455 werd het nieuwgebouwd koor ingewijd ²⁰. In 1797-1798 werd

---

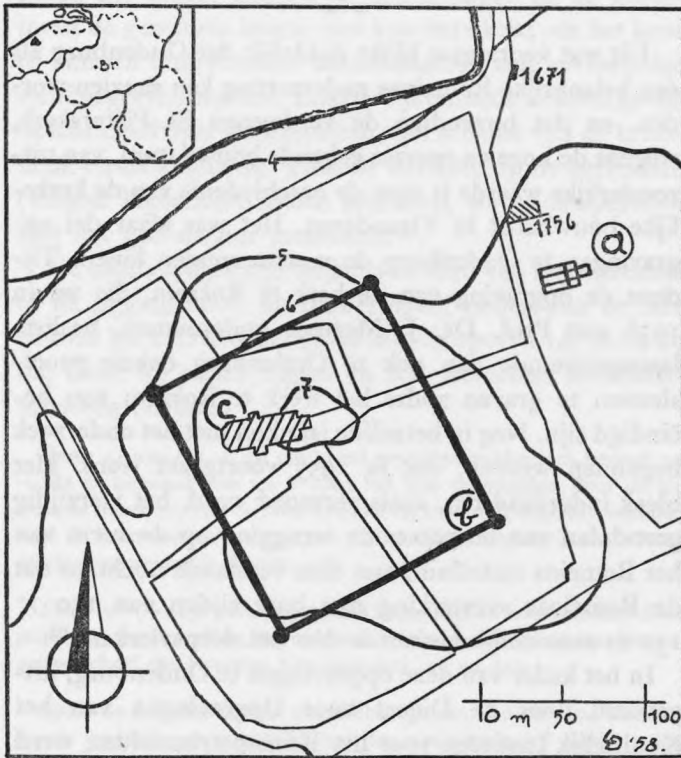
¹⁷ „Anno autem Domini millesimo octogesimo primo, sacra nocte dominice nativitatis, ortus est nothus asperrime tempestatis, qui campanarium prefati templi sancti Petri compulit a suo statu declinare, eumque repentinum casum adeo in orientem minitare, ut etiam videns, non putaret subsistere eum ad horam, nisi providentia divina dispensaret sustentationis moram. Siquidem orto mane incole ceperunt ad hoc spectaculum se coadunare, prope accedere, ob horribile casus minitacionem dubitantes, sed subitam altaris ei subjacentis quassationem intendentes solummodo divinam clementiam ad hujus periculi auxilium implorabant, in quo humanum adjutorium minime profuturum explorabant. Hec enim doloris summa; dum ita miserabiliter agerentur, circa gallicinium noctis precedentis circumisionis Domini, parum antequam matitune pulsarentur, subito fabonius, more turbinis tempestuose surrexit, qui ipsum campanarium pristino statu incolumen divino concessu erexit”. (Tractatus, fo. 49). In de Vita S. Arnulfi wordt dit mirakel ook verhaald, maar met toevoeging van enkele details, o.m. over de timmerlieden die voorbereidselen treffen om het torentje te rechten. Het mirakel wordt er gesteld in de Nieuwjaarsnacht, „ante noctis medium” (MG. SS., XV, 2, blz. 890-891). Cfr. ook E. DEKKERS, *Sint Arnoud en zijn biograaf Hariulf*, in *Album English*, blz. 70-71).

¹⁸ M. GYSSSELING, A. KOCH, *Diplomata belgica*, nr. 168. Brussel, 1950.

¹⁹ N. HUYGHEBAERT, *Abbaye de Saint-Pierre à Oudenbourg*, in *Monasticon belge*, III (prov. West-Vlaanderen), 1e afl. (in druk).

²⁰ E. FEYS, D. VAN DE CASTEELE, *Histoire d'Oudenbourg*, I, blz. 382-383. Brugge, 1873.

de abdij opgeheven, openbaar verkocht en daarna, met uitzondering van het abtskwartier (1756 gedateerd) en enkele afhankelijkheden (o.a. de 1671 gedateerde hoeve-poort) afgebroken ²¹. Dit was het einde van de abdijkerk.

AFB. 1. — Grondplan van Oudenburg, met aanduiding van het Romeins castellum (b), volgens de gegevens van J. MERTENS, *Oudenburg en de Vlaamse Kustvlakte*, blz. 333, a: S. Pieterskerk, c: huidige O.L.V. kerk.

De S. Pieterskerk te Oudenburg is niet rijk aan ikonografische gegevens. Behalve de gekleurde tekening van J. van Deventer (± 1560) en de bekende kaart van het

²¹ N. HUYGHEBAERT, o.c.

Brugse Vrije door P. Pourbus (1562-1571) waarvan de kopie van P. Claissins op het Brugs stadhuis aanwezig is, kent men het zicht in de verschillende uitgaven van de *Flandria Illustrata* van A. Sanderus.

* * *

Uit wat voorafgaat blijkt duidelijk dat Oudenburg als een belangrijke Romeinse nederzetting kan aanzien worden, en dat bovendien de verdwenen St.-Pieterskerk, wegens de hoge en precies gekende bouwdatum, van uitzonderlijke waarde is voor de geschiedenis van de kerkelijke bouwkunst in Vlaanderen. Het was klaar dat opgravingen te Oudenburg de moeite zouden lonen. Tijdens de opgraving van de kerk te Roksem, die we in 1956 met Prof. Dr. J. Mertens ondernamen, besliste laatstgenoemde dan ook te Oudenburg enkele proefsleuven te graven zodra het werk te Roksem zou beëindigd zijn. Nog in hetzelfde jaar kon met het onderzoek begonnen worden, dat in 1957 voortgezet werd. Het bleek inderdaad dat, zoals vermoed werd, het vierzijdig grondplan van de gemeente terugging op de vorm van het Romeins castellum, met dien verstande nochtans dat de Romeinse versterking met haar zijden van 150 × 150 m aanzienlijk kleiner is dan het dorpsvierkant²².

In het kader van deze opgravingen te Oudenburg, uitgevoerd door de Dienst voor Opgravingen van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, werd me het onderzoek van de S. Pieterskerk toevertrouwd; dit geschiedde van 26 Oktober tot 30 november 1957²³.

²² J. MERTENS, *Oudenburg en de Vlaamse kustvlakte tijdens de Romeinse periode*, in *Biekorf*, LIX, 1958, blz. 334. We mogen ook niet nalaten enkele losse vondsten van munten en keramiek (o.m. op 't Hoge) te vermelden.

²³ Het is ons een aangename plicht de heer Van Eyghen te danken voor de bereidwilligheid waarmee hij het onderzoek van de kerk op zijn terrein toeliet; onze dank gaat verder naar het gemeentebestuur van Oudenburg, naar Dr. J. Mertens, hulvaardig als niet één, en

Daar de ligging van de kerk niet nauwkeurig bekend was, werd eerst een noord-zuid gerichte dwarsselef gegraven, zodat meteen de oriëntatie en de breedte van het gebouw bekend werden. Daarna werd de assleuf uitgezet, die echter wegens de beplantingen en de wateroren de gewenste lengte niet kon bereiken; om het koor te kunnen onderzoeken moest daarom een evenwijdige sleuf gegraven worden. Enkele bijkomende sleuven gaven inlichtingen over de westmuur, het schema van de kruisbeuk en de zuidbeuk. Telkens werd tot op de oerbodem (witgeel Pleistoceen zand) gegraven, wat moeilijkheden met het grondwater meebracht ²⁴.

De *oudste sporen* zijn blijkens de aard van het materiaal of de ligging t.o.v. de funderingen, ouder dan de XIe eeuwse kerk. Dat is het geval met de sporen 14, 36 en 29 die dicht bij elkaar liggen en o.a. Romeinse keramiekscherven bevatten :

Spoor 14 was een ± 20 cm breed grondspoor, dat zich bevond op -185 en bewaard was tot -180 ; het was doorsneden door de romaanse muur 10. Het bevatte brandafval en enkele stukjes keramiek, o. a. de Romeinse scherven 23 en 24, en enkele blauwgrijze scherven, zonder kenmerkende details.

Spoor 36 (-215) werd in het zand uitgehaald en is doorsneden door muur 30. In de vulling lag een stukje hypocaustbuis en een blauwgrijze scherf die Romeins kan zijn (nrs. 30 en 31).

Spoor 29 bestond uit een toegeslibde gracht of waterplas, waarvan we de zuidelijke en westelijke boorden van uitgeloozd zand konden situeren; de bovenzijde van de boord bevond zich op -150 . Naast 31 reikte de gracht tot -175 ; tegen de fundering 27 lag het diepste punt op -192 . Tussen 27 en 25 werd de gracht niet weergevonden; de onberoerde grond lag daar op -170 ; in het verlengde van 27 had de bouwsleuf alle sporen uitgewist. In de aangeslibde grond waren

---

naar Ir. J. Ameryckx, die welwillend mortelstalen liet ontleden in het laboratorium van de Bodemkartering te Gent.

²⁴ Het peil werd berekend volgens een willekeurig nulpunt: de stoep van het bureel van de heer Van Eyghen, hetgeen overeenstemt met de hoogte van de grond ten zuiden van de dwarsselef, nl. 5,37 boven de zeespiegel.

talrijke voorwerpen (o.a. Gallo-Romeinse scherven) samengedrukt ²⁵; als etensresten troffen we mossel- en oesterschelpen aan.

Hier volgt de lijst van de bijzonderste scherven tijdens de opgraving gevonden; ze zijn alle afkomstig van *Gallo-Romeins aardewerk*. Nrs. 23, 24, 28 en 29 uitgezonderd, komen ze alle uit gracht 29 ²⁶ (afb. 2).

nrs. 1-3. Terra-sigilata. De industrie van het glanzend roodgeglazuurd Romeins of Gallo-Romeins aardewerk, bekend onder de naam *terra-sigilata*, verspreidde zich van uit Italië over Gallië: in de eerste eeuw in het zuiden (o.a. La Graufesenque), vanaf het midden van de eerste eeuw in Midden-Gallië (o.m. Lezoux) en weldra ook in het oosten en de Rijnstreek (o.a. Rheinzabern), waar de bloeitijd in de tweede eeuw te plaatsen is ²⁷.

nr. 1. Bodemscherf van een schotel, type Dragendorff 18/31; aan de binnenkant, in het midden van de omhoog geduwde bodem, drukte de pottenbakker zijn rechthoekige naamstempel in: MAGIO F., *Magio fecit* (Magio heeft dit stuk gemaakt). Een Magio was werkzaam te Lezoux omstreeks het midden der tweede eeuw, een andere te Rheinzabern in de tweede helft van die eeuw; daar ze een gelijkaardige stempel gebruikten, is het moeilijk uit te maken wie van beide ons stuk vervaardigd heeft.

nr. 2. Scherven van een versierde kom, type Drag. 37, naar klei en deklaag gelijktijdig met nr. 1; van de versiering is maar een gedeelte van de eierlijst en van de zich daaronder bevindende rozetten bewaard. Tot deze kom behoren waarschijnlijk ook twee scherven met reliëfversiering. Die versiering, die een gedeelte van de brede band onder de eierlijst vormde, bestaat uit metopen met concentrische cirkels; de metopen zijn gescheiden door dubbele gegolfde lijnen, waarvan de aanzetten door rozetten bedekt zijn. Tweede helft tweede eeuw.

nr. 3. Scherf met opgelegde barbotineversiering.

nrs. 23a-d. Vier scherven, waaronder een randscherf, van zwart gepolijste Belgische waar (terra nigra), lichtgrijs op de breuk, type Gose 319 (*Gefäßstypen der römischen Keramik im Rheinland*. Kevelaer, 1950). Einde eerste-begin tweede eeuw.

²⁵ De scherven dragen een afzonderlijke nummering.

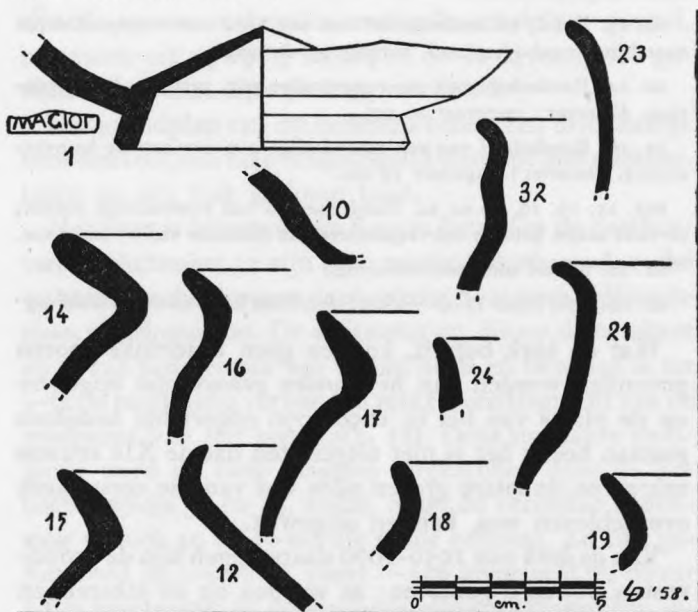
²⁶ Tijdens de opgraving van de romaanse kerk te Oostkerke, vonden we eveneens veel scherven, ditmaal Middeleeuwse, in een gedempte waterloop (*Oudheidkundig onderzoek van de St.-Kwintenskerk te Oostkerke-bij-Brugge*, in *Bul. Kon. Com. Mon. en Landschappen*, VIII, 1957, blz. 189-190).

²⁷ H. VAN DE WEERD, *Inleiding tot de Gallo-Romeinse archeologie der Nederlanden*, blz. 216-219. Antwerpen, 1944.

nr. 4. Bodemscherf van een glanzend zwartbruin „verniste” beker, rood op de breuk, binnendiameter van de bodem : 35 mm. Einde tweede eeuw.

nr. 28 (naast muur 15 op —180). Scherf met matglanzend bruin-rood „verniss”, witgrijs op de breuk.

nr. 5. Scherf, matte grijsbruine deklaag, rood op de breuk, horizontaal gegraveerde lijnen.

AFB. 2. — Profielen van Gallo-Romeins aardewerk.

nr. 8. Scherf met glanzend rode deklaag op de buitenwand, rood op de breuk.

nr. 7. Scherf van een witgele kruik, witgrijs op de breuk.

nr. 6. Scherf van een dolium (voorraadpot), witgele deklaag, rood op de breuk.

nr. 12. Randscherven van twee borden met ongeprofileerde, naar binnen gebogen rand, zwarte deklaag, grijs op de breuk. (Cfr. H. VAN DE WEERD, o.c., afb. 53, nr. 34B).

nr. 21. Randscherf van een pot, zwarte deklaag langs buiten en op de boord langs binnen, grijs op de breuk, vorm verwant met nr. 32, diameter : ongeveer 12 cm.

nr. 32. Randscherf van een grauw-roze ruwwandige pot, verticale kamversiering, diameter : ongeveer 10 cm.

De volgende nummers betreffen scherven van gewoon grijs aardewerk, hoofdzakelijk lokaal fabrikaat; de traditionele vormen blijven dikwijls in voege, zodat datering meestal moeilijk is.

nr. 9. Bodemscherf van een klein bekertje, binnendiameter van de bodem : 25 mm.

nr. 10. Bodemscherf van een schotel, buitendiameter van de bodem : ongeveer 8 cm.

nr. 13. Rand- en bodemscherf van een bord met ongeprofileerde naar binnen gebogen rand, witgrijs op de breuk.

nr. 14. Randscherf van een ruwwandige pot, verticale kamversiering, diameter : ongeveer 21 cm.

nr. 16. Randscherf van een ruwwandige pot, horizontale kamversiering, diameter : ongeveer 14 cm.

nrs. 15, 17, 18, 19 en 24. Randscherven van ruwwandige potten; de twee eerste hebben een respektievelijke diameter van 17 en 15 cm.

nr. 22. Scherf met kamversiering.

nr. 29 (naast muur 15 op —180). Scherf met kam- en staafversiering.

Wat de kerk betreft, konden geen duidelijke sporen gevonden worden van het *houten gebouw* dat ongeveer op de plaats van het in 1056-1070 opgerichte bedehuis gestaan heeft; het is niet uitgesloten dat de XIe eeuwse muren en de latere graven alles wat van die eerste kerk overgebleven was, hebben uitgewist.

Van de *kerk van 1056-1070* daarentegen zijn de grondvesten bewaard gebleven; ze worden op de tekeningen aangegeven met de nrs. 1, 6, 10, 15, 20, 21, 24, 25, 30, 35, 40, 41, 42, 43, 47, 49, 50, 56 en 57.

De funderingen zijn gemaakt met Doornikse kalksteen, waaraan soms nog Romeinse roze²⁸ of schelprijke witte²⁹ mortel kleefde; dit bevestigt de inlichting van de XIe eeuwse kroniekschrijver over de opbouw van de kerk met hergebruikt materiaal van het Romeins castellum³⁰. Uit-

²⁸ Deze roze kleur wordt verkregen door het mengen van baksteen-gruis in de mortel. Samenstelling : $\pm 32\%$ CaCO_3 , $\pm 15\%$ zand en $\pm 50\%$ baksteen.

²⁹ Samenstelling : $\pm 35\%$ CaCO_3 en $\pm 61,5\%$ zand.

³⁰ Tijdens de opgraving van het castellum vond J. Mertens het zelfde bouw materiaal.

zonderlijk komt eens een enkele tuf- en veldsteen voor, evenals een tegel. De grondvesten zijn op het onberoerde zand aangezet. In de naar onder versmallende funderingsgrachten bestaat het benedengedeelte der muren enkel uit stenen in wit zand gebed ³¹; in het eigenlijk metselwerk, dat meestal boven een versnijding begint ³², zijn de stenen verbonden met gele schelploze mortel, bestaande uit 14-19 % CaCO_3 en 70-80 % zand. De gemetselde muren zijn 90 à 95 cm breed.

Het grondplan van dit bedehuis tekent een driebeukige benedenkerk, een niet-uitspringend transept met middentoren en een vlak gesloten koor.

Het koor is binnenwerks 8,10 m lang. Op de oostkant van de sluitmuur 57 zijn geen muren uitgebouwd, zodat we met zekerheid weten dat het koor door geen halfronde absis afgesloten was. De sluitmuur 57, die op de oostkant op —140 een verstek van 25 cm heeft en bewaard is tot —60, is regelmatig verbonden met 56, een fragment van de zuidmuur van het koor (afb. 12). Deze romaanse zuidmuur werd op twee plaatsen uitgebroken door de gotische pijlers 37 en 54, zodat, naast de vermelde fundering 56, ook 49 en 50 tot die muur behoren. Ze zijn gefundeerd op —206 en vanaf —156 gemetseld ³³. Muur 50 is regelmatig in de zuid-oostelijke vieringspijler ingewerkt; daar komen ook de oostmuur 35 van de niet-uitspringende zuidelijke transeptarm, de kettingmuren onder de triomfboog (nr. 47) en de zuidelijke vieringsboog (nr. 42) samen ³⁴.

Muur 47 en zijn verlengde 25 zijn gefundeerd op —200; op —140 heeft de fundering een versnijding van

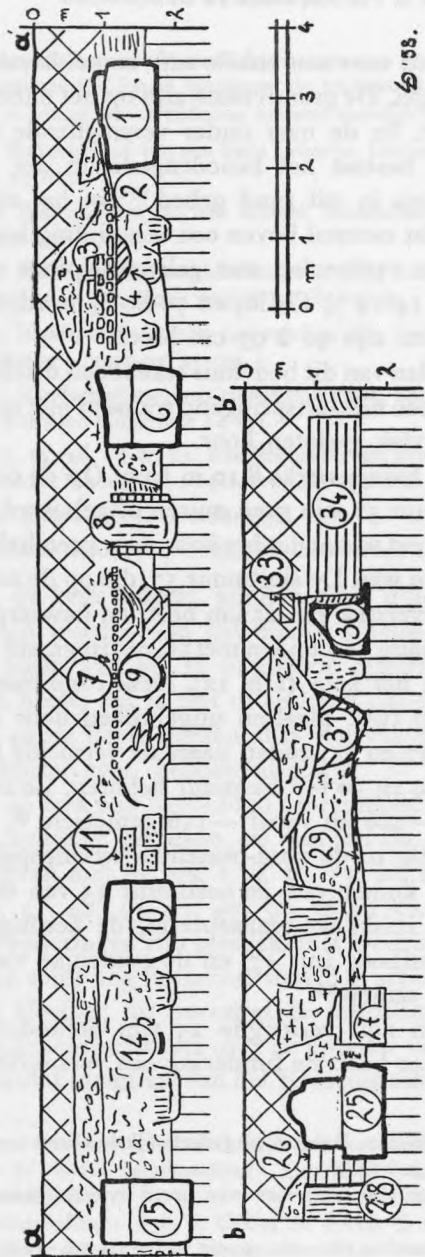
---

³¹ Zoals te Snellegem, Roksem en gedeeltelijk te Gistel (opgraving van de abdijkerk in 1958).

³² De verstekken zijn soms niet even breed over de ganse lengte van de muur.

³³ 56 bleef behouden tot —60, 49 tot —55, 50 tot —110.

³⁴ Deze muren zijn bewaard tot —60, onder jonger metselwerk.

6'58.

AFB. 3. — Profiel a-a' van de dwarsleuf en profiel b-b' van de assleuf.

15 (oostkant) en 20 cm (westkant); op die hoogte neemt het eigenlijk metselwerk een aanvang. 42 heeft op de noordkant een verstek van 5 cm op —140, aansluitend met 47, en een versnijding van 15 cm op —150, overeenstemmend met 35. Deze laatste, gefundeerd op —200, heeft op —150 à —160 een verstek van 15 (oostkant) en 15 à 35 cm (westkant). De zuidmuur 40 van de gereduceerde transeptarm, in verband gemetseld met 35, is op het zand aangezet op —210. Op de noordzijde bevindt zich op —160 een verstek van 10 cm, overeenstemmend met 35; op de zuidkant zijn er twee versnijdingen van 10 cm, nl. op —160 en —90. Op 4,50 m westwaarts van 35 houdt muur 40 op; muur 41, tegen en over de schuin eindigende 40 gebouwd, is de voortzetting³⁵. Deze muur 41 is maar op —175 gefundeerd; op —90 zijn er verstekken van 10 (zuidkant) en 30 cm (noordkant). Bouw materiaal en -techniek zijn bij de twee muren ongeveer gelijk; waarschijnlijk was er maar weinig tijdsverschil, misschien een winter, tussen het bouwen van 40 en 41.

De oostmuur van de zuidbeuk, nr. 43, bleef bewaard tot —120 en sluit aan bij 41. De muren 35 en 43 lopen niet door ten zuiden van de gevelmuur 40/41. In het verlengde van 43 ligt 30, de kettingmuur onder de westelijke vieringsboog; deze muur is gefundeerd op —175 en gemetseld vanaf —120. Hij is maar weinig hoger bewaard, en dat is waarschijnlijk de reden dat er geen versnijdingen zijn. De afstand tussen 25 en 30 bedraagt 6, 10 m, hetgeen overeenstemt met de breedte van de middenbeuk; daaruit volgt dat de viering een vierkant tekent.

In de benedenkerk wordt de middenbeuk afgelijnd door de twee kettingmuren 6 en 10, waarop de noordelijke en zuidelijke steunen stonden. De muren 6 en 10

³⁵ De sleuf voor 40 en 41 werd zeker niet ineens gegraven.

zijn respektievelijk gefundeerd op —210 en —200, gemetseld vanaf —140 en —135 en bewaard tot —94 en —104. Ter hoogte van het beginnende metselwerk zijn beide muren, langs de kant der zijbeuken, voorzien van een klein verstek. Tussen kettingmuur 6 en 1, de zijmuur van de zuidbeuk, bedraagt de afstand 2,90 m; die muur 1 is gefundeerd op —180 en gemetseld vanaf —110, met een verstek van ± 10 cm op de zuidkant. De overeenstemmende noordmuur 15 ligt op 3,10 m van muur 10 en is aangezet op —225 en zonder versnijding gemetseld vanaf —135.

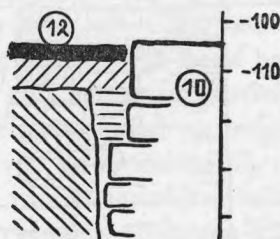
Uit het „tractatus” is bekend dat zuilen de steunen tussen de beuken vormden. Ten zuiden van muur 10 werden verschillende fragmenten van Doornikse zuil-trommels aangetroffen, waarschijnlijk materiaal van de romaanse zuilen (nr. 11). Ze hadden een dikte van 22,25 en 30 cm; van één exemplaar kon de diameter, 70 cm, bepaald worden.

De westmuur van de romaanse kerk werd op twee plaatsen onderzocht. Muur 20, de voortzetting van muur 6, was gefundeerd op —200 en is slechts over 50 cm bewaard; hij is in verband gemetseld met 21, de westmuur van de zuidbeuk, die behouden bleef tot —105. Van de westmuur der middenbeuk is er, door latere verbouwingen, tegen muur 20 niets bewaard gebleven. Op één plaats troffen we de westmuur van de noordbeuk (nr. 24) aan, bewaard tot —75.

Uit dit alles blijkt dat de beuken binnenwerks 15, 20 m lang en 14,40 m breed waren, zodat de totale binnenlengte van de kerk ongeveer 31,50 m bedroeg.

Fragmenten van een romaanse vloer 12 werden in situ gevonden; de vloer bestond uit een 1,5 à 2,5 cm dikke laag witgele mortel (ongeveer 36 % CaCO_3 en ongeveer 60 % zand) waarvan de bovenlaag vermengd was met baksteengruis, zodat de vloer een roodgespikkeld uitzicht had. De effen bovenzijde lag op —102 à —105,

ttz. op ongeveer 4,35 m boven het zeepeil. Onder de vloer lagen stukjes tegels (ongeveer 1,5 cm dik) en veldsteen. Een gedeelte van de vloer lag boven de klokkenoven 9; een ander fragment kwam bijna tot tegen de romaanse muur 10, waaruit blijkt dat de vloer niet ouder is dan muur 10, daar de funderingssleuf van 10 de bevoering gedeeltelijk zou uitgebroken hebben en ook omdat de lagere fundering nog enkele cm uispringt (afb. 4).

AFB. 4. — Muur 10 en de jongere vloer 12.

Het is niet met zekerheid te achterhalen of die romaanse bevoering de oorspronkelijke vloer van de XIe eeuwse kerk was; haar samenstelling komt echter overeen met soortgelijke vóórromaanse en romaanse exemplaren³⁶. Aangezien muur 10 tot —104 en muur 6 tot —94 bewaard bleven, ttz. hoger dan de vloer, moeten op die plaats steunen van de benedenkerk gestaan hebben; een gewone kettingmuur kan immers niet boven de vloer uitkomen.

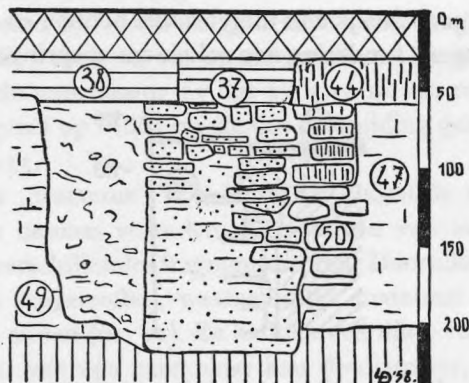
Aan de kerk van 1056-1070 werden in de loop der tijden ook *verbouwingen* uitgevoerd.

Op de zuid-oostelijke vieringspijler en de aansluitende muren 42, 47 en 50 ligt jonger metselwerk 44; het is uitgevoerd met Doornikse kalksteen en harde grijsgele

³⁶ In Vlaanderen vermelden we fragmenten in de krypte te Harelbeke, in de S. Pieters- en S. Baafsabdijkerk te Gent (M. DERUELLE, *De St-Pietersabdij te Gent*, blz. 56. Gent, 1933; F. DE SMIDT, *Opgravingen in de Sint-Baafsabdij te Gent. De abdijkerk*, blz. 181-195, 239. Gent, 1956).

mortel (28 % CaCO_3 en 64 % zand) en kan nog romaans zijn. Fundering 44 (bewaard tot —30) ligt op 50 op —110, op 42 en 47 op —60.

In de XVe eeuw werd het romaans koor door een gotische koorpartij vervangen.

AFB. 5. — De zuid-oostelijke vieringspijler, gezien uit het zuiden (na afbraak van de versterkingsmuur 26). Muur 47 is in doorsnede weergegeven; 37 heeft 49-50 doorbroken. Cfr. AFB. 14.

Tegen de zuid-oostelijke vieringspijler staat de fundering 37, die de romaanse muur 50 gedeeltelijk vernield heeft (afb. 5). Van —220 tot —60 bestaat het metselwerk uit Doornikse steen en enkele bakstenen. Op —60 begint het opgaand metselwerk van baksteen ($24-25 \times 11 \times 5,5-6,5$ cm) en harde grijze mortel; de zuidkant is langs boven uit drie schuin bekapte blokken ijzersteen (1: 31,30 en 54 cm, h.: 27 cm) samengesteld. Op 3,30 m ten oosten van muur 37 staat de bakstenen pijler 54³⁷; op —60 rust hij eveneens op een gemetselde fundering van Doornikse steen. De pijler is 90 cm lang, zodat hij in plan een vierkant zal gevormd hebben, daar muur 37

³⁷ Konstrukties 37 en 54 vernielden gedeeltelijk de zuidmuur van het romaans koor.

een breedte had van 93 cm ³⁸. Een gelijkaardige pijler 58 ligt 3,90 m oostwaarts van pijler 54. We hadden geen gelegenheid het gotisch koor oostwaarts verder te onderzoeken. Op 3,90 m zuidwaarts van fundering 37 ligt de zijmuur van het gotisch zuidkoor 55. Deze 75 cm brede muur, bestaande uit hetzelfde materiaal als de gelijktijdige muren 37, 54 en 58, is gefundeerd op —200; hij ligt gedeeltelijk op de romaanse muur 35 (op —80) ³⁹.

Tegen de oostkant van 25 en 47 werd op —170 een muur 26 opgetrokken, tot —130 uit baksteen en zwart zand bestaande, vanaf —130 is de baksteen (28-31 × 13,5-15 × 7,5 cm) met grijze mortel gemetseld.

Tegen de westmuur werd op muur 20 een halfzuil gebouwd, waarvan de fundering 19 een breedte heeft van 130 cm ⁴⁰; van de eigenlijke veelzijdige sokkel was maar één kant bewaard (baksteen van 29 × 14,5 × 7,5 cm). 19 is in verband gemetseld met 22, de herbouwde westmuur van de middenbeuk (gefundeerd op —210). Tegen de buitenkant van de westmuur hebben eveneens gotische verbouwingen plaats gevonden. In het verlengde van 15 ligt muur 18 (baksteen van 30 × 15 × 8 cm en grijsgele mortel), 62 cm breed en dieper dan —220 gegrondvest. Hij is gebouwd tegen de romaanse westmuur 24 ⁴¹. Muur 17 is 66 cm breed (baksteen van 30 × 15 × 6,5 cm en gele mortel) en op —95 op de beroerde grond gebouwd; hij bleef bewaard tot —85, maar de slopingsleuf is te volgen tot —25. Volgens het materiaal kunnen 17, 18 en 19 gelijktijdig zijn.

---

³⁸ Tussen 37 en 54 bevindt zich van —60 tot —30 een jonger muurtje 38, 60 cm breed (baksteen van 29 × 14,5 × 7 cm, en klei).

³⁹ In opstand was muur 55 door een boog met een pilaster tegen 37 verbonden; dit was de toegangsboog tot het gotisch zuidkoor.

⁴⁰ Van —150 tot —120 is de Doornikse steen, waartussen ook enkele bakstenen liggen, gebed in zwart zand; hoger is er grijsgele mortel.

⁴¹ Afval van baksteen en mortel lag overal omheen en op 18.

In het kerkgebouw hebben talrijk begravingen plaats gevonden. Wij vonden de volgende gemetselde *graven* :

graf 8 (—195); wanden in baksteen (24,5 × 11,5 × 5,5 cm), enkel met klei verbonden.

graf 23 (—165); wanden in baksteen (29,5 × 13,5 × 7,5 cm), enkel met klei verbonden.

graf 28 (—170); muren in baksteen (28,5 × 13,5 × 5,5 cm), enkel met klei verbonden; dit graf is ouder dan muur 26, die er tegen gebouwd is.

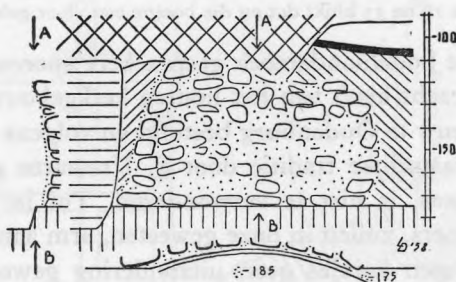
graf 34 (—170); binnenwerks 2,15 m lang, gemetseld met baksteen (29,5 × 14 × 6 cm) en harde grijszwarte mortel. De bouwslief haalde een gedeelte van muur 30 tot —170 uit. De binnenwanden waren bepleisterd en beschilderd met enkele rode kruisen. Het geraamte lag ter plaatse, het hoofd op twee bakstenen en de armen naast het lichaam gestrekt.

Op drie plaatsen in de kerk werden sporen gevonden van het *klokkengieten*; in vroegere eeuwen werden de klokken inderdaad dikwijls in de kerk zelf gegoten, om zo het probleem van het vervoer der klokken op te lossen ⁴².

Van de klokkengieterij 9 bleef, gedeeltelijk onder de romaanse bevoering 12, de westkant van de kern gedeeltelijk bewaard (tot —110); ze was gemaakt van veldstenen die langs de binnenkant in klei gebed waren, langs buiten echter in gemengd grijsbleek en hardgeel zand (afb. 6). De binnenzijde van de kern, waarin het vuur gestookt werd, was met (roodverbrande) klei bestreken; omheen de kern vormde men de valse klok, die nadien tot gietvorm van de klok diende, en de klokkenmantel. In de dwarsslief werd van —185 tot —125 klei, verbrande klei, houtskool, bronssintels en een Pingsdorfscherf gevonden. Als vloer 12 de oorspronkelijke bevoering is, dan wordt het waarschijnlijk dat hier de klokken voor de XIe eeuwse kerk gegoten werden.

⁴² In de onmiddellijke omgeving stelden we dit eveneens vast in de kerken van Roksem (1956) en Snellegem (1956 en 1957).

Op nog twee andere plaatsen lagen overblijfselen van het klokkengieten; van het grondplan en de opstand der kernen bleef echter niets meer over. Klokkenoven 4 lag in de zuidbeuk; de onderlaag bestond uit veldsteen en verbrande klei. Oven 31 (—175) bevond zich in de viering en is jonger dan gracht 29 en graf 32 (—160); de resten lagen tussen —180 en —155.

AFB. 6. — Klokkenoven 9; doorsnede, plan en opstand van het bewaarde fragment. De zwarte lijn (—102 tot —105) is de romaanse vloer 12.

Onder de *overige vondsten* vermelden we :

- 2 (op —115): laag niet gemetselde stenen (Doornikse steen, veld- en tufsteen) in het oostprofiel van de dwarsleuf; ze rusten op een onderlaag van grijze mortel. Over die steenlaag loopt op —105 een brandlaag, die in gans de breedte van de sleuf voorkomt. Ongeveer even hoog lag de gelijkaardige laag veldstenen 7; tegen de bovenkant lagen twee bakstenen van $30 \times 15 \times 6$ cm.

- 3 (op —90): laag bakstenen ($29,5 \times 14,5 \times 8$ cm) met gele mortel gemetseld, liggend op de laag gemetselde veldstenen 5.

- 16 (op —63): vloer van vierkante rode tegels ($20,5 \times 20,5 \times 4$ cm, enkele 9×8 cm); deze vloer werd doorbroken door grote boordstenen en door de sloping van 17.

- 27 (op —200): fundering van baksteen ($23,5 \times 11 \times 5,5$ cm) en grijze zachte mortel. Op de oostkant is er op —130 een versnijding van 15 cm; het opgaand werk is 65 breed.

- 33,59: boven de romaanse muur 30 ligt op —95 een 10 cm dikke kalklaag, gedeeltelijk vernield door een vergraving en de bouw van graf 34. Op —75 ligt een laag rode ongeglazuurde tegels ($20 \times$

20 × 2 cm); daarop liggen stukken baksteen en klei, waarop op —63 een grote witte steen 33 lag (onderaan geprofileerd, langs boven effen, dikte : 8 cm). Naast 33 en gedeeltelijk op 34 lag op —60 een 40 cm brede laag baksteen, 59.

- 46 (op —170) : vierzijdig spoor (26 × 22 cm) met grijsbruine zandvulling, waarin enkele scherven staken. Het spoor komt voort van een onderaan gepunte paal; boven het spoor lag een jonger graf (—150).

- Een hoektegel, fragment van een vloer, lag op —55 op de romaanse muur 35, in de hoek tussen 39 en 44. Uit de ligging van deze tegel en van 16 en 33 blijkt dat op die hoogte een vloer gelegen heeft.

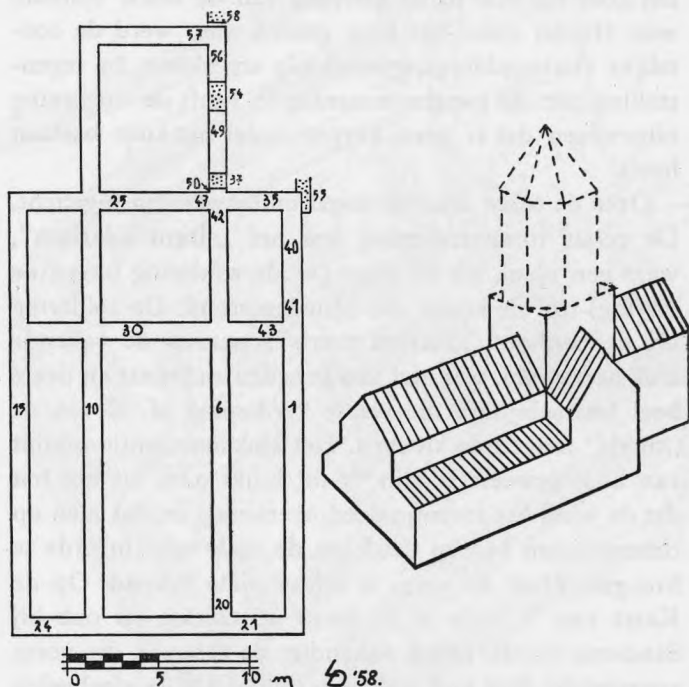
Dat het bodemonderzoek geen zekere sporen aan het licht gebracht heeft van het houten kerkgebouw, dat in de XIe eeuw te Oudenburg bestond en volgens de toenmalige plaatselijke traditie door S. Ursmarus gebouwd geweest was, is niet te verwonderen. Tot in de XIIe eeuw immers, zullen in onze gewesten, arm aan natuursteen, houten kerkjes geen uitzondering geweest zijn; wegens het vergankelijk materiaal en het bouwen van stenen kerken op dezelfde plaats, is het begrijpelijk dat daarvan weinig of geen sporen bewaard bleven ⁴³.

De Sint-Pieterskerk, waaraan van 1056 tot 1070 gewerkt werd, bestond uit een vlakgesloten koor, een niet-uitspringend dwarspand met middentoren en een driebeukige benedenkerk. De breedte van de middenbeuk bedroeg 6,10 m, die der zijbeuken 2,90 m en 3,10 m; de lengte der benedenkerk was 15,20 m. Daar het koor

⁴³ In het aanpalende Roksem lieten een reeks paalgaten toe het grondplan van twee voorromaanse houten kerken opnieuw samen te stellen (opgraving 1956). Nog in 1135 schijnt in de streek van Veurne, misschien te Steenkerke, („... in parrochia Sancti Bertini in territorio Furnensi..”) een houten kerkje gebouwd te zijn. (*MG. SS. X, Miracula S. Bertini*, blz. 521). Cfr. ook H. VAN WERVEKE, *Over kerkbouw vóór de XIIIe eeuw*, in *Album J. Vercoullie*, blz. 346. Brussel, 1927, die het kerkje in Veurne zelf situeert. P. HELIOT rekent bij de houten kerken in Vlaanderen de abdijkerk van Ter Duinen, in 1123 gewijd (*Les églises du Moyen-Age dans le Pas-de-Calais*, I, blz. 43. Atrecht, 1951). Dit gegeven uit de XVe eeuwse abdijskronieken steunt echter op geen enkel dokument. Cfr. J. DE CUYPER, *Idesbald van der Gracht*, blz. 33-36. Brugge, Brussel, 1946.

8,10 m lang was en de viering een vierkant tekende, was de totale lengte van de kerk, binnenwerks gemeten, 31,50 m. Uit het „tractatus” is bekend dat er een koor, een middentoren en drie beuken bestonden; de op-

AFB. 7. — Schematisch plan en opstand van de S. Pieterskerk (1056-1070). De cijfers verwijzen naar de opgegraven muurfragmenten; 37, 54, 55 en 58 behoren bij het koor uit de XVe eeuw.

graving heeft duidelijk gemaakt dat het transept gereduceerd was⁴⁴, het koor een vlakke oostmuur had en zijkoren ontbraken. Bovendien konden nu ook de afmetingen bepaald worden. Het bodemonderzoek heeft de gegevens van de eigentijdse kroniek over de herkomst

⁴⁴ Uit de ligging van 40/41 en uit het feit dat 35 en 43 niet doorlopen ten zuiden van 40/41, blijkt duidelijk dat de kruisbeuk niet uitsprong buiten de zijmuren van de zuidbeuk.

en de aard van het bouw materiaal der muren bevestigd. Uit de ligging van muur 41 t.o.v. muur 40 kan afgeleid worden dat men van oost naar west gewerkt heeft, wat weer overeenstemt met de inlichting uit de kroniek, dat het koor vijf jaar na de aanvang van de bouw voltooid was. Omdat enkel het koor gereed was, werd de oostelijke vieringsdoorgang voorlopig afgesloten. In tegenstelling met de gangbare mening⁴⁵, heeft de opgraving uitgewezen dat er geen krypte onder het koor bestaan heeft.

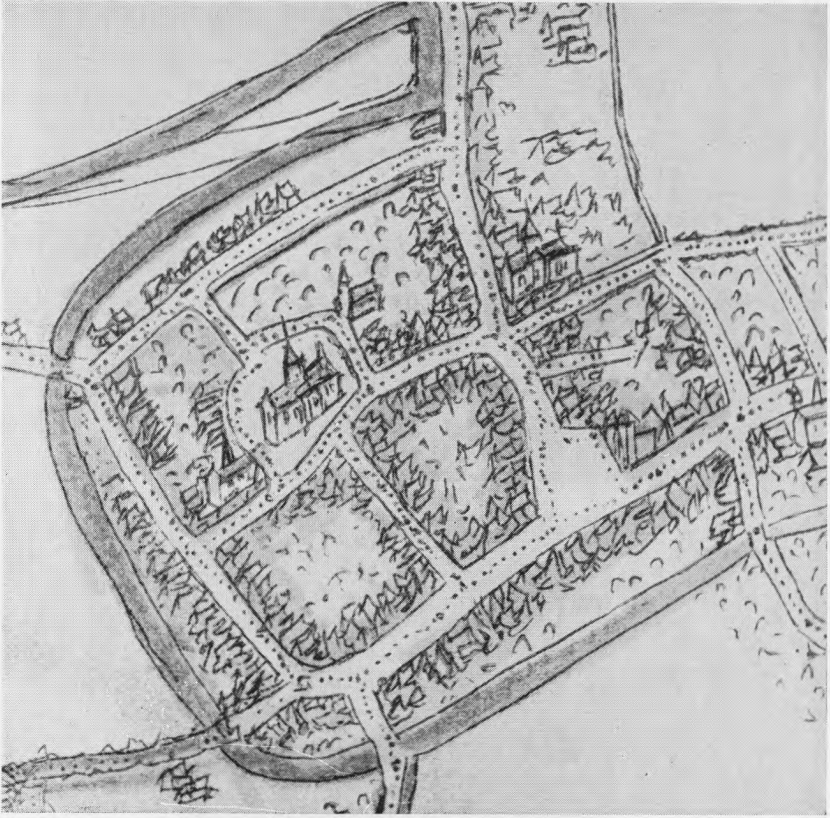
Over de toren zijn we nogal onnauwkeurig ingelicht. De eerste torenverdieping was het „altum solarium”, want een plank uit de vloer (= de zoldering boven de viering) trof de koster die beneden stond. De zoldering uit dennenhout, „tectum turris”, waarop de vallende klok neerkwam, was niet van beneden zichtbaar en dekte heel waarschijnlijk die eerste verdieping af. Boven de „turris” hingen de klokken. Het klokkentorentje schijnt van hout geweest te zijn⁴⁶; dit blijkt o.m. uit het feit dat de wind het torentje deed overhellen en dat men op timmerlieden beroep deed om de zaak weer in orde te brengen. Over de vorm is echter niets bekend. Op de Kaart van 't Vrije is de toren achtzijdig, en ook bij Sanderus wordt, nogal onhandig, de toren in die vorm voorgesteld. Het lijdt wel geen twijfel dat de afgebeelde achtkant van steen is; het is niet bekend wanneer deze tot stand kwam⁴⁷, maar het is niet uitgesloten dat men bij de bouw van die stenen achtkant, het schema van het XIe eeuws houten torentje bewaard heeft.

De archeologische inlichtingen uit het „tractatus”, die tijdens de opgraving konden gecontroleerd worden, ble-

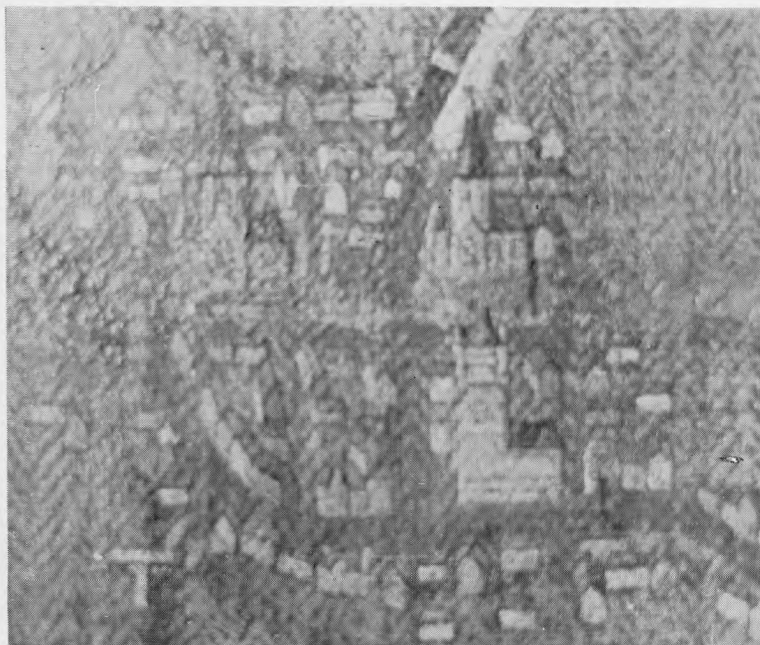
⁴⁵ E. FEYS, D. VAN DE CASTEELE, *o.c.*, blz. 442; M. GYSSELING, *Nota's...*, blz. 114.

⁴⁶ Cfr. ook M. GYSSELING, *Nota's...*, blz. 115.

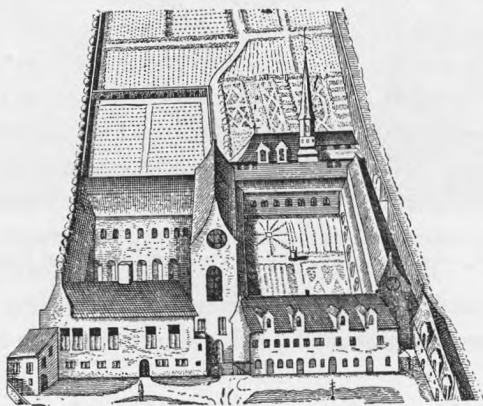
⁴⁷ Er werd misschien in de XIIe eeuw een nieuwe toren gebouwd; dit zou dan de uitleg zijn voor het metselwerk 44.

AFB. 8. — Oudenburg, volgens de kaart van J. van Deventer
(16^e eeuw).

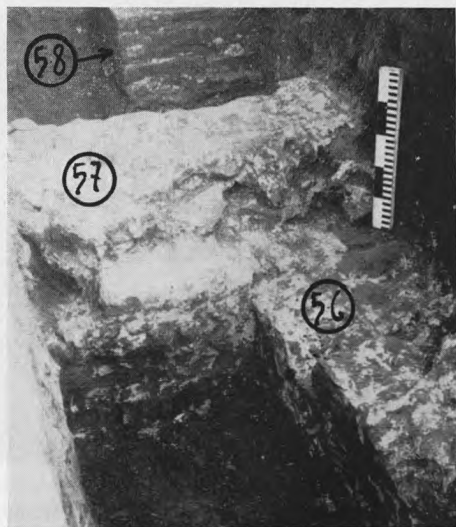
AFB. 9. — Oudenburg, volgens de kopie van de kaart van 't Brugse Vrije door P. Pourbus (1562-1571).

AFB. 10. — Zicht op de abdijgebouwen. (*Flandria Illustrata* van A. Sanderus).

AFB. 11. — Voormalig abtskwartier (1756) van de Sint-Pietersabdij, nu woonhuis van de heer Van Eyghen.

AFB. 12. — Zuid-oosthoek van het romaans koor.

AFB. 13. — Detail van muur 6.

AFB. 14. — De zuid-oostelijke vieringspijler (cfr. AFB. 5).

ken met de waarheid overeen te stemmen. Er is dan ook geen reden om te twijfelen aan de inlichting dat er zuilen in de kerk stonden. Zuilen tussen de beuken zijn nochtans een grote uitzondering in de romaanse kerken van het graafschap Vlaanderen; toch lijkt het ons niet te betwijfelen dat met „columpne” de zuilen tussen de beuken bedoeld zijn, zelfs al kennen we geen ander Vlaams voorbeeld uit de XIe eeuw⁴⁸. Of zou dit uitzonderlijk gebruik uit te leggen zijn door het feit dat we hier te doen hebben met hergebruikt Romeins materiaal, een verschijnsel dat zich ook in andere kerken voorgedaan heeft⁴⁹? De zuilen, die van Doornikse steen waren, hadden kapitelen uit Boulogne-steen, waarschijnlijk harde grijsgele kalksteen uit de streek van Marquise. Ook in de ongeveer gelijktijdige krypte van Nesle (Somme) werd Doornikse steen aangewend voor de muren en de steunen, steen van Marquise voor de kapitelen⁵⁰.

In de kerkelijke romaanse bouwkunst in Vlaanderen lijkt de kerk met niet-uitspringende kruisbeuk en mid-dentoren een tussenschakel tussen het oude schema (driebeukig transeptloos en torenloos plan), dat tot in het

⁴⁸ Uit de XIIe eeuw vermelden we zuilen in de koorroning van S. Donaas te Brugge, een navolging van de transeptafsluitingen van de katedraal van Doornik; in Brugge kunnen we eveneens de ronde pijlers in de S. Baseliskerk vernoemen. In het omliggende citeren we o.a. Lillers en Lucheux (N.-Frankrijk, eerste helft XIIe eeuw) en Blaton (Henegouwen, einde XIIe eeuw, Doornikse invloed).

⁴⁹ In zijn „Gesta abbatum Sithiensium” (Xe eeuw) vermeldt Folcuinus zuilen in het kerkje dat Mommolinus, Bertinus en Ebertramnus in de VIIe eeuw in het latere S. Momelin (Frans-Vlaanderen) oprichtten (*MG. SS. XIII*, blz. 608). Die zuilen kwamen uit de omgeving en waren waarschijnlijk hergebruikt Romeins materiaal, zoals Folcuinus ook vermeldt voor de zuilen van de Karolingische abdijkerk te Lobbes. Cfr. S. BRIGODE, *L'architecture religieuse dans le sud-ouest de la Belgique*, in *Bul. Kon. Com. Mon. en Landschappen*, I, 1949, blz. 111-113.

⁵⁰ C. ENLART, *Manuel d'archéologie... Architecture religieuse*, t. I, blz. 222-223. Parijs, 1927³.

begin van de XIIe eeuw kenmerkend voor de kleine kerken bleef, en het kruisvormig grondplan met vieringstoren dat in de XIIe eeuw in het Scheldegebied het meest verspreid type onder de dorpskerken werd. Tot de eerste groep behoren de kerken te Ettelgem, Izenberge I⁵¹, Snellegem I⁵², Ochtezele en Wemaarskapel⁵³.

In 1455 werd een nieuw en groter koor ingewijd; daarvan heeft het onderzoek enkele fragmenten aan het licht gebracht, niet voldoende echter om gans het grondplan van deze gotische koorpartij te kunnen opmaken. Daar de muren 37, 54, 55 en 58 gelijktijdig zijn, mogen we aannemen dat het zuidkoor samen met het middenkoor opgetrokken werd, en dus niet als een latere uitbreiding te beschouwen is. In die laatste veronderstelling trouwens, had er een doorlopende zuidmuur van het hoofdkoor moeten bestaan hebben. Het is niet bekend of dit, waarschijnlijk driebeukig koor een hallekoor geweest is; de breedte van het zuidkoor immers, 3,90 m, is tamelijk kleiner dan de breedte van het hoofdkoor, in de veronderstelling natuurlijk dat het gotisch middenkoor even breed was als het romaans koor. Ook op de afbeelding bij Sanderus is maar één veelzijdig koor afgebeeld. Schuilen de koren onder één dak, of zien we enkel het noordkoor? Als steunen tussen de koren werden bakstenen pijlers aangewend. We weten niet of de koren even lang waren; ze telden minstens twee traveeën.

L. DEVLIEGHER

Aspirant N.F.W.O.

⁵¹ BR. FIRMIN, *De Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen*, blz. 82-86, 241-247. Gent, 1940.

⁵² L. DEVLIEGHER, *Oudheidkundig onderzoek van de S. Elooiskerk te Snellegem*, in *Hand. Soc. d'Émul. Brugge*, XCIV, 1957, blz. 89-113. We konden vaststellen dat de kerk, bestaande uit drie beuken en een koor, pas in de tweede helft der XIIe eeuw een kruisbeuk met middentoren kreeg.

⁵³ L. DEVLIEGHER, *De kerkelijke romaanse bouwkunst in Frans-Vlaanderen*, in *Bul. Kon. Com. Mon. en Landschappen*, IX, 1958 blz. 16-17.

Oorkonden en Mededelingen

LE PRIVILÈGE DE NON-CONFISCATION DES BIENS DES BOURGEOIS DE BRUGES ET LA LÉGISLATION DE CHARLES-QUINT CONTRE L'HÉRÉSIE (1554-1555)

Accordé à la ville de Bruges, le 4 novembre 1304, par le comte Philippe de Thiette¹, fils de Guy de Dampierre, le privilège de non-confiscation des biens² fut, à diverses reprises, aboli³, rétabli⁴ et confirmé⁵ par les comtes de Flandre.

¹ Troisième keure de Bruges, § 26, dans L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville de Bruges*, t. I, Bruxelles, 1874, pp. 286-307; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges, Inventaire des Chartes*, t. I, Bruges, 1871, pp. 194-195; cité par R. C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, Bruxelles, 1954, p. 208, n. 4.

² Bon résumé de la question pour la période 1338-1491 dans *Inventaire...*, *Table analytique*, par E. GAILLARD, Bruges, 1885, pp. 90-91; F. VAN DE PUTTE, *Les confiscations de Maximilien d'Autriche*, dans *Annales de la Société d'Émulation de Bruges*, t. II, Bruges, 1840, pp. 341-351; L. GALESLOOT, *Arrêt du Grand Conseil de Malines portant confiscation, pour cause de rébellion, d'une somme de dix-mille écus dûs à la ville de Bruges par l'empereur Maximilien et son fils l'archiduc Philippe. 3 janvier 1496*, même revue, t. XXXII, Bruges, 1882, pp. 399-412; *Coutumes de Bruges*, t. I, p. 114.

³ Aboli par Philippe le Hardi, le 26 avril 1384 (*Inventaire... Chartes...*, t. III, Bruges, 1875, pp. 1-2); par Jean sans Peur, le 25 avril 1407 (*Ibidem*, t. IV, Bruges, 1876, pp. 14-16); par Philippe le Bon dans son pardon du 4 mars 1438 (*ibid.*, t. V, Bruges, 1876, pp. 136-158); par Philippe le Beau, le 17 septembre 1488 (*ibid.* t. VI, Bruges, 1876, p. 310).

⁴ Rétabli par Jean sans Peur, le 30 septembre 1414 (*Coutumes...*, t. I, pp. 475-478; *Inventaire... Chartes...*, t. IV, pp. 323-324); par le comte de Nassau, au nom de Maximilien et Philippe le Beau, à la paix de Damme, le 29 novembre 1490 (*ibid.*, t. VI, p. 341).

⁵ Confirmé par Louis de Nevers, le 6 janvier 1338 (*ibid.*, t. I, p. 483; *Coutumes...*, t. I, pp. 405-406); par le Conseil de Flandre, le 12 juin 1450 (*ibid.*, t. II, Bruxelles, 1875, pp. 8-18); par le comte de Nassau, le 29 mars 1491 (*ibid.*, t. II, pp. 123-125).

La législation de Charles-Quint, inaugurant en 1529 la peine de confiscation de biens dans la répression de l'hérésie, allait se heurter au privilège d'exemption des bourgeois de Bruges⁶. Par la suite, plusieurs ordonnances touchant des délits mineurs avaient comminé la même peine mais chaque fois, il avait été spécifié que cette mesure ne visait pas les bourgeois de Bruges qui possédaient le privilège d'immunité⁷.

En 1554, suite aux prétentions de François vanden Houte, « ontfangere vanden extraordinairen in Vlaendren », de Touchain van Aken, son commis, et du huissier Baptiste Lommel⁸ qui voulaient confisquer les biens de certains hérétiques exécutés ou exilés, les bourgmestres, échevins et conseil de la ville de Bruges adressèrent à l'empereur une supplique dans laquelle ils rappelaient le privilège perpétuel de non confiscation accordé par Jean sans Peur, en 1414, à la ville, dont copie était jointe, et lui demandaient d'avoir égard à ce privilège d'exemption et d'annuler la commission exécutoire du huissier Lommel.

Le 10 janvier 1555 (n. st.)⁹, la gouvernante, Marie de Hon-

⁶ Le 31 décembre 1529, sous la pression des États de Flandre, l'empereur promulgait, spécialement pour le comté de Flandre, une ordonnance qui modifiait, quant à la confiscation des biens, les clauses de l'édit du 14 octobre de la même année (Cfr. P. FREDERICQ, *Les placards du 14 octobre et du 31 décembre 1529 contre les protestants des Pays-Bas*, dans *Mélanges Godefroid Kurth*, t. I, Liège-Paris, 1908, pp. 255-260). Les hérétiques seraient punis „up de peyne van verbuerte van huere live ende van huere goedynghen daerof gheexcepteirt de ghueene die bij privilege of anderssins exempt zijn van confiscatie van goede" (ARCHIVES DE LA VILLE DE BRUGES, *Hallegheden 1518-1530*, f° 641 v.

⁷ Citons un exemple. Le 13 mars 1550 (n. st.), Marie de Hongrie, répondant à une supplication des quatre membres de Flandre, spécifie que la peine de confiscation des biens, stipulée par un édit sur le transport des grains du 6 décembre 1549, ne peut s'appliquer à ceux qui possèdent un privilège de non-confiscation. (Cfr. *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas*, 2e série, t. VI, pp. 27-28).

⁸ Ce Baptiste Lommel est connu : „Informatie precedente ghehouden bij mij Baptiste Lommel, duerwaerdre van wapenen der Conincklijcke Majesteit (—) binnen der stede van Damme upde XI, XII ende XIII daghe Aprilis XV^oLVI". (ARCHIVES DE LA VILLE DE BRUGES, *Divers 1500-1560*, pièce séparée).

⁹ Édité dans *Recueil des ordonnances...*, 2e série, t. VI, p. 401.

grie, déclarait que la peine de confiscation des biens stipulée par les placards du 9 novembre¹⁰, sur la fausse monnaie, et du 26 novembre 1554¹¹, sur le transport des grains, ne porterait pas préjudice aux bourgeois de Bruges, d'Ypres et du Franc. Elle maintenait cependant la confiscation *quant au cas réservés* c'est-à-dire les crimes de lèse-majesté divine et humaine auxquels les délits d'hérésie étaient assimilés. Cette mesure ne répondait pas aux espoirs des bourgeois mais la gouvernante ne pouvait pas, de sa propre autorité, faire de plus grandes concessions. C'était à l'empereur qu'il appartenait de prendre une décision. Le 27 janvier 1555 (n. st.)¹², Charles-Quint signait l'acte par lequel il acceptait que les difficultés en matière de confiscation de biens pour délit d'hérésie soient réglées entre les Brugeois et les juges qu'il leur députerait à cet effet.

Il est étrange que l'original de cet acte ne se trouve pas aux Archives de la ville de Bruges, où nos investigations ne nous ont pas permis de découvrir la moindre trace de sa réception, et, à plus forte raison, d'une éventuelle publication. L'original se trouve dans les dossiers classés par Viglius, chef-président du Conseil Privé. Bien que l'authenticité de l'acte soit certaine, le problème de son application reste posé¹³.

J. VERTENEUIL.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 384-385.

¹¹ *Ibid.*, pp. 387-388.

¹² L'empereur signa le même jour un nombre important de mandements et ordonnances dont une sur le même sujet, suspendant en Hainaut les confiscations pour délit d'hérésie (*ibid.*, pp. 412-413) et une autre permettant d'accueillir les requêtes des sujets suspects d'hérésie, s'ils sont repentants (*ibid.*, pp. 413-414). Des expéditions originales de ces deux actes sont conservées dans la même liasse que l'acte destiné aux Brugeois. Ces trois originaux possèdent les mêmes caractères diplomatiques. Ils se caractérisent par l'absence de tout protocole initial. Le protocole final se limite à la formule de date, la signature autographe de l'empereur et la signature d'un secrétaire. Cette catégorie d'actes ne nécessite pas de validation par le sceau; il ne s'agit donc ni d'un placard, ni d'une lettre patente, ni d'un mandement mais comme ces trois catégories elle appartient au groupe des lettres patentes.

¹³ Il peut avoir existé plusieurs expéditions originales de l'acte. Il eut été normal que la décision de l'empereur soit annoncée éga-

ANNEXES

I

Les bourgmestres, échevins et conseil de la ville de Bruges supplient l'empereur d'avoir égard à leur privilège de non-confiscation et de faire cesser l'action du receveur François vanden Houte et du huissier Lommelín.

Bruges, non daté [5 août 1554-10 janvier 1555].

Original sur papier. A. G. R., *Papiers d'État et Audience*, liasse 1177/1, pièce n° 10.

Aenden Keysere

Supplieren oitmoedelick burchmeesters, scepenen ende raedt uwer stede van Brugge zoe wel over hemlieden ende huerlieder gemeene poorterie als ter beschermenisse vanden rechten, privilegien ende inveteree usancien van diere hoe dat uwe voirnoemde stede van Brugge es een schoone oude notable ende vermaerde stede representerende tweede let van uwen grafscepe van Vlaendren verchiert met vele schoone ghiften, rechten ende privilegien ende onder andere hebben de voirsaten vande supplianten over ende uuter name vander voors. stede ende poortrie in 't jaer XIII° veerthiene van wijlent edele memorie hertoghe Jan, grave van Vlaendren, voirsate van uwe Maiesteit vercreghen bij voirgaende tractate ende midts de somme van X^m gouden croonen zekere concessie daerbij dat in der eeuwichede alle de goedinghen vande poorters ende poortessen uwer voirs. stede bevrijt ende geexempteert zijn van allerande confiscatie bij wat middele die zouden moghen gebueren 't zelfs omme saken van conspiratie ende lese-maiesteit oft andere hoe dat die zouden mogen wesen negheene uutghesteken blijckende bijder copie autenticque danof hier anne gehecht¹ van welcken rechte zij tzedert altijts inviolabelick, zonder contradictie ten aensiene ende wel

lement au receveur vanden Houte et au huissier Lommelín. Le présent original est peut-être une expédition surnuméraire dressée par les secrétaires du Conseil Privé. Le fait que Viglius l'ait conservée suffit à prouver sa valeur juridique. Notons, en ce qui concerne la genèse de l'acte, que l'emploi de la troisième personne semble indiquer qu'il fut rédigé au Conseil Privé, peut-être le même jour que l'acte du 10 janvier (*cf.* note 9), daté et signé postérieurement, le 27 janvier, par l'empereur.

¹ Une copie du privilège est classée dans la même liasse à côté de la supplique.

wetene van elcken geuseert ende ghegaudeert hebben totten dage van hedent.

Desen niet jegenstaende Francois vanden Houte, uwen ontfangere vanden extraordinairen in Vlaendren, up den Ven augusti laestleden hem vindende in 't collegie vande supplianten heeft aldair versocht te moghen saiseren bescriven ende inventarieren de goedingen van diversche poorters der voirs. stede, onlancx binnen der zelve livelick geexecuteert ende van andere die hemlieden geabsenteert hadden ter cause van quade secten maintenerende de zelve verbuert ende geconfisquiert zijnde waer op hem bijden zelve collegie bij vorme van antwoirde vertoocht zijn geweest diversche pregnante redenen maintenerende dair bij dat hij ontfanghere 't zelve niet behoorde noch en vermochte te doene bijzondere obsterende de voirs. notoire concessie.

Ende naer dien hij ontfanghere versocht hadde de zelve antwoirde t'hebbene in gheschrifte ende copie vander voornoemde concessie ende die hem geconsenteert ende gegeven zijnde vanden zelve collegie gescheeden was; en hebben zij supplianten danof niet meer gehoirt dinckende dat hij dairmede te vreden was, zoe hij wel behoorde te zijne. Nemaer nu onlancx Baptiste Lommelien, duerwaerde, met eenen Touchain van Aken, commis vanden voornoemden ontfanghere, comparerende in 't voornoemde collegie ende aldaer exhiberende zekere generaele commissie executorialle langhe dair te voiren *scilicet* in april bijden voornoemden ontfanghere vercregen danof de copie autenticque hiero anne ooc hanct, heeft uuyt crachte van diere insgelijcx versocht ende gemainteneert die voirs. goedinghen t' executerene als verbuert ende geconfisquiert, den welcken bijden supplianten in effecte gelijcke antwoirde gegheven es geweest als vooren versouckende dat zij mitsdien hemlieden zouden willen genougen ende desisteren ende daer neen zoe verclaersden zij supplianten dat zij ter beschermenisse van huerlieder voornoemde poorters goedingen ende privilegie hemlieden opposeerden jehghens alzulcke executie als de voirnoemde duerwaerdere zoude willen doen up de zelve goedinghen versouckende aenden zelve duerwaerdere voer eenige reele executie in oppositie ontfanghen te zijne, met assignatie van daghe omme in justicie behoort te werdene nyet jegenstaende de clausele rigoreuse inde voirs. commissie begrepen ende dat zoe wel midts dat de zelve commissie niet specialick *ad illum actum* gedecerneert en was als oick dat die expresselijck gelimiteert was metter clausele dattet hem souffissantelijck zoude moeten blijcken dat men uwe Maiesteit 't goet bij hem versocht t' executerene duechdelick schuldich ware 't welck hier niet gebuert en conste wesen zoe wel mits datter gheene sentencie declaratoire van

confiscatie en was noch en es als oic dat ter contrarie expresselijck bleeck bijder voornoemde concessie vander vrijhede ende exemptie den voirs. poorters zoe voirseit es competeerde bij specialen contracte ende ten tytule onereux gemaect metten edelen voirsæten van uwe Maiesteit den welcken nyet gederoegueert en es, ende dat dien volgende hij duerwaerdere schullich was te desisterene vande voirs. clause rigoreus t'executerene verclaersende de voornoemde supplianten voorts dat ingevalle hij boven desen soude willen oft meenen voort te gaene in eeniger maniere metter executie vande voirs. clause rigoreuse ende reelle furnissementen dat zij supplianten ter conservatie als vooren hemlieden van alsnu gelijck van alsdan *et econtra* dronghen als appellanten van zynen refuse van ontfanghe in oppositie ende assignatie van dage mitgaders van alle ulterieure executie met diesser meer uuyt zoude moghen spruyten ende naer volgen protesterende van attemptate ende excesse scaden ende interesten alle welcke niet jegenstaende de voornoemde duerwaerdere en heeft gheenssins willen verstaen tot der supplianten versouck te condescenderen maer ter contrarien *facto ipso* refuserende hemlieden in huerlieders voirs. versochte oppositie ende assignatie van dage t'ontfaene vanteert hem metter voirs. reelle executie voirt te gaene al ten grooten griefve ende prejudicie vanden supplianten de welcke hemlieden mitsdien keeren tot uwe Maiesteit biddende oetmoedelijck hemlieden te willen verleenen uwe opene brieven van relief d'appel, met clause van inhibitie ende deffencie in goede ende ample vorme, zonderlinghe ghemerct dat promptelijck blijckt vande voirs. concessie ende exemptie ende oic dat de voirs. commissie uuyt crachte vande welcke den voirs. duerwaerdere procedeert niet anders en es dan een generale executoire notoirlick de sake boven geroert niet comprehenderende te meer dat de zelve executoire ghedecerneert es geweest van op den XXIX^{en} aprilis laestleden ten welcken tijde noch langhe daer nae allesins geen gewach en was vanden delicten vande voirs. t'zedert geexecuteerde ende geabsenteerde personen.

II

Charles-Quint, en réponse à la supplique précédente, consent à ce que la question soit réglée par voie de justice devant les juges qu'il députera à cet effet.

Bruxelles, 27 janvier 1555 (n. st.).

- A. Original sur parchemin (470 × 232 mm); sans pli ni sceau; signature autographe de l'empereur.

A.G.R. Papiers d'État et Audience, liasse n° 1177/3, pièce séparée. (Anciennement Renvois de Vienne, n° LII).

Mentions dorsales :

- a) Declaratio pro Brugensibus super jure confiscationis (écriture de Viglius).
- b) R (XVIes .?).
- c) Acte déclaratoire de l'Empereur pour ceux de Bruges permettant que le placart publié pour confiscation de corps et biens pour crimes d'hérésie se puisse débattre et décider par voie de justice par devant tel juge à députer par Sa Majesté impériale. 27 janvier 1554. N° 574 (XVII-XVIIIe siècle).

- B. Minute sur papier. *Ibidem.*

Comme l'Empereur, nostre sire, désirant remédier aux sectes et hérésies semées en ses pays de par deça, ait cidevant fait despescher certaines ordonnances et deffences contre tous ceulx et celles qui se trouveroient infectez ou suspectez des dites sectes, commandant que les transgresseurs des dites ordonnances fussent pugniz non seulement au corps mais aussi en leurs biens, nonobstant tous privilèges ou usances au contraire, pour donner tant plus de crainte à ses subjectz et les garder de tumber en telz et si pernicieux maulx, comme plus avant est contenu en ses lettres d'édict et placart sur ce publiées.

A laquelle paine et confiscation de biens les bourgmestres, eschevins et conseil de la ville de Bruges se seroient opposez et appelé de l'exécution faicte par le receveur des exploix, prétendans icelle n'avoir et ne pouvoir avoir lieu au dit Bruges,

obstant certain leur privilège d'exemption au contraire, dont ilz dient tousiours avoir usé paisiblement avec les réservations y contenues qui ne se peulent estendre à la transgression des placcartz et édictz de Sa dite Majesté cy dessus mencionnez.

Et combien que a icelle tant de droict escript que de son auctorité et puissance, mesmes pour ung tel et si grant bien publicque dont dépend la conservation de nostre sainte foy et religion catholicque, il soit esté loisible de ainsy statuer et introduire la dite confiscation de biens en tous ses pays et quartiers.

Ce néantmoins, veullant toutes choses rigler en bonne justice et termes de droict, Sa dite Majesté Impériale a consenti et permis, consent et permect, par cestes, aus dits de Bruges, le dit débat et difficulté, pour cas dont question s'est meue et aultres que cy après se pourroient mouvoir, sommièrement estre congneu, esclarcy, vuydé et décidé par voie de justice pardevant telz juges que Sa dite Majesté à ce leur députera.

Faict à Bruxelles, le vingt-septième¹ jour de janvier l'an quinze cens cinquante quatre.

(*Signum* :) Charles

(*Subscriptio* :) Dane

(*In fine* :) Acte pour ceux de Bruges. Que Sa Majesté permect que le placcart publié pour confiscation de corps et biens se puisse débattre et cognoistre et décider par voie de justice par devant tels juges que Sa Majesté députera².

¹ Le mot vingt-septième a été écrit postérieurement à la rédaction de l'acte, dans un intervalle ménagé à cet effet, au moyen d'une encre légèrement différente de celle qui a servi à la rédaction de l'acte mais identique à celle de la signature et de la souscription.

² Cette brève analyse était rédigée à l'intention de la personne qui devait signer l'acte. Cfr. Organisation du Conseil Privé, § 12, dans *Recueil des Ordonnances...*, 2e série, t. III, pp. 241-243.

DE PEN VAN KEIZER JOZEF II
OP DE BRUGSE ACADEMIE

Op 13 juni 1781 bracht keizer Jozef II een bezoek aan de stad Brugge, waar hij omstreeks vijf uur in de namiddag toekwam en afstapte in het hotel „Hof van Commerce” in de Sint-Jacobsstraat. De Bisschop en de schout van Brugge kwamen er omstreeks zes uur hun eerbetuigingen aanbieden. De heren van het stadsbestuur, die ook van plan waren hun eerbetuigingen aan te bieden, kwamen te laat. Toen zij aan het „Hof van Commerce” verschenen, was de keizer al vertrokken naar de Markt, waar hij vooral de Waterhalle bezichtigde. Vandaar begaf de vorst zich verder te voet, onder de geestdriftige toejuicing van de bevolking, langs de Vlamingstraat naar de Academie (Poortersloge), bezocht er de verschillende klassen, betoonde belangstelling voor de aldaar aanwezige kunststukken en tekende er het register van de nieuwe confraters.

Onder de personen, die in de Academie aanwezig waren en het plaatsn van de keizerlijke handtekening hadden gade-geslagen, bevond zich een Engelsman, die grote belangstelling betoonde voor de pen waarmede Jozef II zijn handtekening had geschreven. Hij bood zelfs enkele geldstukken aan om er in het bezit van te komen. Maar het bestuur van de Academie bleef beslist weigeren. Aan de Engelsman werd verklaard dat de pen voor geen geld te koop was : ze zou door de Academie in haar archief bewaard worden¹.

Veel van het archief en de kunstverzamelingen van de vroegere Academie is verloren gegaan. Ook de pen van keizer Jozef II heeft dit lot gedeeld.

A. S.

---

¹ Bovenstaande bijzonderheid is ontleend aan het Resolutieboek van het bestuur van de Academie over de jaren 1775-1822, bewaard op het stadsarchief van Brugge. Een goed relaas van het bezoek van keizer Jozef II aan Brugge wordt aangetroffen in het *Ghedinckboek van M. F. Allaert. Brugse kroniek over 1713-1787*, uitgegeven door A. SCHOUTEET, Brugge, 1953, op blz. 50-51.

Boekbesprekingen

- A. DEMEDTS, *De Abdij van Vlaandrens Westhoek. De Onze Lieve Vrouweabdij van Sint-Sixtus te Westvleteren*. Izegem, 1956, 39 blz., ill.

Op 4 november 1956 herdacht de Trappistenabdij van Sint-Sixtus te Westvleteren haar honderd vijftiengigjarig bestaan.

Te dezer gelegenheid werd een keurig feestalbum in het licht gegeven, waarvan de tekst geschreven werd door de vooraanstaande Vlaamse letterkundige André Demedts.

Ofschoon met dit feestalbum geen uitgebreide geschiedenis bedoeld wordt van onze Westvlaamse Cisterciënzerabdij, vult het toch een ware leemte aan. Tot hiertoe immers was men hoofdzakelijk aangewezen op de verouderde bijdragen van F. Van de Putte en H. Vanderspeeten. Ook de beknopte historische schets die Dom. J.-M. Canivez, in zijn werk *L'Ordre de Cîteaux en Belgique* (Forges-lez-Chimay, 1926, blz. 511-512), aan het klooster van Westvleteren wijdde, kon geen bevrediging schenken.

Men mag André Demedts dienvolgens bijzonder dankbaar zijn dat hij, aan de hand van de hem verstrekte archiefstukken, de geschiedenis van de Sint-Sixtusabdij, op een bijzonder vlotte wijze, in haar hoofdtrekken heeft vastgelegd.

De documentaire waarde van het feestalbum wordt nog verhoogd door de uitstekende foto's die er in opgenomen werden.

P. Favorel.

- G. MARLIER, *Ambrosius Benson et la Peinture à Bruges au Temps de Charles-Quint*. Damme, Éditions du Musée van Maerlant, 1957, 25,5 × 16,5 cm., XV + 343 blz., 80 platen.

Het mag een gebeurtenis heten in de Brugse geschiedschrijving dat een afgeronde studie van de pers kwam over een Brugse schilder van de laat-gotiek: Ambrosius Benson. Het is een feit dat de archivalia die R. A. Parmentier publiceerde, over de Brugse schilders van de XVIe eeuw de mogelijkheid bieden de productie van bepaalde figuren uit deze school, aan een grondiger onderzoek te onderwerpen.

Ook hier vormen de door Parmentier gepubliceerde bescheiden, het historisch geraamte, waarop de studie van Marlier is gebouwd. Wie echter zal het Marlier nadoen, met evenveel geduld de documentatie verzamelen, met gelijke doorzichtige kijk de schilderijen nagaan, met dezelfde klaarheid zijn bevindingen uitdrukken? Georges Marlier schonk ons een meesterlijk werk over Ambrosius Benson en meteen over de toestanden in het Brugse schildersmilieu van de XVIe eeuw.

Marlier haalt eerst de antecedenten aan, die hebben geleid tot het scheiden van de werken van Adriaan Isenbrant, Ambrosius Benson en de Meester van het Heilig Bloed. Op grond van alleszins verbijsterende redenen, had Waagen in 1847, een aantal werken van deze drie meesters onder de naam van Jan Mostaert gegroepeerd. Gustav Glück identificeerde de hand van de echte Mostaert (1896). Carl Justi ontdekte in Spanje — en localiseerde meer bepaald te Segovia — schilderijen van een vermeende Castillaanse meester die enigszins in verband stond met Gerard David. Zodoende was in 1886, de Meester van Segovia geboren, met als hoofdwerk de *Kruisafneming* van de Kathedraal van deze stad. Naar aanleiding van de tentoonstelling *Les Primitifs Flamands*, te Brugge in 1902 kon Hulin de Loo in de groep van de Waagense Mostaerts het oeuvre van Adriaan Isenbrant vereenzelvigen. Het is echter nog niet vast bewezen dat het stijlcritisch vertrekpunt van Hulin de Loo, de Mater Dolorosa van O. L. Vrouwkerk te Brugge, wel aan Adriaan Isenbrant mag toegeschreven worden.

Hetgeen was overgebleven van de groepering van Waagen, werd tijdelijk toegeschreven aan de Meester van de Deipara Virgo, naar het bekend werk van Antwerpen. De hand van deze meester herkende Friedländer in 1902 in een schilderij te Nuremberg. Dit werk droeg het monogram A B, reeds door Justi opgemerkt in een schilderij van de Meester van Segovia. De scherpzinnige geest van Hulin de Loo kon eindelijk, uit de nevels van de anonieme meesters van Segovia en van de Deipara Virgo, de tastbare persoonlijkheid van Ambrosius Benson doen verschijnen.

Uit de *Bescheiden omtrent Brugse Schilders*, door Parmentier gepubliceerd, ontrafelt dan Marlier de loopbaan van Ambrosius Benson. Onder vernoemde archivalia zijn de uitspraken van de Brugse schepenen, in het geding dat Benson tegen Gerard David had ingespannen, bijzonder leerrijk. Een belangrijke rol schijnt verder de pelshandelaar Sancho de Santander, in het leven van zijn vriend Benson te hebben vervuld, door het bestellen en uitvoeren naar Spanje, van

deze's panelen. Uit Marlier's studie zal verder blijken dat een verblijf van Benson in Spanje, alleen hypothetisch kan aangenomen worden en in geen geval lange tijd kan hebben geduurd. Evenwel is het zeker, dat Benson zich beter dan welke toenmalige Vlaamse schilder ook, wist aan te passen aan de smaak van de Spaanse liefhebber.

Niet zonder reden vraagt Marlier zich af wie de werkelijke auteur is van het schilderij *O. L. Vrouw vereerd door de negen Engelenkoren* van de St.-Jacobskerk te Brugge: Albrecht Cornelis of Adriaan Isenbrant. Zoals men weet voorzag het contract gesloten tussen Cornelis en de opdrachtgevers, dat de meester de naaktpartijen, de aangezichten en de voor-naamste gedeelten van de compositie eigenhandig moest schilderen. Welnu Cornelis werd door de bestellers aangeklaagd omdat het contract blijkbaar niet was geëerbiedigd geworden. Marlier stelt vast dat de hoofden van dit werk de kenmerken vertonen van Isenbrant's kunst. Neemt men aan, aldus Marlier, dat Cornelis de aangezichten heeft geschilderd, dan zou men verplicht zijn het volledig oeuvre van Isenbrant aan Cornelis te geven. In ieder geval zou men de catalogus van de 106 schilderijen die door Friedländer aan Isenbrant werden toegekend, grondig moeten herzien.

Niet alleen het geval Cornelis-Isenbrant, maar in het algemeen de gebruiken, in de toenmalige Brugse schildersateliers zijn verontrustend. Marlier spreekt van *une production quasi collective*, wanneer hij de specialisatie vaststelt van de meesters die bij hun collega's bepaalde gedeelten van de taferelen uitvoerden. Het worden hopeloze gevallen voor de kunsthistorici, die nu eenmaal op ieder schilderij een naam moeten zetten.

Het blijkt niet mogelijk het werk van Ambrosius Benson in chronologische volgorde te bestuderen. Slechts twee schilderijen zijn vast gedateerd en ontstonden kort na elkaar: nl. in 1527, een *Heilige Familie*, thans in de verzameling Wildenstein te New York en in 1528 de *Kruisafneming* van het Museum te Luik. Marlier gaat dan ook logisch en leerrijk te werk wanneer hij de panelen bespreekt in het licht van de grootmeesters, aan wie Benson de themas, de motieven of de compositie heeft ontleend: Gerard David, Rogier van der Weyden, Jan van Eyck. Tot deze laatste meester gaan de Madonna's met de papegaai terug, het lieflijk en symbolisch motief van het altaarstuk van Joris van der Paele. Een voortreffelijk werk uit deze groep is het paneel van de *O. L. Vrouwkerk te Assebroek*. Terloops weze gezegd aat dit waardevol schilderij een dringende herstelling en betere bewaringsvoorwaarden nodig heeft. Marlier bespreekt dan

de Sibylla's en Magdalena's, verder een reeks schilderijen die stijlcritisch moeilijk te rangschikken zijn en bijzondere problemen stellen. De bijbelse of klassieke thema's komen vervolgens aan de beurt, de galante stukken en concerten na het eetmaal, tenslotte de portretten. Ambrosius Benson, zo besluit Marlier, vormt de schakel die van David en Provoost naar Pieter Pourbus leidt.

In bijlagen belicht de auteur het leven en het werk van Willem Benson, zoon van Ambrosius; de biografie van Ambrosius' tweede zoon, Jan, die naar Antwerpen uitweek en van wie geen werk bekend is; tenslotte de levensloop van Ambrosius II, kleinzoon van de Brugse meester, aan wie Marlier enkele werken toeschrijft. In verband met Willem Benson is het Marlier ontgaan dat A. Schouteet enkele belangwekkende gegevens publiceerde die de documenten, door Parmentier uitgegeven, kwamen aanvullen (*Hand. van de Emulatie*, dl. XC, 1953, 143-154).

De auteur bezorgt om te eindigen een nauwkeurige catalogus van Benson's werken. Gerangschikt worden verder de schilderijen in de stijl van Benson en van deze die tegelijk de kenmerken van Isenbrant en van Benson vertonen. De catalogus vermeldt ook de werken van Willem Benson en van Ambrosius de jongere, de schilderijen die de auteur niet kan onderzoeken, alsmede deze werken die niet langer aan Ambrosius Benson mogen toegeschreven worden.

Wij betreuren het enigszins dat geen namenregister dit prachtig werk kwam volmaken. Het boek is op degelijke wijze uitgegeven door de zorgen van *Les Éditions du Musée van Maerlant*, te Damme en met zorg gedrukt bij *Die Poorte* te Antwerpen. Tachtig platen, in fototypie, vormen een hoogst nuttige documentatie.

Georges Marlier heeft met dit werk van formaat opnieuw laten blijken welke voorname plaats hij bekleedt in de Belgische geschiedschrijving.

A. J. DE B.

M. SENESAEL, *De Ijzerslag*, 1914. Langemark, 1958, 210 pp., 16 ill., met een plan 1/40.000 van de streek Middelkerke-Staden-Elverdinge-De Panne. 80 fr., te verkrijgen bij de schrijver : Dorpstraat, 54, Hoogstade.

M. Senesael heeft geheel de oorlog 1914-1918 medegemaakt in het 2e Linie. Op 17 oktober 1914 werd hij aangesteld als „délégué” bij het 3e bataillon van zijn regiment en belast met

het overbrengen van de bevelen. Zo heeft hij veel kunnen zien gedurende de IJzerslag. Zijn persoonlijke aantekeningen verwerkte hij in een algemene en gedetailleerde geschiedenis van de slag.

Na de aftocht van het Belgisch leger uit Antwerpen werden onze troepen belast met het verdedigen van de lijn Eernegem-Kortemark, van waar zij teruggedreven werden tot op de IJzer, na zware gevechten geleverd te hebben rond Keiem, Mannekensvere, Beerst, Vladslo en Lombartsijde. De Duitsers kwamen op 24 oktober over de IJzer te Tervate. De herhaalde en bloedige pogingen van ons leger gelukten er niet in hen over de stroom terug te drijven. Na de gevechten rond de brug te Schoorbakke en rond de Uniebrug te Sint-Joris moesten de stellingen op de IJzer verlaten worden. Slechts te Diksmuide kon vóór de stroom standgehouden worden.

Ons leger had zich teruggetrokken op de dijk van de spoorweg Nieuwpoort-Diksmuide, die kon behouden worden met de hulp van de 42e Franse divisie die eerst op 26 oktober opdaagde. De volgende dag geraakte de vijand over de spoorweg en nam Ramskapelle in, waaruit hij door een Frans-Belgische tegenaanval werd teruggeworpen.

De onderwaterzetting van de streek ten O. van de spoorwegdam kwam een einde stellen aan de Duitse aanvallen, die nu verlegd werden naar de omgeving van Ieper. Het was hoog tijd, want sommige Belgische eenheden hadden tot 60 % van hun effectief verloren. Onze artillerie was zonder munitie. Door het gebruik van Franse granaten werden veel kanonnen buiten gebruik gesteld.

Op 4 november ondernamen de Belgische troepen nog een hopeloze aanval op Lombartsijde, die met zware verliezen werd afgeslagen. Eindelijk, op 10 november, veroverden de Duitsers voor goed Diksmuide. Dit was het einde van de slag aan de IJzer.

Het boek geeft een indrukwekkende schildering van de heldenmoed en van het lijden van de Belgische troepen die strenden, leden en sneuvelden in de vlakke, met talrijke grachten doorsneden polderstreek, om het laatste strookje nationaal grondgebied te behouden.

Het werk, dat streeft naar volledigheid en de verschillende fazen van de IJzerslag geeft, is op vele bladzijden veel te ingewikkeld voor de gewone lezer. Ik geloof dat de schrijver een veel pakkender en veel boeiender verhaal had kunnen schrijven, indien hij zich beperkt had tot wat hij zelf gezien en beleefd heeft in zijn bataillon en bij de troepen uit zijn omgeving. Dit verhaal zou veel aangrijpender geweest zijn en voor iedereen leesbaar; daarbij zou het een zeer grote

blijvende waarde behouden hebben als historische bron voor de toekomst.

J. DE SMET.

- G. MICHIELS, *Historische schets en iconografie van de Steen- en Zuidzandstraat en het Simon Stevinplein*. Met een inleiding door Prof. Dr. Eg. I. STRUBBE. Brugge, 1958.

De wereldtentoonstelling te Brussel in 1958 ging ook in de provincie met allerlei manifestaties gepaard. Zo kwam te Brugge het buurtcomitee van de Steenstraat, Simon Stevinplaats en Zuidzandstraat op de originele gedachte te dier gelegenheid een expositie te wijden aan het vroegere uitzicht van dit voor de stad hoogst belangrijk handelscentrum. Voor de uitvoering van zijn plan, deed het beroep op kunstschilder Guillaume Michiels, die een enige documentatie bezit over de verandering van het stadsbeeld en de evolutie van het volksleven te Brugge in de loop van de eeuwen.

De catalogus van deze tentoonstelling bestaat hoofdzakelijk uit twee delen: een geschiedkundige schets van de besproken verkeersader en de iconografie ervan.

De Steenstraat is, na de Oudburg, de oudste straat van Brugge. Naast de eerste parochiekerk van de stad, treft men er o.a. de prachtige ambachtshuizen aan van de schoenmakers (gebouwd in 1527, nu het grootwinkelbedrijf A l'Innovation), van de metselaars (opgetrokken in 1621, thans het confectiemagazijn Marvan) en van de timmerlieden (opgericht in 1764, heden ten dage insgelijks A l'Innovation). Geheel de Simon Stevinplaats zou vroeger ingenomen geweest zijn door het Westvleeshuis. De Steenstraat, Simon Stevinplaats en Zuidzandstraat vormen, sinds de bouw van het primitieve station in 1838, de voornaamste verkeersader van Brugge.

De eigenlijke catalogus toont aan hoe leerrijk en verscheiden bewuste tentoonstelling is geweest. Zoals te verwachten, was vooral de XIXe eeuw er vertegenwoordigd. Signaleren wij in het bijzonder het schilderij, dat de brand van de Sint-Salvatorskerk in 1839 voorstelt, van de hand van A. Joostens. Tekeningen en foto's van het dode Brugge bezongen door K. L. Ledeganck (1846) en G. Rodenbach (1892) dienen ook speciaal vermeld.

De heer Michiels is ontgensprekelijk de aangewezen persoon voor het inrichten van dergelijke tentoonstellingen. De buurtkring van Steenstraat, Simon Stevinplaats en Zuidzandstraat kon niet beter doen dan hem met de uitvoering van zijn heerlijk plan te belasten.

J. MARECHAL.

Boekenschouw

Bibliografie voor de Geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen

(1 september 1957 — 31 september 1958)

Voor de regels, die bij de samenstelling van deze Bibliografie werden gevolgd, zie *Hand. Emul.*, LXXXVIII (1951), p. 172.

Aan de Bibliografie hebben medegewerkt: D. Cracco, Z.E.H. J. De Cuyper, E.H. A. Deschrevel, dr. J. De Smet, dr. L. Devliegher, Dom N. Huyghebaert, dr. A. C. F. Koch, A. Schouteet, H. Stalpaert, prof. mr. E. I. Strubbe, J. Vandamme en drs. L. Danhieux aan wie de leiding werd toevertrouwd.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. BIBLIOGRAFIE — ICONOGRAFIE

- 1 J. Dhondt, A. Scufflaire, J. Bovesse, M. Bruwier, R. de Roo, M. E. Dumont, H. Joosen, J. Kruithof, E. Hélin en R. Petit, *Bibliografie van de Geschiedenis van België*, 1956. — BTFG., XXXV (1957), 963-1068.
- 2 J. Dhondt, W. Brulez, J. Craeybeckx, P. Deprez, J. Kruithof, R. Van Caeneghem et A. Verhulst, *Bulletin d'Histoire de Belgique* 1956. — RN, XL (1958), 75-108.
- 3 *Société d'histoire du droit des pays flamands, picards et wallons. Journées internationales d'Avesnes (Mai-juin 1957)*. — RN, XL (1958), 423-435.
- 4 P. Bois, *Revue du Nord. Tables des années 1910 à 1950*. — Publications du Centre d'Études Historiques régionales (Institut d'Histoire de la Faculté des Lettres de Lille), Lille 1955, 144 blz.
- 5 P. Savagner, *Table générale des Travaux publiés par la Société Académique des Antiquaires de la Morinie de 1833 à 1957*. — Saint-Omer, 1958, in 8°, 226 blz.
Zie N. H. in *Biekorf*, LIX (1958), 92-93.
- 6 A. Schouteet, *Stadsarchief van Brugge. Inventaris van het archief van de koninklijke Academie voor schone kunsten te Brugge (1717-1892)*. — Brugge (Gemeentebestuur Brugge), 1958, 52 blz.

- 7 G. Michiels, *Historische schets en iconografie van de Steen- en Zuidzandstraat en het Simon Stevinplein*. Brugge, 1958. In-8°, 86 blz., ill.
Catalogus van de tentoonstelling van oude zichten uit deze straten.

2. PALEOGRAFIE

- 8 J.-A. Lefèvre en A. Cockx, *Publications belges relatives aux manuscrits (1948-1955)*. — Scriptorium, XI (1957), 292-317.
- 9 A. Boutemy, *Influences carolingiennes dans l'œuvre de l'abbé Odbert de Saint-Bertin (circ. ann. 1000)*. — Karolingische und Ottonische Kunst. Werden. Wesen. Wirkung (Forschungen zur Kunstgeschichte und christlichen Archäologie, III), Wiesbaden, 1957, 427-433.
„Il n'est pas exclu qu'Odbert ait connu des mss. exécutés dans les ateliers d'enluminure de Reims, son œuvre ne trahit que l'usage de motifs rémois déjà assimilés et adaptés dans les ateliers franco-saxons. C'est donc auprès des artistes de son terroir que l'abbé de S.B. s'est instruit... dans l'art de décorer les lettres...”.
- 10 Th. Delforge, *Le bréviaire de Saint-Adrien de Grammont*. — Scriptorium, XII (1958), 102-104.
Voor de benediktijnen van Geraardsbergen rond 1450 door Willem de Predio geschreven, heden te Maredsous bewaard.
- 11 L. M. J. Delaissé, *Les techniques du livre dans le bréviaire bénédictin de Grammont*. — Scriptorium, XII (1958), 104-107.
- 12 L. Brou, *The monastic Ordinale of St Vedast's abbey, Arras. Arras, Bibliothèque municipale, nrs. 230 (907) of the beginning of the XIVth century*. — (Henry Bradshaw Society, vol. 86 en 87). — 2 delen, London, 1957. In-8°, XIV — 394 blz.
- 13 F. C. De Rooy, *La Vie de Saint Hubert dite d'Hubert le Prévost, publiée d'après le ms. Fr. 424 de la Bibliothèque Nationale (XVe siècle)*. Zwolle, 1958. In-8°, LXXXIV + 107 blz.

De uitvoerige inleiding van de tekstuitgave bevat een en ander dat van belang is voor de Brugse historiografie. In ietwat door-
kauwd frans bewijst de auteur van deze doctorale verhandeling hoe Hubert le Prévost uit Rijsel te Brugge verblijvend aan Colard Mansion, uit Picardië, maar eveneens woonachtig te Brugge, opdracht gaf het levensverhaal van zijn patroonsheilige te schrijven, of althans de door hem geleverde tekst te vertalen en tweemaal af te schrijven. Toen Filips de Goede de tekst te

horen kreeg, liet hij er voor zijn librye een exemplaar van afschrijven door David Aubert. Eindelijk bezorgde Colard Mansion of zijn atelier waarschijnlijk een derde hs voor de heer van Gruuthuse.

L. Da.

3. AARDRIJKSKUNDE — TOPONYMIE
NAMENKUNDE — VOORGESCHIEDENIS
TAALKUNDE

- 14 J. Ameryckx en A. Verhulst, *Enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse Kustvlakte. Een colloquium van bodemkundigen en historici*. Gent, 1958. 24 blz., kaarten. (Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis. Voorlichtingsreeks nr. 22).

Verslag over een colloquium gehouden op 14 januari 1958 op de Universiteit te Gent, over het dateren van de Duinkerken IIIA en IIIB transgressies. Het probleem van de oudste natuurlijke verbindingen van Brugge met de zee bleef onopgelost. Het Oude Zwin is een door mensen gegraven kanaal.

- 15 E. Van Halteren, *Examen des toponymes et autres mentions d'origine flamande figurant sur les cartes au 1/20.000 de l'Institut Géographique National de France: Département du Nord, Arrondissement de Dunkerque-Hazebrouck; Département du Pas-de-Calais, Arrondissement de Saint-Omer*. — Bull. CFF., XVI (1958), p. 99-104.

Le Directeur de l'Institut Géographique National de Paris félicita personnellement le Professeur Van Halteren; dans cette lettre il dit: „Votre étude va permettre de mettre de l'ordre dans la nomenclature de nos départements du Nord en corrigeant les formes défectueuses de toponymie et d'autres mentions d'origine flamande". Il est à espérer que l'Institut National n'acceptera pas sans réserve toutes les suggestions faites ici; Moulin de Standaert (Cassel) se traduit par Standaardmolen (et non Standaard...); Leffrinckhoucke s'écrit en flamand Leffrinkhoeke (sans C); dire que Rosendael doit s'écrire Rozendal (parce que le mot Daal ou Dael n'existe ni en flamand, ni en néerlandais) c'est ignorer qu'il existe un Rozendaal en Gueldre. Voilà quelques exemples de mauvaise interprétation!

A. D.

- 16 G. Coolen, *La Morinie ancienne*. — SAM. Bull. XIX (1958), fasc. 353 et 354, p. 33-64.

Begin van het artikel dat zal vervolgen.

- 17 R. Lotthé, *Feux verts sur les routes de Flandre*. SILIC, Rijsel, 1958, in-8° 276 blz., 1 kaart en 9 plannen, 16 afb. buiten tekst. 1500 franse fr.

S. maakt negen tochten doorheen Frans-Vlaanderen, waarbij ook S. Omaars en Ieper en omgeving bezocht worden. — Zie recensie. C. Malbrancke in Bull. CFF., XVI (1958), 105-106.

- 18 J. Niermeyer en C. Verlinden, *Frankische vestiging en taalgrens*. — Amsterdam, N. H. Uit. Mij, 1958, 22 blz.
- 19 W. Pée, *La situation linguistique en Flandre française et les fluctuations de la frontière linguistique de 1806 à 1956*. — Bull. CFF., XVI (1958), 107-124, cartes.
- 20 J. Delbaere, *Het Wielstuk te Rumbeke*. — B., LVIII (1957), 304-306 en 371.
Komt nevens een „Ballinckbilck” en een „Galgestuk”; zou het niet wijzen op het wiel of rad van het radbraken?
- 21 J. Noterdaeme, *Brugge-Toponiemen*. — Ons Heem, XII (1958), 162-167.
Zou de stadsnaam Brugge niet betekenen een verhoogde weg door een moerasland?
- 22 J. Devleeschouwer, *Ganth super fluvium Scalth*. — VF. Hand., XXII (1957), 187-194.
Gent betekent nu weer „Wig (tussen Leie en Schelde)”!
L. Da.
- 23 A. Carnoy, *Noot en Hazelnoot in Naam- en Taalkunde*. — KVAVM, 1957, 99-110.
Ook Westvlaamse toponiemen worden verklaard.
- 24 O. Leys, *La substitution de noms chrétiens aux noms pré-chrétiens en Flandre occidentale avant 1225*. — Salamanca (Actes et Mémoires du cinquième congrès international de Sciences onomastiques, vol. I) 1958, 12 pp.
- 25 P. Van Haverbeke, *De 13e eeuwse Middelnederlandse Oorkondentaal te Brugge en omgeving*. Gent, 1955, in-8°, 110 blz., een kaart. (Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, VI, n° 74).
- 26 R. Haeserijn, *De waarde van een 13^e-eeuws renteboek voor de kennis van de middeleeuwse persoonsnamen*. — VF. Hand., XXII (1957), 177-180.
Renten hoofdzakelijk geheven in het Brugse Vrije.
- 27 H. Stalpaert, *Doopnamen te Brugge in 1957*. — B., LIX (1958), 72-76.
- 28 R. Crois, *Merkwaardige oudheidkundige vondst te St. Michiels*. — B., LIX (1958), 85-86.
Silexbijl.
- 29 J. Van Cleemput, *Presbiter, Parochia, Parochus*. — WT., XVIII (1958), 49-53.
Over het gebruik van deze drie woorden in de middeleeuwse teksten in Vlaanderen. Laatste en belangrijke studie van deze schielijk overleden geleerde († 20 maart 1958 : zie WT., XVIII, 1958, 145-148).

- 30 W. Pée, *De benamingen van de doodkist in Noord- en Zuid-Nederland, Wallonië en de aangrenzende gebieden.* — Taal en Tongval, IX (1957), 97-132.
Zie de aanvullende nota's van A. Viaene in *Biekorf*, LIX (1958), 155-156.
- 31 A. Sleeks, *Het Oostends dialekt.* Oostende, 1958. 58 blz.
- 32 L. De Pauw-De Veen, *Enkele XVIIe eeuwse kleurnamen.* — VG., XXXVIII (1954), 498-512.
Lexicologische studie over enkele kleur- en verfnamen aangetroffen bij de Zeeuw Willem Goeree (1635-1711), Gerard ter Brugghen (van Westvlaamse afkomst?), Karel van Mander en Karel Baten (geboren te Gent in het midden van de XVIe eeuw).

4. PENNING- MUNT- EN ZEGELKUNDE

- 33 M. Servais, *Wapenboek van de Provinciën en Gemeenten van België.* z.p. Gemeentekrediet van België, 1955, 1080 blz.
- 34 J. G. N. Renaud, *De Karolingische Muntvondst van Zelzate, België.* — Berichten van de Rijksdienst voor het oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort, VI (1955), 86-87, ill.
Bij de beschrijving van die vondst uit 1949 door Prof. J. Dhondt en A. van de Walle, werd de kruik die de munten bevatte ten onrechte als Pingsdorfwaar beschreven; in feite gaat het om een kruik van Noordfranse oorsprong. L. Da.
- 35 J. Lallemand, *Trouvailles de Courtrai et de Marke.* — RBN., CIII (1957), 153-155.
Alle munten van Lod. van Male.
- 36 J. Gricourt, *Petit trésor de monnaies de Postume trouvé à Douai (Nord).* — RBN., CIII (1957), 21-30 + 2 pl.
- 37 L. Ponseel, *Het zegel der Abdij van Zonnebeke.* — GOK. Hand., XXVII (1954), 151-154.
Terugvinden van de zegelmatrijs uit 1306.
- 38 P. Favorel, *Naam en wapenschild van de Guldenbergabdij te Wevelgem.* — Hand. Em., XCIV (1957), 52-64.
- 39 M. Tourneur-Nicodème, *Notes de sigillographie des Pays-Bas au XVIIIe siècle.* — RBN., CIII (1957), 135-139 + 2 pl.
O.m. over Heylbrouck, graveur van de munt te Brugge.

5. GENEALOGIE — LEVENSBERICHTEN

- 40 J.-P. Ruzette, *Liste alphabétique de Généalogies imprimées.* — De Middelaar tussen de Genealogische Navorsers, XIII (1958), 73-129.
Zeer belangrijk voor Westvlaamse families.
- 41 W. Van Hille, *Famille Cailliau.* — De Schakel, XIII (1958), 70-83.
Te Poperinge, 17e en 18e eeuw.
- 42 W. Van Hille, *Généalogie de la famille Henneman.* — Bull. CFF., XVI (1958), 125-150.
- 43 V. Schobbens, W. Van Hille, *Descendance de J. B. Spitaels (1719-1779), suivie de notes sur les familles van Crombrughe, de le Haye, Huleu, etc.* — Tablettes des Flandres. Document 1. Bruges 1958.
- 44 W. Van Hille, *Famille van den Ameele.* — De Middelaar tussen de Genealogische Navorsers, XIII (1958), 400-409.
Te Poperinge, 17e-18e eeuw.
- 45 J. Vermoelen, *Opzoekingen nopens de verre bloedverwanten van P. P. Rubens.* — De Middelaar tussen de Genealogische Navorsers, XIII (1958), 363-376.
Te Brugge, 15e-16e eeuw.
- 46 J. Lefèvre, *Les Wavrans.* — Tablettes du Hainaut, III (1957), 13-32.
O.a. Felix-Jos.-H. De Wavrans, bisschop van Ieper (1762-1784).
- 47 G. Meesters, *Een tak van de haarlemse van Hogendorpen.* — De Nederlandse Leeuw, LXXV (1958), Kol. 335-352, 377-386.
Leden van dit geslacht woonden te Brugge in de 2e helft der 16e en in de 1e helft der 17e eeuw.
- 48 J. Schepens, *Oude Portretten.* — VG., XXXVIII (1954), 42-49.
1. Dr. F. A. Snellaert, uit Kortrijk. — 2. Pieter Lansens, uit Koekelare. — 3. Adriaen Meynne-Vande Castele, uit Mannekenvere.
- 49 A. de Burbure, *Un Courtraisien, créateur, pendant la guerre de 1870, de la poste aérienne.* — GOK. Hand., XXVII (1954), 160-162.
Van Roosebeke gebruikte voor het eerst postduiven.
- 50 L. Sourie, *Ludovicus van Haecke, 1829-1912.* — Brugge (Peter Benoîtstraat 10), 1956. In-8°, 140 blz.

- 51 Tr. Dereeper, *Jhr. Dr. Karel de Gheldere (1839-1913)*. — WV., VII (1958), 252-254.
- 52 M. Vandekerckhove, *Deken De Grijse, Demokraat en Vlaming (1848-1909)*. — Pastor Bonus, XXXV (1958), 453-469.
Schr. heeft namelijk een studie van kan. Dr. A. Decoene en het werk van Pater S. H. Scholl gebruikt. Het artikel van A. Viaene, Gezelle en Deken De Grijse (Biekorf, LIV, 1953, blz. 265-269) schijnt hij niet te kennen. N. H.
- 53 M. Brouns, *Theodoor Sevens, onderwijzer, schrijver, archivaris, Vlaams strijder (1848-1927)*. — Diest, Lichtland, 1958, 35 blz.
Th. Sevens, de „Limburger, die Westvlaming werd”, gaf vele geschiedkundige werken uit vooral over het verleden van Kortrijk. Hij was een van de stichters, in 1903, en vele jaren de bezieler van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk.
- 54 G. P. Baert, *Een „jongen van Ruiselede”. Een kijk op het schone leven van Edward Andries*. — B., LIX (1958), 137-142.
Bankier en consul van België te Moline, U.S.A.
- 55 L. Sourie, *Een groot missionaris: Petrus Donders, Redemptorist*. — Genval, uitgave „Maria-Middelares”, (1957), 96 blz.
- 56 J. Persyn, *Mijn vader, Jules Persyn*. — Streven, XI (1958), 617-626.
Vlaams literatuurhistoricus (Wachtebeke 1878 — Brochem 1933).
- 57 *In Memoriam Emmanuel Viérin 1869-1954*. — GOK. Hand., XXVII (1954), 165-170.
Lijkreden uitgesproken door staatsminister R. Gillon (p. 165-166), S. Coigné (p. 166-167), F. De Vleeschouwer (p. 168-169), A. Delvoye (169-170).

6. FOLKLORE

- 58 *'t Beertje*. — Volkskundige almanak voor 1958. Brugge, Bond van de Westvlaamse Folkloristen. 80 blz., ill.
- 59 A. Van Hageland, *Folkloristische Aspecten van 1957*. — Oostvlaamse Zanten 1958 (XXXIII), 151-175.
Voornaamste Wvl. overzichten: 1. De Ieperse Kattestoet. — 6. Meiboomplanting. — 9. Vissersfolklore. — 10. Feesten en Ommegangen. — 11. Processies en bedevaarten. — 13. De maneblossers van Oostende.

- 60 A. Lowyck, *Heiligen, Zaligen en Begenadigden uit de West-Vlaamse Gouw.* — Ons Heem, XII (1957-1958), 114-116, 145, 147.
- 61 W. Giraldo, *Ex-voto's uit Westvlaamse bedevaartplaatsen. Huidige toestand.* — VF. Hand., XXII (1957), 385-390.
- 62 H. Stalpaert, *Oud-vlaamse keuken en kookkunst.* — Historie en Folklore, Heule, Uitgeverij voor gemeente-administratie), 1957, in-8°, 62 blz., afb.
Zie A. V. in *Biekorf*, LVIII (1957), 372.
- 63 H. Stalpaert, *Oudvlaamse zeevisserij.* — Historie en Folklore. Heule, Uitgeverij voor gemeente-administratie, 1957, in-8°, 48 blz.
Zie A. V. in *Biekorf*, LVIII (1957), 92.
- 64 M. English, *Sint Markoen in West-Vlaanderen.* — B., LIX (1958), 8-17 en 45-50.
- 65 M. English, *Sint Vincent, diaken.* — Ons Heem, XII (1958), 98-103.
1. De Heilige, zijn levensverhaal. — 2. Iets over zijn verering in het algemeen. — 3. Lokale verering in het bisdom Brugge (Eeklo, Ramskapelle-bij-Heist, Besclare, Brugge, Diksmuide, Ieper, Moeskroen).
- 66 A. V(iaene), *Grote Griete en Dulle Magriete als namen van donderbussen in de 15^e eeuw.* — B., LIX (1958), 5-7.
- 67 R. Van der Linden, *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen. Bijdragen tot de studie van de legenden, de ikonografie, de volksgebruiken.* — Ledeborg-Gent, 1958, in-4°, XXXI, 366 blz., 375 ill.
- 68 M. Cafmeyer, *Van Doop tot Uitvaart. Een kijk op het volksleven in het noordoosten van West-Vlaanderen.* — Brugge, Bond van de Westvlaamse Folkloristen, 1958, 172 blz. 36 ill.
Inleiding door Prof. Mr. E. I. Strubbe. — Behandelt in 14 levendige hfst het volksleven van de Wieg tot het Graf in het Brugse: geboorte, jeugd, huwelijk, levenstaak, ziekte, berechting, dood, wakers, rozenkrans, uitvaart en nagedachtenis. Het beste volkskundige werk van het jaar. H. S.
- 69 A. V(iaene), *Een satire op de Spanjaarden door de Ieperse rederijker Augustijn van Hernighem, 1588.* — B., LIX (1958), 97-101.
- 70 A. Viaene, *Kattedag en Kattefeest te Ieper.* — VF. Hand., XXII (1957), 391.
- 71 L. Dendooven, *De ommegang van Lissewege.* — B., LIX (1958), 150-151.

- 72 A. Sleeks, *Bijgeloof en volksremediën te Oostende*. — Oostende, Eigen beheer, 1957, in-8°, 62 blz.
Zie A. V. in *Biekorf*, LVIII (1957), 375.
- 73 A. Sleeks, *Oude Oostendse kinderrijmpjes en volksliedjes*. — Oostende, 1956. 47 blz.
- 74 W. Giraldo, *Een Brugse jongen te Bottelare genezen, 1642*. — B., LIX (1958), 241-244.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

I. GESCHIEDENIS VAN VLAANDEREN

- 75 *Flandria nostra. Ons land en ons volk, zijn standen en beroepen door de tijden heen*. — Onder de leiding van J. L. Broeckx, C. De Clercq, J. Dhondt, en M. A. Nauwelaerts. — Brussel, Standaard-Boekhl, 1957. 2 delen, in-4°, 535 en 461 blz. ill.
- 76 S. J. De Laet, *The Low Countries*. — London, Thames and Hudson, z.j., 240 blz.
- 77 Fr.-L. Ganshof, *La Belgique carolingienne*. — Brussel, La Renaissance du Livre (Coll. „Notre Passé”), 1958, in-8°, 176 blz.
Het karolingisch verleden van onze vlaamse gouwen komt uitstekend naar voren. Rijke bibliografie.
- 78 F. L. Ganshof, *Note sur le premier traité anglo-flamand de Douvres*. — RN., XL (1958), 245-257.
Caractère et portée du traité du 10 mars 1101 : il donne une idée du potentiel militaire impressionnant de la Flandre à l'aube du XIIe siècle.
- 79 G. Van Asseldonk, *De Nederlanden en het Westers Schisma (tot 1398)*. — Utrecht-Nijmegen, 1955, in-4°, XV + 270 blz.
Zie de bespreking van M. De Somer in BT., XXXVI (1958), 306-307.
- 80 J. Bovesse, *Documents inédits sur les relations entre la Maison de Namur, la Flandre et l'Angleterre à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècle*. — KCG. Hand., CXXII (1957), 279-232.
Over het gezantschap van Gerard van Zottegem naar England, namens Jan van Namen, regent van Vlaanderen, in maart 1303. Uitgave van vier oorkonden.

- 81 J. Hinneman, *De 600 Naamse ruiters op Groeningeveld in 1302*. — B., LIX (1958), 203-207.
- 82 A. Viaene, *Hugo Butterman van Arkel, een fabelachtige Hollandse held van 1302*. — B., LIX (1958), 129-133.
- 83 D. M. Stuart, *The marriage of Margaret of York and Charles duke of Burgundy, July 1468*. — History today, VIII (1958), 256-263, 6 ill.
- 84 M. Dierickx, *Keizer Karel V*. — Streven XI, (1958), 1014-1024.
- 85 A. Schouteet, *Kroniekachtige aantekeningen uit het gildeboek van de Brugse droogscheerders, 1519-1598*. — Hand. Em., XCIV (1957), 66-73.
- 86 J. H. Bekouw, *De emigratie uit Belle, Poperingen en Hondshoeten tijdens de Spaanse overheersing*. — Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, XI (1957), 169-198; XII (1958), 43-62.
Bevat heel veel namen van uitwijkelingen; de namen van de vlaamse steden en gemeenten zijn dikwijls niet te herkennen.
- 87 J. Bertelee, *Een beeld uit de tweede helft der XVIe eeuw in de Kasselrij Kortrijk*. — GOK. Hand., XXVII (1954), 154-158.
Een paar brieven naar uitgeweken Vlamingen in Haarlem (1597).
- 88 A. De Vos, *Krijgsverrichtingen in en om Zuid-Meetjesland tijdens de laatste fase van de 80-jarige oorlog (1621-1645)*. — AM., VIII (1957), 127-153 + 2 kaarten.
Betreft de streek langs de vaart Brugge-Gent op de grens van de Oudburg van Gent en van het Brugse Vrije.
- 89 P. Lenders, *De politieke crisis in Vlaanderen omstreeks het midden der achttiende eeuw. Bijdrage tot de geschiedenis der Aufklärung in België*, Brussel, 1956 (Verhand. Kon. Vl. Academie Wet. Lett. en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, n° 25) in-8°, XXVI-379 blz.
De hervorming van de Staten van Vlaanderen door de ordonnantie van 5 juli 1754. Het doordringen van de Aufklärung, van nieuwe ideeën omtrent de economie in het Vlaanderen van 1750-1770.
- 90 J. D(e) C(uyper), *Een „remplaçant” in het Franse leger ten tijde van de Successie-oorlog, 1741-1748*. — B., LIX (1958), 216-217.
- 91 J. De Smet, *Evacuatie van burgerlijke bevolking uit onbezet West-Vlaanderen, 1915-1918*. — B., LIX (1958), 276-281.

2. PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

- 92 J. Van Cleemput, *De leenverheffing van de Grote Tiende te Aalst in de XVe eeuw.* — LA., VIII (1956), 160-164.
- 93 L. Danhieux, *De stichting van de Sint Sebastiaansgilden van Maldegem en Adegem.* — AM., VIII (1957), 113-126.
- 94 J. H. Maes, *Een bolle-molen te Beselare.* — B., LIX (1958), 179-180.
- 95 J. Dhondt, *De vroege topografie van Brugge.* — GOG. Hand., XI (1957), 3-30.
Zie A. V. Sint-Kristoffelkerk, *oudste stadskern van Brugge?* In *Biekorf*, LVIII (1957), 313-314. Steunend op een verkeerd gegeven van A. Duclos (St. Kristoffel, patroon van de brugse vissers), wil Schr. in de in 1786 afgebroken St. Kristoffelkerk het oudste bedehuis van Brugge zien. N. H.
- 96 J. de Vincennes, *Églises de Bruges.* — Brugge, Gidsenbond, 158 blz., ill.
Geïllustreerde gids voor de Brugse kerken.
- 97 A. V(iaene), *De legende van de metselaarsketel in de O.-L.-Vrouwkerk te Brugge.* — B., LIX (1958), 193-197.
- 98 A. V(iaene), *Mijn Here van Lelidam. De Held van de vreselijke woensdag te Brugge, 1437.* — B., LIX (1958), 225-235.
- 99 A. Viaene, *Napoléon en Marie-Louise te Brugge.* — Brugge, Gidsenbond, 1958, 96 blz.
- 100 J. De Smet, *Brugge rond 1830.* — Brugge, 1958, 128 blz.
Het dagelijks leven van de Bruggelingen in de tijd van de Belgische Omwenteling. Volgens de gelijktijdige dagbladen, tevens volgens de rekeningen van de Stad Brugge en van het Weldadigheidsbureau te Brugge.
- 101 J. De Smet, *Een beroerde Sint-Donatiaansdag : 14 oktober 1879.* — Haec Olim, 1957-58, 35-39.
Liberale manifestatie na verkiezing met inwerpen van ruiten bij katholieken, bij de broeders Xaverianen en het Lodewijkscollege.
- 102 B. Bijmens, *De Panne.* — T. XXXVII (1958), 361-366.
- 103 V. Arickx, *Nog over de kapel van O.-L.-Vrouw-Boodschap te Egem.* — B., LIX (1958), 113-117.
- 104 J. de Brouwer, *Bijdrage tot de parochiale geschiedenis van Haaltert. Demografische en sociale evolutie van het dorp.* — Aalst, 1956, 151 blz. met foto's en uitsl. kaarten.

- 105 A. Verhulst, *De vroegste geschiedenis van het St-Maartens-kapittel en het ontstaan van de stad Ieper*. — GOG. Hand., n. r. XI (1957), 31-48, ill.
Zie A. V. in *Biekerf*, LVIII (1957), 346-347.
- 106 A. Viaene, *Malou-Riga in de politieke omkeer te Ieper, 1791*. — Hand. Em., XCIV (1957), 47-51.
- 107 J. De Brouwer, *Geschiedenis van Impe*. — LA., X (1958), 1-95, ill.
- 108 R. Henneman, *Windmolens te Jabbeke*. — B., LVIII (1957), 368-370.
- 109 J. De Langhe, *De oorsprong van Knokke*. — T., XXXVI (1957), 669-672.
- 110 J. F. Verbruggen, *De gulden sporen te Kortrijk in 1382 en het bewaren van trofeeën in de kerken*. — BGN., XI (1956), 93-102.
- 111 L. Danhieux, *Een Proces tussen de twee St-Sebastiaansgilden te Lapscheure*. — Handelingen XI der Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, (1957), 11-15.
- 112 O. Lippens, *Over Lembeke en zijn heren*. — AM., VIII (1957), 155-181.
- 113 Ch. Selosse, *De vieilles amies intimement mêlées à notre histoire*. — GOK. Hand., XXVII (1954), 143-150.
Het gaat hier over de klokken van Moeskroen.
- 114 F. Messiaen, *Molens en molenaars te Oekene*. — B., LIX (1958), 77-81.
- 115 J. De Smet, *De grote kerkbrand van Oostende, 14 augustus 1896*. — B., LIX (1958), 161-165.
- 116 J. Mertens, *Oudenburg, Romeins steunpunt aan de Vlaamse kust*. — WT., XVIII (1958), 89-94, 1 luchtfoto.
- 117 F. A. Denys, *84 jaar gemeentepolitiek te Poperinge 1830-1914*. — 52 blz.
- 118 L. Danhieux, *Sloping van de kerk te Roksem, 1757*. — B., LVIII (1957), 364-367.
- 119 J. Delbaere, *Relikwieën van 't verleden die verdwijnen*. — GOK. Hand., XXVII (1954), 158-160.
Verdwijnen van St-Antonius(veld)kapel te Rumbeke.
- 120 D. Verstraete, *Geteisterde dorpen in het noorden van het Meetjesland*. — AM., VIII (1957), 77-107 + 1 kaart.
Sint-Margriete, Waterland-Oudeman en St. Jan-in-Eremo.

- 121 A. Verhougstraete, *St. Maria-Aalter*. — AM., VIII (1957), 207-246.
- 122 J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem en de vroegste kerstening in het westen van Brugge*. — GOG. Hand., n. r. XI (1957), 49-128.
- 123 J. Vervenne, *De Sint-Sebastiaansgilde te Wevelgem, 1776-1852*. — B., LIX (1958), 105-108.
- 124 A. Schouteet, *Gedenkwaardige Aenteeekeningen van Jan Karel Verbrugge*. — Brugge, Fockenier, 1958. In-8°, 147 blz. (Bronnen en Bijdragen ... uitgegeven door het Genootschap voor Geschiedenis, Société d'Émulation te Brugge. III).
Gaat over de jaren 1765-1825.
- 125 R. Desmed en Desmed-Thielemans, *Un voyage en Hainaut, Flandre, Brabant et Hollande en 1719 d'après un manuscrit inédit du prince Alexandre de Croij-Solre*. — Tablettes du Hainaut, II (1956), 337-373; III (1957), 181-224.
De reiziger kwam namelijk in Rekkem, Meulebeke, Pittem, Claerhout, Brugge, Uitkerke, enz. De uitgave (inleiding, annotatie, enz.) is merkwaardig.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

I. RECHT EN INSTELLINGEN

- 126 R. C. Van Caenegem, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*. — Brussel, 1956 (Verhand. Kon. Academie Wet. Lett. en Sch. Kunsten van België, Klasse der Letteren, n° 24), XXXI-370 p.
- 127 W. Prevenier, *Het Brugse Vrije als Vierde Lid van Vlaanderen*. — VF. Hand., XXII (1957), 307-311.
Kritiek op de traditionele voorstelling als zou het Vrije door Lod. van Male als vierde college opgenomen geweest zijn op de parlementen om de hegemonie van de steden te breken.
L. Da.
- 128 E. I. Strubbe, *Het onuitgegevene deel van het Vlaamse rechtstractaat „Instructie ende Onderwijs” (1519-1526)*. — KCUOW Hand., XIX (1957), 185-237.
- 129 A. C. F. Koch, *Continuité ou rupture? De la justice domaniale à la justice urbaine et comtale à Arras*. — RN., XL (1958), 289-296.
De oorsprong der Atrechtse stadsschepenbank is duisterder dan men wel denkt; in geen geval evenwel is deze instelling van domaniale oorsprong.

- 130 R. Bonnaud-Delamare, *La Paix en Flandre pendant la première croisade*. — RN., XXXIX (1957), 147-152.
- 131 E. M. Meijers, *Les institutions municipales et le droit coutumier de Saint-Amand en Pévèle au moyen âge*. — Dans E. M. Meijers, *Études d'histoire du droit* publiées par les soins de R. Feenstra et de H. F. W. D. Fischer, Leiden, 1956, I, blz. 87-151.
- 132 A. Vandebossche, *Contribution à l'étude des privilèges. Quelques problèmes posés par l'exemption du droit d'aubaine en Flandre maritime au XVIIIe siècle*. — Annales de la Faculté de droit de l'Université de Bordeaux, 1955, 117-149.

2. ECONOMISCHE EN SOCIALE GESCHIEDENIS

- 133 F. Petri, *Die Anfänge des mittelalterlichen Städtewesens in den Niederlanden und dem angrenzenden Frankreich*. — Vorträge und Forschungen hrsg. vom Institut für geschichtliche Landesforschung des Bodenseegebietes in Konstanz, IV (1958), 227-295 (met kaart).
Van de laat-romeinse tijd tot de 12^e eeuw. Belangrijke nieuwe gezichtspunten.
- 134 Bryce Lyon, *Medieval Real Estate Developments and Freedom*. — The American Historical Review, LXIII (1957-58), 47-61.
Amerikaanse visie op de eerste ontginningen in onze gewesten door de monniken. L. Da.
- 135 F. L. Ganshof, *Einwohnergenossenschaft und Graf in den flandrischen Städten während des 12. Jahrhunderts*. — Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt., LXXIV (1957), 98-118.
- 136 J. Dhondt, *Une mentalité du XIIe siècle: Galbert de Bruges*. — RN., XXXIX (1957), 101-110.
- 137 J. Dhondt, *Les „Solidarités" médiévales. Une société en transition: la Flandre en 1127-1128*. — Annales, Economies, Sociétés, Civilisations, 1957, pp. 529-560.
In de XIIe eeuw vinden wij in Vlaanderen, de overgang van de middeleeuwse maatschappij naar de moderne staat.
- 138 H. van Werveke, *Das Wesen der flandrischen Hansen*. — Hansische Geschichtsblätter, LXXXVI (1958), 7-20.
- 139 R. A. Donkin, *The disposal of Cistercian Wool in England and Wales during the twelfth and thirteenth Centuries*. — Cîteaux Ned., VIII (1957), 109-131, 181-202.
Daar veel wol naar Vlaanderen werd uitgevoerd, is deze studie voor de lakennijverheid in Vlaanderen belangrijk.

- 140 R. Degryse, *Willem Beukel(s) van Hughevliet. Geschiedenis en legende van een vlaamse vissersheld*. — VG., XXXVIII (1954), 403-410.
Promotor van het haringkaken en held van het vissersvolk (einde XIVe eeuw). Niet te verwarren met zijn naamgenoot van Biervliet (eerste helft XIVe eeuw).
- 141 M. Mollat, *Recherches sur les finances des ducs Valois de Bourgogne*. — Revue historique, T. CCXIX (1958), 285-321.
Behandelt ook de „recette des Flandres” e.a.m.
- 142 I. Origo, *The merchant of Prato. Francesco di Marco Datini*. — London, Jonathan Cape, 1957. In-8°, 380 blz., ill.
Betreft o.m. Brugge.
- 143 A. Viaene, *Brugs goud en Brugs satijn*. — B., LVIII (1957), 360-363.
- 144 J. De Smet, *Het verkeerswezen in Vlaanderen in de zestiende eeuw*. — B., LIX (1958), 69-71.
- 145 W. Debrock, *De Kaapvaart op de Belgische kust. Oorsprong en geschiedenis tot het Twaalfjarig Bestand (1609)*. — Mededelingen Academie van Marine van België, IX (1955), 241-266.
Tekst van een uitstekende lezing, die inderdaad de hoofdaspekten van het probleem belicht. Vier punten worden behandeld: 1°) De zeeroverij gekenschetst als een private oorlogsvoering; 2°) de „Lettres de marque”, die verhaalbrieven heten tegen door zeeroverij opgelopen schade; 3°) de eigenlijke kaapvaart, aan de hand van de ordonnanties van 1488 en van 1540: hierdoor krijgt de kaapvaart een officieel karakter; 4°) de feiten tot 1609.
L. Da.
- 146 V. Janssens, *Aanwijzingen van de geldgeschiedenis nopens de economische toestand der Oostenrijkse Nederlanden*. — VF. Hand., XXII (1957), 317-324.
De muntslag belicht de economische toestand.
- 147 V. Janssens, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*. Brussel, 1957. Verhand. Kon. Acad. Wet. Lett. en Sch. Kunsten van België, Klasse der Letteren, n° 29), 368 blz.
Muntgeschiedenis ter verklaring van de algemeen-heersende economische toestanden in de 18e eeuw. De munthervormingen onder Maria-Theresia en hun algemene invloed op het materiële leven. Er werd geen centrale bank (emissiebank) opgericht. Het vereiste vertrouwen tot de invoering van fiduciair geld bestond niet.
- 148 V. Prévot, *L'industrie linière dans le Nord de la France sous l'Ancien Régime*. — RN., XXXIX (1957), 205-226.

- 149 H. De Vos, *La petite histoire de la Marine Royale Belge.* — Mededelingen Academie van Marine van België, IX (1955), 1-239, geïll. + 3 kaarten.
Belangrijk voor de sociaal-ekonomische geschiedenis van Brugge en Oostende. Noteren wij bvb. Annex 1 : Lijst van de officieren van de Belgische Zeemacht en Annex 3 Koopkontraakt door het Ministerie van Openbare Werken aan de gebroeders Van Ghe-luwe te Brugge, van de schoener „Louise-Marie”, in 1840.
L. Da.
- 150 M. L. des Garets, *Bruges et ses maisons-Dieu.* — Luik, Ed. Soledi, z.d.
Zie bespreking van M. English in *Collationes Brugenses et Gandavenses*, IV (1958), 140-141.
- 151 L. Van Acker, *Export van schilderijen naar England onder het Frans bewind.* — Hand. Em., XCIV (1957), 36-46.
- 152 G. P. Baert, *De meester-schoenmakers binnen Brugge, 1829-1839.* — B., LIX (1958), 265-270.
- 153 F. Messiaen, *Modelwerkhuis te Oekene, 1847-1887.* — B., LIX (1958), 209-210.
- 154 W. Geldolf, *Het begrip „Meeting”. Schets van een histo-
rische evolutie.* — VG., XXXVII (1953), 107-113.
Het meetingcomitee van Jacob Cats richtte openbare verga-deringen in te Kortrijk, Gent, Temse en in het ganse Land van Waas. — De succesvolle Antwerpse „Meeting” (later Partij).
- 155 M. De Vroede, *Vlaamse steun aan geteisterd Nederland.* — VG., XXXVII (1953), 246-250.
In maart 1855 door de zoveelste watersnood getroffen. De consul richtte o.m. te Oostende een hulpcomité op.
- 156 P. Hildebrand, *Het vlaamsgezinde dagblad „De Belgische
Standaard” van Kapucijn Ildefons Peeters, 1915-1919.*
Archief der Kapucijnen, Antwerpen, 1957. 252 pp., geïll.
- 157 A. Van Rollegem, *De rol van het Brugse Willems-Fonds
in de stichting van de haven van Brugge-Zeebrugge.* — VG., XLII (1958), 352-359.
- 158 R. Van De Linde, *Het oeuvre van Strewels, sociaal docu-
ment.* — Davidsfonds, Leuven, 1958. 276 blz. + ill.
- 159 L. Wils, *Het ontstaan van de verfransing in Vlaanderen.* — Kl., XXII (1955), 701-710.
- 160 L. Wils, *Vlaamse en Sociale Beweging. Een historisch over-
zicht en beschouwingen over het heden.* — GMG., XLVII (1956), 743-755.

- 161 (M. Neyrinck, G. van den Daele, Mgr. Brys, J. de Saeger, A. Vandamme, Th. Lefèvre en R. Hulpiau), *De vlaamse arbeider in het huidig tijdsgebeuren. Verslagboek van de 36e vlaamse sociale week.* — Leuven, 1955, 248 p.
 Waardevolle bijdragen over het sociale, economische, politieke en geestesleven van de vlaamse arbeidende gemeenschap.
- 162 F. Van Mechelen, *De ontwikkeling van de volkskracht in Vlaanderen. Verhandelingen over sociaal-economische problemen in Vlaanderen.* — Leuven, 1957 (Davidsfonds. Keurreeks, nr. 68), in-8°, 259 p.
- 163 F. Van Mechelen, *Sociaal-economische problematiek van de Vlaamse beweging op dit ogenblik.* — GMG., XLVI (1955), 286-297.
 De ecomische en sociale taalgrens in België, waarvan geschiedenis geschetst wordt, zijn motieven welke de Vlaamse beweging als kultureel-nationale beweging niet onverschillig kunnen laten.
- 164 L. Wils, *Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse Beweging.* — Kl., XXII (1955), 766-776.
- 165 G. Declercq en O. Vanneste, *Structurele werkloosheid.* — Kortrijk, 1957. 2 dln., 130 en 278 blz.
 In West-Vlaanderen.

3. GESCHIEDENIS DER WETENSCHAPPEN EN LETTEREN

- 166 Guy De Poerck, *Le sermon bilingue sur Jonas du ms. Valenciennes 521 (475).* — Romanica Gandensia, IV (1956), 31-66, 2 pl.
 Sermoen in de St. Amandsabdij (oud bisdom Doornik) gepredikt op een Aswoensdag tussen 938 en 950.
- 167 M.-D. Chenu, *Une théologie axiomatique au XIIe siècle. Alain de Lille († 1203).* — Cîteaux Ned., IX (1958), 137-142.
- 168 M. D. Stanger, *Literary patronage at the medieval court of Flanders.* — French Studies, XI (1957), 214-229.
- 169 J. Van Mierlo, *De ontwikkelingsgang van Jacob van Maerlant.* — KVAVM., 1957, 119-137.
 Kritische bespreking van de hypotesen van L. Delfos, verschenen in Wetenschappelijke Tijdingen.
- 170 L. Hommel, *Chastellain 1415-1474.* — Brussel, (1958).
 Levensbaan en politieke gedachten van de historiograaf van het Bourgondische Huis.

- 171 J. De Baets, *Het eerste Lam Gods-Spel (te Gent)*. — WT., XVIII (1958), 15-24; 93-108.
- 172 A. Dewitte, *Erasmus en Brugge, 1515-1536*. — Hand. Em., XCIV (1957), 5-21.
- 173 A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers uit de XVIe eeuw. — VI. Hubrecht Goltzius*. — Hand. Em., XCIV (1957), 114-161.
- 174 L. Elaut, *Dokter Willem Pantin uit Tielt en de humanistenkring te Brugge in de zestiende eeuw*. — Hand. Em., XCIV (1957), 22-35.
- 175 L. Elaut, *Raphaël Thorius de Bailleul, médecin, humaniste et poète*. — RN., XXXIX (1957), 227-234.
- 176 A. V(iaene), *Rederijkersleven te Brugge. De Heilig-Geestkamer in feest, 1661-1698*. — B., LIX (1958), 33-38.
- 177 N. Teeuwen, *Nicolaus de Tombeur, O.E.S.A. (1657-1736) en zijn „Provincia Belgica”*. — Augustiniana, VI (1956), 659-693.
- 178 A. De Meester, *Het Huis ten Duinen te Brugge*. — Spermalie-Klokje, VI (1958), 12 blz.
Ook afzonderlijk verschenen.
- 179 A. Viaene, *De bibliotheek van het Grootseminarie te Brugge*. — Coll. Brugenses et Gandavenses, III (1957), 433-448.
- 180 L. Elaut, *Nog de vroedvrouwenkatechismus van F. D. Vandaele*. — GP., XXXVI (1958), 122-124.
Betreft de Kortrijkse en Ieperse uitgave van deze Ieperse druk.
- 181 P. Declercq, *De rederijkers van Ramskapelle*. — B., LIX (1958), 24-25.
Het gaat over Ramskapelle bij Nieuwpoort.
- 182 R. Henneman, *Pieter-Jan Renier, dichter en kostschoolhouder te Deerlijk, 1795-1859*. — B., LIX (1958), 198-202.
- 183 L. Indestege, *De jonge Leopardi*. — KVAVM., 1957, 687-717 + ill.
Vooral zijn briefwisseling met de Bruggeling A(ndré) Jacopssen.
- 184 E. N., *Almanakken in de Handel, Brugge 1810*. — B., LVIII (1957), 296.
- 185 M. Oukhow, *Het Taelverbond (1845-1855)*. — VG., XXXVII (1953), 751-760.
Letterkundig tijdschrift door de Antwerpse ateneumleraar J. C. Verspreuwen gesticht als rechtstreeks gevolg van de sterke heropleving van de Vlaamse letterkunde. — Westvlaamse medewerkers, o.m. D. Cracco (1790-1860).

- 186 G. Schmook, *Carnet de bal et fleurs fanées; een blik in Conscience's interieur te Kortrijk; 1857-1868*. — De Voorzorg, Antwerpen, 1951. 16 blz.
Overdruk uit: *Kroniek IX* (1951), 15-17, 29.
- 187 L. Wils, *Kanunnik David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*. — Leuven, Davidsfonds, 1957. 346 pp.
- 188 P. G. Buckinx, *De moeder van Guido Gezelle*. — *DWB.*, 1954, 544-548.
- 189 J. De Cuyper, *Uit Guido Gezelle's studententijd. Zijn overgang van Brugge naar Roeselare in 1846*. — *B.*, LIX (1958), 236-240.
- 190 A. Van Tichelen, *Bij een onuitgegeven brief van Guido Gezelle*. — *DWB.*, 1950, 120-122.
Brief uit Brugge van 3 maart 1861 aan Harry Peters.
- 191 M. E(nglish), *De Heilig-Bloedopschriften van Gezelle te Brugge*. — *B.*, LIX (1958), 143-146.
- 192 H. M. J. Van Galen, *Gezelle en het dichterschap*. — *VG.*, XLII (1958), 534-546.
- 193 E. I. Strubbe, *Victor Huys als taalparticulist in 1858*. — *B.*, LIX (1958), 65-68.
De eerste opkomst van het Wvl. taalparticularisme.
- 194 R. Seys, *Jérôme Vervaercke en „Loquela”*. — *B.*, LIX (1958), 271-275.
- 195 H. Van Werveke, *Julius Vuylsteke's eerste contacten met het Willems-Fonds*. — *VG.*, XXXVI (1952), 246-250.
- 196 J. Schepens, *Brieven van Julius Vuylsteke aan Julius Sabbe*. — *VG.*, XXXVII (1953), 173-177.
Acht brieven uit het archief van het Brugse Willems-Fonds.
- 197 Jos Hemeryck, *Le Collège Saint-Amand en de Blauwvoeterie*. — *Ontmoeten*, 1955, n° 1, 3-7.
Hoe, rond het jaar 1900, het flamingantisme het St. Amandskollege binnen kwam met Joris Buysschaert, Staf Doussy, Henry Lamiroy en anderen.
- 198 H. Uyttersprot, *Nog eens: Rilke over Vlaanderen*. — *VG.*, XXXVII (1953), 156-165.
De duitstalige dichter Rainer Maria Rilke (1875-1926) bezocht in 1906 de Boeteprocessie te Veurne, Oostduinkerke (?), Ieper, Nieuwpoort, Brugge en Gent.
- 199 J. de Mûelenaere, *Rond een jeugdgedicht van René De Clercq*. — *B.*, LIX (1958), 166-170.

- 200 A. D(emedts), *De geboortedatum van Edward Vermeulen*. — DWB., 1955, 382-383.
In zijn „Korte Levensschets” (1926) en „De Reis door het Leven” gaf Warden Oom zelf een verkeerde datum op. Volgens register van de burgerlijke stand te Beselare, akte nr. 68 : 19 april 1861.
- 201 J. de Mûelenaere, *In memoriam Kamiel Poignie, 1884-1938*. — B., LIX (1958), 18-23 en 51-56.
Priester-Dichter.
- 202 J. Schepens, *Maurits Sabbe in studentenalmanakken*. — VG., XL (1956), 635-637.
- 203 D. Boens, *Een Neerlandicus te Oostende. Jeugdherinneringen aan Professor Dr. René Verdeyen*. — VG., XXXVIII (1954), 167-175.
Deze Vlaamse taal- en letterkundige (Zoutleeuw 1883 — Luik 1949) was o.m. ateneum-leraar te Oostende van 1906 tot 1914.
- 204 A. Vander Plaetse, *Het Vlaamse Volkstoneel in dienst van de volkscultuur*. — GMG., IL (1958), 413-428.
- 205 A. Vander Plaetse, *Westvlaamse toneelschrijvers na 1850*. — WV., VII (1958), 115-116.
Behandelt vooral, en dan nog zeer oppervlakkig, toneelschrijvers uit de XXe eeuw.
- 206 A. S[meets], *Gesprekken met Antoon Viaene*. — WV., VI (1957), 124-125, 181-182, 261-264.
- 207 L. Sourie, *G. Duribreux*. — WV., VII (1958), 170-175.
- 208 A. Gerlo, *Charles De Coster en James Ensor*. — VG., XXXIX (1955), 97-110.
Onderlinge artistieke verwantschap.
- 209 J. de M(ûelenaere), *Huib Hoste*. — Haec Olim, 1957-58, 109-111.
- 210 A. W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme, 1914-1940*. — Groningen, 1958, In-8°, 424 blz.
Zeer genuanceerde Geschiedenis van een politieke beweging door een leerling van Prof. P. Geyl, „biechtvader van de Vlaams nationalisten”.
- 211 L. Wils, *De eerste grote vlaamse overwinning : de Grievenskommissie*. — Kl., XXIII (1956), 382-384.

4. GESCHIEDENIS VAN HET ONDERWIJS

- 212 J. De Wolf, *St. Lodewijks leershuis vóór 1896*. — Haec olim, 1955-56, blz. 16-23.

- 213 St. Axters, *Historia magistra ...* — Haec Olim, 1957-58, 3-5.
In het Sint-Lodewijscollege te Brugge van ca. 1914 tot ca. 1922.
- 214 J. Geldhof, *De dertien ongeluksjaren van directeur Henri Durieu, 1841-1854.* — Haec Olim, 1957-58, 7-34.
- 215 A. Veys, *Herinneringen uit 1914.* — Haec Olim 1957-58, 45-48.
- 216 J. de Mûelenaere, *In memoriam principaal Seraphin Naert, 1925-1936.* — Haec Olim, 1957-58, 89-108.
- 217 X. Rau & F. Etienne, *E. H. Jozef Van den Berghe.* — Haec Olim, 1957-58, 112-115.
- 218 M. Geerebaert, *Een en ander over E. H. Alfons De Busschere z.g.* — Haec Olim, 1957-58, 116-118.
- 219 *De School, vroeger en nu.* — Tijdschrift van de Rijks-middelbare Jongenschool te Brugge, II (1958), 34-38.
De schoolpoort aan de Boomgaardstraat in 1876.
- 220 D. Verlé, *Bijdrage tot de Geschiedenis van het Rijksonderwijs. Jean Brans en zijn tijd (27-XII-1796 tot 1-X-1830).* — Tijdschrift van de R. M. Jongenschool te Brugge, II (1958), 2-21, ill.
Verdienstelijke studie aan de hand van archiefonderzoek.
L. Da.
- 221 Jos. Hemeryck, *Het (St. Amands)kollege en de voetbal-sport rond het jaar 1900.* — Ontmoeten, V (1957), nr 1, 7-11.
- 222 Jos. Hemeryck, *Het (Sint-Amands) kollege (te Kortrijk) rond 1900. Professoren, vakantie en Feestdagen.* — Ontmoeten, V (1957), nr 2, 43-50.
- 223 J. Pollet, *Het Superioraat van B. J. Nachtergaele (1814-1849). IV. Na het verhuizen van de Bisschoppelijke Normalschool.* — De Heraut, X (december 1957), 10-11.
In het Klein Seminarie te Roeselare.
- 224 J. Pollet, *Het Superioraat van Leo Henricus Devroe, 1894-1908, in het Klein Seminarie te Roeselare.* — De Heraut, XI (augustus 1958), 14-20.
- 225 J. Delbaere, *Het schoolonderwijs te Rumbeke.* — GOK. Hand., XXVII (1954), 3-36.
Het gaat hier over de zondagscholen alsook over enkele pastoors van Rumbeke.
- 226 J. D. D(elbaere), *Pensionaten in West-Vlaanderen, 1800-1801.* — B., LVIII (1957), 342.
Te Ruiselede en te Brugge.

- 227 J. D. D(elbaere), *Het pensioonaat van Meester Louis Lannee.* — B., LIX (1958), 87.
Te Brugge en te Torhout, 1807-1808.
- 228 B. Dochy, *Onderwijstoestanden te Veurne en Omliggende tijdens de Oorlog 1914-1918.*
Overdruk uit *Het Wekelijks Nieuws* (Poperinge) 1955.

5. KUNSTGESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

- 229 Max. J. Friedländer, *Vroege meesters in de Nederlanden, van van Eyck tot Bruegel.* — Zeist-Londen, 1957, ill., 435 blz.
Tweede uitgave van een boek dat vóór veertig jaren verscheen en niets van zijn waarde en betekenis verloren heeft.
- 230 H. W. von Löhneysen, *Die ältere niederländische Malerei. Künstler und Kritiker.* — Eisenach en Kassel, 1956, 556 blz.
Zie Bespreking van S. Sulzberger in B.T.F.G., XXXVI (1958), 581-583.
- 231 K. G. Boon, *Erwin Panofsky's „Early Netherlandish Painting” en de sindsdien verschenen litteratuur over dit onderwerp.* — Oud-Holland, LXXII (1957), 169-190.
Zeer belangrijk overzicht van de studie der VI. Primitieven.
- 232 L. M. J. Delaissé, *Enluminure et peinture dans les Pays-Bas.* — Scriptorium, XI (1957), 109-118.
Zeer belangrijke bespreking (op methodologisch gebied) van E. Panofsky's „Early Netherlandish Painting”.
- 233 A. De Schrijver, *Lieven van Lathem, een onbekende grootmeester van de Vlaamse miniatuurschilderkunst.* — VF. Hand., XXII, Gent, 1957, 338-343.
- 234 A. Chatelet, *Les enluminures Eyckiennes des manuscrits de Turin et de Milan-Turin.* — La revue des Arts, VII (1957), 155-164.
- 235 A. Cels, „*L'homme au faucon*” et le lieu d'origine possible de *Jean van Eyck.* — Bulletin Kon. Musea Schone Kunsten, VII (1958), 29-32.
Een tekening uit het Städtelsches Kunstinstitut te Frankfurt, een man met een valk voorstellend, wordt gewoonlijk aan Van Eyck of zijn school toegeschreven. Een valkenier, Hendrik van Eyck was, samen met Jan in dienst van de hertogen van Burgondië; waarschijnlijk waren ze verwant. De valkeniers aan de hoven waren afkomstig uit Arendonk, waar de familie van Eyck reeds in de 14^e eeuw kan aangewezen worden.
- 236 I. Bergström, *Medecina, Fons et Scrinium. A study in van Eyckean Symbolism and its Influence in Italian Art.* — Särtrijk ur Konsthistorisk Tidskrift, XXVI (1957).

- 237 J. Desneux, *Underdrawings and pentimenti in the pictures of Jan van Eyck*. — Art. Bulletin, XL, (1958), 13-21.
- 238 F. Claeys Bouúaert, *L'Adoration de l'Agneau Mystique de van Eyck à la cathédrale de Saint-Bavon à Gand*. — Gent, 1957, in-8°, 58 blz.
Korte uiteenzetting over de meeste vragen die oprijzen in verband met dat meesterwerk. Proeve van een uitleg van het beroemde kwatrijn. Historische schets van de bewaring van het veelluik tot in deze laatste jaren.
- 239 E. Herzog, *Zur Kirchenmadonna van Eycks*. — Berliner Museen, VI (1956), 2-16.
- 240 J. Bruyn, *Van Eyck problemen. De Levensbron, het werk van een leerling van Jan van Eyck*. — Utrecht, 1957, IX + 174 blz., 60 afb.
- 241 A. Moerman, *De betekenis van Hugo Van der Goes voor de Oudnederlandse schilderkunst. Een bijdrage*. — VF. Hand., XXII, Gent, 1957, 333-338.
- 242 M. L. Hairs, *Les peintres flamands de fleurs au XVIIe siècle*. — Paris-Bruxelles, Elsevier, 1955. In-4°, 264 blz. geïll.
- 243 F. Vromman, *Barok- en Rococo-beeldhouwkunst in het Brugse*. — WV., VII (1957), 287-294.
- 244 L. Devliegheer, *Problemen betreffende XVIIIe eeuwse Brugse beeldhouwers*. — Hand. Em., XCV (1958), 64-72.
- 245 M. English, *Watervliet*. — AM., VIII (1957), 247-265.
Over de altaarschilderijen en gewaden uit de kerk van W.
- 246 F. De Blauwe, *De St. Margaretakerk*. — T. XXXVI (1957), 690-692.
Gegevens over deze nieuwe kerk te Knokke; S. polemiseert met M. English naar aanleiding van zijn art. *Kerkbouwkunst van nu in Westvlaanderen* — T. (XXXVI) 1958, 265-271.
- 247 J. Kreps, *Le Cornet de Flandre*. — Musica Sacra, LIX (1958), 3-20.
Over de vlaamse oorsprong en de betekenis van het orgelcornet, soms met de nachthoorn verward. Het oudst gekend cornet wordt in 1557 in het orgel van de Sint-Donaaskerk te Brugge vermeld.
- 248 J. Warmoes, *Jacobus Clemens non Papa*. — WV., VI (1957), 333-334.
- 249 J. Warmoes, *De muziekinstrumenten in het Gruuthusemuseum*. — WV., VI (1957), 338-340.

- 250 M. A. Vente, *Proeve van een repertorium van de archivalia betrekking hebbende op het Nederlandse Orgel en zijn makers tot omstreeks 1630*. — Brussel, 1956, 230 blz.
Uitgave van archiefbronnen in verband met het orgel in veel onzer vlaamse steden en dorpen. — Zie critische recensie door A. Deschrevel in *De Praestant*, 1957, 58-59.
- 251 M. A. Vente, *Die Brabanter Orgel. Zur Geschichte der Orgelkunst in Belgien und Holland im Zeitalter der Gotik und der Renaissance*. — Amsterdam, 1958, 294 blz. + 45 ill.
In dit standaardwerk worden veel vlaamse orgelbouwers en orgels behandeld. — Zie bespreking door A. Deschrevel in *De Praestant* 1958, 102-104.
- 252 A. Deschrevel, *De Kortrijkse orgelbouwers De Ryckere*. — GOK. Hand., XXVII (1954), 105-120.
Een aangevulde herdruk van wat verscheen in *De Praestant* (1954); worden vernoemd de orgels van : Aksel, Ardoorie, Bornem, Broekburg, Denderbelle, Doornik, Eeklo, Harelbeke, Helkijn, Kaprijke, Kortrijk: St-Maartens, St-Michiels, Hospitaal, Minderbroeders, Merkem, Middelburg, Moeskroen, Nieuwpoort, Oostende, Pittem, Stekene, Wevelgem.
- 253 A. Deschrevel, *Het orgel in de O. L. Vrouwekerk te Kortrijk van 1406 tot 1578, van 1578 tot 1797, van 1803 tot 1940*. — *De Praestant*, Driemaandelijks tijdschrift voor orgelcultuur in de Nederlanden, Abdij Tongerlo, VII (1958), 9-11, 36-38, 67-71, 105-112.
- 254 *Tentoonstelling van Rijselse en Ieperse kerkelijke edelsmeedekunst*. (Ieper, Museum A. Merghelynck), 22. VI-15. VII. 1958. — *Exposition d'orfèvrerie religieuse de Lille et d'Ypres*. (Ypres, Hôtel-Musée Merghelynck), in-8°, 64 blz., 16 afb.
- 255 J. Versyp, „Engels borduurwerk” in de Nederlanden. V. *Een laat-vijftiend' eeuwse kazuifel in de St. Rochuskerk te Blankenberge*. — *Artes textiles*, III (1956), 3-4.
- 256 D. Demeurisse, *De kantnijverheid in het Kortrijkse*. — GOK. Hand., XXVII (1954), 121-142.
Worden vernoemd de kantwerkscholen van Bavikhove, Beveren/Leie, Bissegem, Gullegem, Harelbeke, Kortrijk, Lendeledé, Marke, Otegem, Wevelgem.
- 257 L. Devliegheer, *De vroegste gebouwen van baksteen in Vlaanderen*. — Bull. v. d. Kon. Ned. Oudh. Bond, 6e s. jg. X (1957), 245-250.
- 258 M. Jacob, *De Abdij der Duinen en haar standaardvoet*. — Brussel, 1958, 11 blz., 4 fig. Prijs : 5 fr.
In de gebouwen der lekebroeders werd in een tegelvloer een voetafdruk gevonden. Men weet echter niet uit welke tijd de (verhoogde) vloer dateert. Of werd de tegel hergebruikt? Het lijkt ons niet bewezen dat deze voetindruk een standaardmaat zou zijn.
L. D.

- 259 P. Schittekat, *Flitsen uit het verleden. Abdij ten Duinen, Koksijde*. — Koksijde, Abdij ten Duinen, 1958, 83 blz.
Van dit boek verscheen ook een franse uitgave : *Reflets du passé. Abbaye des Dunes, Coxyde*. — Zie bespreking in *Biekorf*, LIX (1958), 190-191.
- 260 L. Devliegheer, *In de Sint-Maartenskerk te Kortrijk*. — B., LIX (1958), 152-153.
Tijdens het bouwen van de fundering van het nieuw hoofdaltaar werd de gotische drieszijdige koormuur opgegraven.
- 261 L. Devliegheer, *Oudheidkundig onderzoek van de St.-Kwintenskerk te Oostkerke-bij-Brugge*. — Bull. Kon. Com. Mon. en Landsch., VIII (1957). Geill.
Van de romaanse kerk werden opgegraven : het vlakgesloten koor met dubbele eindmuur, de kruisbeuk en het noordelijk half rond zijkoor. Het grondplan van een driebeukig hallekoor kon opgemaakt worden.
- 262 L. Devliegheer, *Oudheidkundig onderzoek in de kerk van Sint-Andries*. — B., LVIII (1957), 307-310.
Er kwamen enkele resten van de romaanse kerk en een beschilderd dubbelgraf aan het licht.
- 263 L. Devliegheer, *Oudheidkundig onderzoek in de S. Elooiskerk te Snellegem*. — Hand. Em., XCIV (1957), 89-113.
De eerste ons bekende romaanse kerk bestond uit drie beuken en een koor; de tweede werd op hetzelfde grondplan herbouwd, maar een transept met middentoren werd er tussengevoegd.
- 264 L. Devliegheer, *De Romaanse kerk van Westvleteren*. — Hand. Em., XCIV (1957), 64-66.
De romaanse fragmenten behoorden tot een romaanse éénbeukige kruiskerk met vierzijdige middentoren.
- 265 P. Hélot, *Les parties romanes de la Cathédrale de Tournai*. — B.T.O.K., XXV (1956), 3-76.
- 266 R. van Driessche, *Een bijdrage tot de bouwgeschiedenis van de St. Pietersabdij te Gent*. — VF. Hand., XXII, Gent, 1957, 329-332.
- 267 J. A. Trimpe Burger, *Het oudheidkundig bodemonderzoek in Zeeland*. — Zeeuws Tijdschrift, VIII (1958), 68-78.

6. KERKGESCHIEDENIS

- 268 J. Toussaert, *Le laïc au bas Moyen-Age*. — Universitas, n° 4-5 (januari 1957), 37-48.
„... tout ce que je puis faire de scientifique, d'utile et de positif, puisque les documents, hélas, sont très rares, c'est de camper devant vous, à gros traits de fresque, un nombre assez inté-

ressant de laïcs de West-Flandre et de curés de la même province, aux quatorzième, quinzième et seizième siècles". Quoi qu'en dise l'auteur, cette fresque nous paraît définitive. Notons que la West-Flandre serait plutôt le Franc de Bruges.

L. Da.

- 269 D. A. Stracke, *Over de Vita Audomari (ca. 595-ca. 668)*. — OGE., XXXII (1958), 171-197.
Schr. verdedigt (helaas! in hulpeloze taal) de V. A. tegenover critici als Levison. A.C.F.K.
- 270 G. Coolen, *Gunbert de Saint-Bertin. Chronique des temps carolingiens*. — RN., XL (1958), 213-224.
Schrijver neemt de eenzelveheid : Stenetland = Steenkerke (bij Veurne) aan.
- 271 E. Sabbe, *Étude critique sur la biographie et la réforme de Gérard de Brogne*. — Mélanges Félix Rousseau. Études sur l'histoire du pays mosan au moyen âge, Brussel, 1958, blz. 497-524.
De verhoudingen van Gerard met de graaf van Vlaanderen, Arnout.
- 272 L. Cnockaert, *De stichting der Cisterciënzerinnen abdij Ter Hagen onder Axel (1236)*. — Cîteaux Ned., IX (1958), 121-131.
Als bijlage, publicatie van twee oorspronkelijke oorkonden van 1236.
- 273 A. Ficheroulle, *L'Histoire mouvementée du Couvent Saint-Antoine de Bailleul*. — Bull. CFF., XVI (1958), p. 151-159.
- 274 P. Catrin, *Aperçu sur l'ancienne abbaye de Maroeuil-en-Artois et l'institution qui lui succède*. — Arras, Grand Séminaire s.d. [1957], in-4°, 333 blz.
- 275 J. B., *De Cisterciënser Abdij te Westvleteren*. — B., LIX (1958), 102-104.
- 276 A. Viaene, *Het Sioenklooster te Kortrijk. Zijn aansluiting bij de Congregatie van Windesheim, 1497-1552*. — B., LIX (1958), 257-264.
- 277 J. D(e) C(ypper), *Het wegnemen van kruisen en beelden langs de straten te Kortrijk in 1797-1798*. — B., LIX (1958), 38-39.
- 278 F. Claeys Bouúaert, *Aperçu général sur l'hagiographie de Saint Liévin*. — Ephemerides Theologicae Lovanienses, XXXIII (1957), 58-67.
Bespreekt de radicale thesis van Holder-Egger-Coens-De Wachter en besluit : „Nous tenons pour non fondée l'hypothèse qui expliquerait l'existence du Saint Liévin gantois par un dédoublement de la personnalité de saint Lebuin de Deventer". De gegevens over Livinus in de brief van Othelbold bewaard mogen volgens schr. als echt aanvaard worden. N. H.

- 279 A. Bussels, *Sinte Lutgart, schutsvrouw van Vlaanderen*. — Cîteaux Ned., IX (1958), 66-68.
Over de oude en nieuwe Gilde van Sinte Lutgart, alsook over de rol van Guido Gezelle in de verspreiding van de Sinte-Lutgartverering.
- 280 L. Ceyskens, *Essai d'identification du Frère mineur qui assista Jansenius à son lit de mort*. — Collectanea Franciscana, XXVII (1957), 416-422.
Il s'appelait frère Stanislas Colenben, décédé vers 1667.
- 281 L. Ceyskens, *Jansenistica. Études relatives à l'histoire du jansénisme, III*. — Mechelen, 1957.
Typische anekdoten uit Ieper.
- 282 R. De Ganck, *De abbatiale wijding in de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik (16e-18e eeuw)*. — Cîteaux Ned., IX (1958), 40-65.
Handelt ook over de wijding van de abten der Vlaamse abdijen uit die periode.
- 283 L. Sourie, *Lapscheure en pastoor Franciscus Heldewijs*. — Brugge, 1957, 61 p., geïll.
- 284 A. de Meester, *De Wonderbare genezing van Pieter De Rudder. Het kanoniek onderzoek, 1907-1908*. — Oostakker, 1957, 258 blz. ill.
Streng wetenschappelijke publicatie van de documenten.
- 285 L. Mahieu, *Un ancien curé des diocèses de Saint-Omer et d'Ypres, François Folch, martyrisé en Suisse en 1643*. — Bull. Société d'études Province de Cambrai, XLIII (1956), 13-19.

INDEX OP DE VERKORTINGEN

- AM. = *Appeltjes van het Meetjesland. Jaarboek van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.* Ecklo.
- B. = *Biekorf.* Brugge.
- BGN. = *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden.* Antwerpen.
- BTFG. = *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis.* Brussel.
- B TOK. = *Belgisch Tijdschrift voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde.* Antwerpen.
- Bull. CFF. = *Bulletin du Comité flamand de France.* Lille.
- Cîteaux Ned. = *Cîteaux in de Nederlanden.* Westmalle (abdij).
- DWB. = *Dietsche Warande en Belfort.* Antwerpen.
- GMG. = *De Gids op Maatschappelijk Gebied.* Brussel.
- GOG. Hand. = *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.*
- GOK. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk.*
- GP. = *De Gulden Passer.* Antwerpen.
- Hand. Em. = *Handelingen van de Société d'Émulation te Brugge.*
- KCUOW. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België.* Brussel.
- KL. = *Kultuurleven.* Antwerpen.
- KVAVM. = *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde.* Gent.
- LA. = *Het Land van Aalst.* Aalst.
- OGE. = *Ons Geestelijk Erf.* Tielt.
- RBN. = *Revue belge de Numismatique et de Sigillographie.* Brussel.
- RN. = *Revue du Nord.* Rijsel.
- SAM. Bull. = *Bulletin trimestriel de la Société Académique des Antiquaires de la Morinie.* Saint-Omer.
- T. = *De Toerist.* Antwerpen.
- VF. Hand. XXII = *Handelingen van het XXIIe Vlaams Filologencongres.* Gent.
- VG. = *De Vlaamse Gids.* Brussel.
- WT. = *Wetenschappelijke Tijdingen.* Gent.
- WV. = *West-Vlaanderen. Uitgave van het Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond.* Tielt.

ALFABETISCHE INDEX OP DE SCHRIJVERSNUMEN (*)

- Ameryckx J., 14.
 Arickx V., 103.
 Axters S., 213.
 Baert G. P., 54, 152.
 Bekouw J., 86.
 Bergström I., 236.
 Bertele J., 87.
 Bijmens B., 102.
 Boens D., 203.
 Bois P., 4.
 Bonnaud-Delamare R., 130.
 Boon K. G., 231.
 Boutemy A., 9.
 Bovesse J., 1, 80.
 Broeckx J. L., 75.
 Brou L., 12.
 Brouns M., 53.
 Brulez W., 2.
 Bruwier M., 1.
 Bruyn J., 240.
 Brys Mgr., 161.
 Buckinx P., 188.
 Bussels A., 279.
 Cafmeyer M., 68.
 Carnoy A., 23.
 Catrin P., 274.
 Cels A., 235.
 Ceyskens L., 280, 281.
 Chatelet A., 234.
 Chenu M.-D., 167.
 Claeys-Bouaert F., 238, 278.
 Cnockaert L., 272.
 Cockx A., 8.
 Coigné S., 57.
 Coolen G., 16, 270.
 Craeybeckx J., 2.
 Crois R., 28.
 Danhieux L., 93, 111, 118.
 De Baets J., 171.
 De Blauwe F., 246.
 Debrock W., 145.
 De Brouwer J., 104, 107.
 De Burbure A., 49.
 De Clercq C., 75.
 Declercq G., 165.
 De Clercq P., 181.
 De Cuyper J., 90, 189, 277.
 De Ganck R., 282.
 Degryse R., 140.
 De Laet S. J., 76.
 Delaissé L. M. J., 11, 232.
 De Langhe J., 109.
 Delbaere J., 20, 119, 225, 226,
 227.
 Delforge Th., 10.
 Delvoye A., 57.
 Demedts A., 200.
 De Meester A., 178, 284.
 Demeurisse D., 256.
 De Mûelenaere J., 199, 201, 209,
 216.
 Dendooven L., 71.
 Denys F. A., 117.
 De Pauw-De Veen L., 32.
 De Poerck G., 166.
 Deprez P., 2.
 Dereeper Tr., 51.
 De Roo R., 1.
 De Rooy F. C., 13.
 De Saeger J., 161.
 Deschrevel A., 250, 251, 252,
 253.
 De Schrijver A., 233.
 Des Garets M. L., 150.
 Desmed R., 125.
 Desmed-Thielemans M. R., 125.

(*) De cijfers verwijzen naar de volgnummers. De voorzetsels de, des, du, van, von, enz., worden bij de rangschikking in acht genomen.

- De Smet J., 91, 100, 101, 115, 144.
 Desneux J., 237.
 De Somer M., 79.
 De Vincennes J., 96.
 De Vleeschouwer F., 57.
 Devleeschouwer J., 22.
 Devliegher L., 244, 257, 260, 261, 262, 263, 264.
 De Vos A., 88.
 De Vos H., 149.
 De Vroede M., 155.
 Dewitte A., 172.
 De Wolf J., 212.
 Dhondt J., 1, 2, 75, 95, 136, 137.
 Dierickx M., 84.
 Dochy B., 228.
 Donkin R. A., 139.
 Dumont M. E., 1.
 Elaut L., 174, 175, 180.
 English M., 64, 65, 150, 191, 245, 246.
 Etienne F., 217.
 Favorel P., 38.
 Ficherouille A., 273.
 Friedländer M. J., 229.
 Ganshof F. L., 77, 78, 135.
 Geerebaert M., 218.
 Geldhof J., 214.
 Geldolf W., 154.
 Gerlo A., 208.
 Gillon R., 57.
 Giraldo W., 61, 74.
 Gricourt J., 36.
 Haeserijn R., 26.
 Hairs M. L., 242.
 Hélin E., 1.
 Héliot P., 265.
 Hemeryck J., 197, 221, 222.
 Henneman R., 108, 182.
 Herzog E., 239.
 Hildebrand P., 156.
 Hinneman J., 81.
 Hommel L., 170.
 Hulpiau R., 161.
 Huyghebaert N. N., 5.
 Indestege L., 183.
 Jacob M., 258.
 Janssens V., 146, 147.
 Joosen M., 1.
 Koch A. C. F., 129.
 Kreps J., 247.
 Kruithof J., 1, 2.
 Lallemand J., 35.
 Lefèvre J., 46.
 Lefèvre J.-A., 8.
 Lefèvre Th., 161.
 Lenders P., 89.
 Leys O., 24.
 Lippens O., 112.
 Lotthé E., 17.
 Lowyck A., 60.
 Lyon B., 134.
 Maes J. H., 94.
 Mahieu L., 285.
 Malbrancke C., 17.
 Meesters G., 47.
 Meijers E. M., 131.
 Mertens J., 116.
 Messiaen F., 114, 153.
 Michiels G., 7.
 Moerman A., 241.
 Mollat M., 141.
 Nauwelaerts M. A., 75.
 Neyrinck M., 161.
 Niermeyer J., 18.
 Noterdaeme J., 21, 122.
 Origo I., 142.
 Oukhow M., 185.
 Pée W., 19, 30.
 Persyn J., 56.
 Petit R., 1.
 Petri F., 133.
 Pollet J., 223, 224.
 Ponselee L., 37.
 Prevenier W., 127.
 Prévot V., 148.
 Rau X., 217.
 Renaud J. G. N., 34.
 Ruzette J.-P., 40.
 Sabbe E., 271.
 Savagner P., 5.
 Schepens J., 48, 196, 202.

- Schittekat P., 259.
 Schmook G., 186.
 Schobbens V., 43.
 Schouteet A., 6, 85, 124, 173.
 Scufflaire A., 1.
 Sellose Ch., 113.
 Servais M., 33.
 Seys R., 194.
 Sleeks A., 31, 72, 73.
 Smeets A., 206.
 Sourie L., 50, 55, 207, 283.
 Stalpaert H., 27, 62, 63.
 Stanger M. D., 168.
 Stracke D. A., 269.
 Strubbe E. I., 128, 193.
 Stuart D. M., 83.
 Sulzberger S., 230.
 Teeuwen N., 177.
 Tourneur-Nicodème M., 39.
 Toussaert J., 268.
 Trimpe Burger J. A., 267.
 Uyttersprot H., 198.
 Van Acker L., 151.
 Van Asseldonk G., 79.
 Van Caenegem R. C., 2, 126.
 Van Cleemput J., 29, 92.
 Vandamme A., 161.
 Vandekerckhove M., 52.
 Van de Linde R., 158.
 Van den Bossche A., 132.
 Van den Daele G., 161.
 Van der Linden R., 67.
 Vander Plaetse A., 204, 205.
 Van Driessche R., 266.
 Van Galen H., 192.
 Van Hageland A., 59.
 Van Halteren E., 15.
 Van Haverbeke P., 25.
 Van Hille W., 41, 42, 43, 44.
 Van Mechelen F., 162, 163.
 Van Mierlo J., 169.
 Vanneste O., 165.
 Van Rollegem A., 157.
 Van Tichelen A., 190.
 Van Werveke H., 138, 195.
 Vente M. A., 250, 251.
 Verbruggen J. F., 110.
 Verhougstraete A., 121.
 Verhulst A., 2, 14, 105.
 Verlé D., 220.
 Verlinden C., 18.
 Vermoelen J., 45.
 Verstraete D., 120.
 Versyp J., 255.
 Vervenne J., 123.
 Veys A., 215.
 Viaene A., 30, 63, 66, 69, 70, 72,
 82, 95, 97, 98, 99, 105, 106,
 143, 176, 179, 184, 276.
 Von Löhneysen H. W., 230.
 Vromman F., 243.
 Warmoes J., 248, 249.
 Willemsen A. W., 210.
 Wils L., 159, 160, 164, 187, 211.

Kroniek

(Afgesloten op 20 November 1958)

In Memoriam

Dr J. F. Van Mierlo, S. J., de bekende geleerde, die de geschiedenis van de Middelnederlandse Letterkunde meesterlijk herschreef, stierf op 30 mei 1958. Hij was geboren te Turnhout op 28 november 1878. Elders verschenen artikels waarin uitvoerig over het werk van de zo bedrijvige geleerde gehandeld wordt. Zijn Bibliografie (door Roemans opgemaakt) beslaat boven de 2000 nrs! Honderden ervan werden gewijd aan de letterkunde van het voormalig graafschap Vlaanderen. Vooral dient vermeld zijn groot synthetisch werk *De Letterkunde in de Middeleeuwen*, in de breed opgezette *Geschiedenis van de Nederlandse Letterkunde*, onder leiding van prof. Fr. Baur. Men heeft in verband met zijn reusachtig oeuvre de vraag gesteld: Is Van Mierlo „onfeilbaar” geweest? Alvast niet! Zijn beruchte polemieken in verband met onze Westvlaamse Jacob van Maerlant en zijn werk, heeft bewezen dat die grote geleerde somtijds te hardnekkig vasthield aan wankelbare stellingen. Niettemin zal het werk van P. Van Mierlo in lengte van jaren een heerlijk monument blijven waar men eerbiedig zal naar opkijken.

Geschiedenis

Het 12e en (het register terzij gelaten) laatste deel van de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* is thans ook verschenen. Als ondertitel werd verkozen: In de schaduw van twee wereldoorlogen 1914-1945. De inleiding van dit deel is van prof. J. Romein. De hoofdstukken gewijd aan de politieke geschiedenis van België tot aan de tweede wereldoorlog, zijn van de hand van twee professoren van de Brusselse Universiteit, J. Bartier en F. van Kalken. Hetzelfde jaar gaven ze de *Mémoires* uit van de bekende liberale staatsman P. Hymans. De lezing van die hoofdstukken in de *Algemene Geschiedenis* zal al wie de opvattingen van de schrijvers in zaak politiek en „Vlaamse kwestie” niet deelt, ten zeerste ontgoochelen. Als voorbeeld van beoordeling over de gebeurtenissen die zich in ons land afspeelden van 1930 tot 1940, leze men direkt blz 195. Is dit een bladzijde waardig van een Universiteitsprofessor, en dat in een *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, uitgegeven door de N.V. Standaard Boekhandel? Die bladzijde en menig andere doen

direct veel af van de wetenschappelijke waarde van dit boekdeel. Als voltooiing van het geheel een volslagen mislukking! Ook het hoofdstuk van M. Rutten, gewijd aan De Cultuurstromingen in België is ook niet vrij te pleiten van vooringenomenheid! Op blz 313 wordt gewaagd over de vernederlandsing van de Gentse universiteit en de invloed van die hogere instelling op de élite. Geen woord wordt gerept over de invloed van de nederlandse faculteiten van de Leuvense Universiteit. Enkel wordt tussen haakjes gewezen op de „ontdubbelingspolitiek te Leuven en Brussel”. Over het godsdienstig leven in de periode van 1914-1945 wordt niet gehandeld. Ten slotte stelt men vast dat de drie hoofdstukken, waarin het politieke leven in België gedurende deze periode wordt geschetst, uit het Frans werden vertaald!! Konden geen Nederlandstalige professoren van Gent of Leuven, geschiedkundigen die dichter stonden bij ons volk, gevonden worden om die stof te behandelen? Het zou de N.V. Standaard Boekhandel tot een eer strekken, aan Vlaanderen een heruitgave van dit mislukte XIIe deel van de Algemene Geschiedenis der Nederlanden te schenken!

Het bekende tijdschrift *Cîteaux in de Nederlanden*, dat zich interesseerde voor het verleden der Orde van Cîteaux, voornamelijk in de oude Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, zal van januari 1959 af de titel dragen „Cîteaux” met als ondertitel: Commentarii Cistercienses. Zal die wijziging en het feit dat het tijdschrift „meer in de grote werelddalen (zal) gesteld worden” niet meer in de eerste plaats handelen over Cîteaux „in de Nederlanden” en een algemeen Cisterciënzer tijdschrift worden? In dit geval zou menig lezer die verandering betreuren...

In deze kroniek dient ook vermeld de beroemde *Praalstoet van de Gouden Boom*, die midden een machtige toeloop driemaal in het jaar 1958 de straten van Brugge doortrok. De opvatting van de stoet en het ontwerp van de verscheidene delen is te danken aan Z.E.H. A. Viaene, de voorzitter van ons Genootschap. Het Feest van de Gouden Boom dateert van 1468. Het werd gevierd ter gelegenheid van het huwelijk van Karel de Stoute, hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen, met de Engelse prinses Margareta van York. Het was het schitterendst feest, dat ooit te Brugge werd gehouden. De benaming dankte dit feest aan het zinnebeeldig juweel van het tornooi, waarmede de Ridders van het Gulden Vlies de viering besloten. Uit het programma-boekje lichten we het volgende: „De uitbeelding gebeurt... niet volgens de historisch-critische visie van 1958, doch volgens de visie van 1468... Die visie is deze van de kronieken, die de historische

boeken van deze tijd waren. Deze opvatting bevrijdt het scenario van de banden van de critische historie en van de archeologie van de kostuums". De grote bijval die deze praalstoot mocht beleven, ook in het buitenland, getuigt dat de opvatting, die gehuldigd werd, goed gekozen was.

Door de Bond van Limburgers in West-Vlaanderen werd op 16 november 1958 een *Theodoor Sevens-Hulde* gehouden. Theodoor Sevens, een geboren Limburger (Kinrooi, 16 mei 1848) bracht het grootste deel van zijn leven in West-Vlaanderen, bepaaldelijk te Kortrijk door. Hij was een van de stichters van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk (1903) en zou er tot aan zijn overlijden, in 1927, niet enkel de ijverige secretaris van zijn, doch de grote bezieler. Behalve de keurige nederlandse verslagen van de vergaderingen, heeft Th. Sevens een zestigtal bijdragen over Kortrijk's verleden in de uitgaven van de Kring gepubliceerd. Op de Academische zitting, die o.m. door de hr Roppe, Gouverneur van Limburg, werd bijgewoond, gaf Eerw. Pater M. Brouns een studie over het groot aandeel dat Th. Sevens gehad heeft in het oprichten van het Groeninge-monument te Kortrijk. P. Brouns, die reeds een nette brochure over Sevens in het licht gaf, bereidt een meer uitgebreide studie over zijn dorpsgenoot. Op dezelfde zitting sprak ere-advokaat M. Vandekerckhove, voorzitter van het Cultureel Komitee van de stad Kortrijk, namens deze stad. In de Kortrijkse voorlopige stadsbibliotheek werd een bronzen gedenkplaat onthuld.

„*West-Vlaanderen*”, het tweemaandelijks tijdschrift voor Kunst en Cultuur heeft het 5e nr van 1958 gewijd aan Kortrijk en de Leie. Artikels werden gewijd aan het Museum van Oudheden (Ir. A. G. Pauwels), De Onze-Lieve-Vrouwkerk (J. De Cuyper), Kortrijkse edel-smeedkunst (A. Deschrevel), Oude Beeldhouwkunst te Kortrijk (A. Deschrevel), Gallo-Romeinse sporen te Kortrijk (arch. J. Vierin), De Stadsbibliotheek te Kortrijk (Dr J. Soete), Twee vrienden : Gezelle en Sevens (P. M. Brouns, o.s.cr.). Het nummer werd van talrijke mooie foto's voorzien.

J.D.C.

ALGEMENE INHOUD

I. BIJDRAGEN

P. DECLERCK, Bisschop Walter van Marvis en de eerste Minderbroederskloosters in het bisdom Doornik	5-24
J. DE SMET, De verbeurdverklaringen in het Brugse Vrije en in de Smalle Steden aldaar na de slag bij Westrozebeke (1382-1384)	115-136
L. DEVLIEGHER, Oudheidkundig onderzoek van de Sint-Pieterskerk te Oudenburg	137-162
G. GYSELEN, Schilderijen uit het patrimonium van het „Brugsche Vrije” in het Gerechtshof te Brugge	25-58
J. NOTERDAEME, Jacob van Maerlant en het „Leven van de H. Clara”	97-114

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

R. DEGRYSE, Het begin van het haringkaken te Biervliet (± 1400)	72-81
L. DEVLIEGHER, Problemen betreffende XVIII ^e eeuwse Brugse beeldhouwers	64-72
A. SCHOUTEET, De pen van keizer Jozef II op de Brugse Academie	171
J. VERTENEUIL, Le privilège de non-confiscation des biens des bourgeois de Bruges et la législation de Charles-Quint contre l'hérésie (1554-1555)	163-170
C. WYFFELS, „Cracht” en „(Veel)voude cracht” als strafbeding in Brugse rechtsteksten	59-64

III. BOEKBESPREKINGEN

P. DECLERCK, Nieuwpoort-Bad. Geschiedkundige schets van de badplaats en van de Sint-Bernardusparochie (<i>J. De Smet</i>)	85-86
A. DEMEDTS, De abdij van Vlaanderens Westhoek. De Onze Lieve Vrouwe-abdij van Sint-Sixtus te Westvleteren (<i>P. Favorel</i>)	172
J. DE VINCENNES, L'Abbaye des Dunes - Saint Idesbald (<i>J. De Cuyper</i>)	86-87
E. JACQUES, Joseph Fernande, sculpteur brugeois (1741-1799) et le mécénat autrichien au XVIII ^e siècle (<i>L. Devliegheer</i>)	89-90
J. LEPER, Kunstmatige inundaties in maritiem Vlaanderen 1316-1945 (<i>J. De Smet</i>)	82-85
J. H. MAES, Gedenkboek aan Beselare in de eerste wereldoorlog 1914-1918 (<i>J. De Smet</i>)	87-89
G. MARLIER, Ambrosius Benson et la peinture à Bruges au temps de Charles-Quint (<i>A. Janssens de Bisthoven</i>)	172-175
G. MICHELS, Historische schets en iconografie van de Steen- en Zuidzandstraat en het Simon Stevinplein (<i>J. Marechal</i>)	177
M. SENESAEL, De IJzerslag 1914 (<i>J. De Smet</i>)	175-177

IV. KRONIEK	91-96
	209-211
V. BOEKENSCHOUW	178-208

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Annales de la Soc. d'Émulation*, vanaf 1839 (ten grote dele uitgeput) per deel . . . . . 125 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Essais d'archéologie brugeoise. II. Les ménestrels de Bruges*. Brugge, 1912, in-8°, 163 blz. . . . . 60 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Essais d'archéologie brugeoise. III. Mémoires de Bruges*. Brugge, 1913-1920, 2 dln. in-8°, 457 + 327 blz. . . . . 250 fr.
- ST. VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *Geschiedenis van het „Veld” of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries*. Brugge, 1921, in-8°, 233 blz. . . . . 70 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire diplomatique des archives de l'ancienne école Bogarde à Bruges*. Brugge, 1899, 3 dln. in-8°, 463 + 1290 blz. . . . . 400 fr.
- H. DUSSART, S. J., *Fragments inédits de Rombout de Doppere. Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1892, in-4°, XIV + 137 blz. . . . . 60 fr.
- J. BETHUNE, *Mémoires des familles brugeoises*. Brugge, 1890, 2 dln. in-4°, XXXV + 512 blz. . . . . 400 fr.
- A. HEYSSE, O. F. M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*. Brugge, 1910, in-4°, XXV + 169 blz. . . . . 100 fr.
- A. C. DE SCHREVEL, *Établissement et débuts des Carmes Déchaussés à Bruges*. Brugge, 1910, in-8° 136 blz. . . . . 40 fr.
- CH. PIOT, *Cartulaire de l'abbaye d'Eename*. Brugge, 1881, in-4°, 432 blz. . . . . 200 fr.
- A. SCHOUTEET en E. I. STRUBBE, *Honderd jaar Geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Émulation” te Brugge*. Brugge, 1950, in-8°, 335 blz. . . . . 200 fr.

Te bestellen :

Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis,

Komvest, 22, Brugge

Het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Émulation”, in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De „Handelingen” vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres : SECRETARIAAT VAN HET GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS, KOMVEST 22, BRUGGE) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (150.— fr.) en geeft recht op de toezending van de „Handelingen” en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de „Handelingen” of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.